

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**TÜRKİYE VE BÖLGESİNDEKİ SOSYAL VE
EKONOMİK DEĞİŞİMİN TÜRKİYE’NİN
İHRACATINA ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Nurdan ÖZYEDİERLER

1050Y72206

İstanbul, 2013

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**TÜRKİYE VE BÖLGESİNDEKİ SOSYAL VE
EKONOMİK DEĞİŞİMİN TÜRKİYE’NİN
İHRACATINA ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Nurdan ÖZYEDİERLER

1050Y72206

Danışman: Prof. Dr. Kerem ALKİN

İstanbul, 2013

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ONAY SAYFASI

Yüksek Lisans Öğrencisi Nurdan Özyedierler'in "Türkiye ve Bölgesindeki Sosyal ve Ekonomik Değişimin Türkiye'nin İhracatına Etkileri" Konulu tez çalışması jürimiz tarafından Uluslararası Ticaret Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı :

Jüri Üyesi :

Jüri Üyesi :

ONAYLI

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulunun .../ .../2013 tarih ve kararı ile onaylanmıştır.

Müdür

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamıyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

ÖZET

Uluslararası ticaretin gelişimi küreselleşme ile hız kazanmıştır. Buna bağlı olarak da etkileşim içinde bulunduğu ülkelerde yaşanan her olaydan etkilenir hale gelmiştir. Bu çalışma 2008–2012 yılları arasında bölgemizdeki politik ve ekonomik gelişmelerden Türkiye'nin ihracatının etkilenip etkilenmediğini, etkilendiyse ne ölçüde etkilendiğini analiz etmek için hazırlanmıştır. Bu nedenle de öncelikle Türkiye'yi coğrafi açıdan çevreleyen ülke ya da ülke gruplarının Türkiye ile ticareti incelenmiş ve özellikle hangi ülkelerle ticari faaliyetlerde bulunduğu araştırılmıştır. Ardından uluslararası ticareti etkileyen sosyal ve ekonomik faktörler belirlenmiş, bunların ticarete yansımaları örneklerle anlatılmıştır. Tezin asıl araştırma konusunu oluşturan 2008–2012 yılları arasında Türkiye'nin ihracatında değişim yaratan parametreler belirlenmiş, 2008 krizi, Euro borç krizi, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki siyasi sönüşüm süreci detaylı şekilde incelenmiştir. Yaşanan bu gelişmelere paralel olarak Dünya'da yeni güç merkezi olarak ortaya çıkan Hindistan ve Çin'in ekonomik ve siyasi alandaki yükselişlerine vurgu yapılmıştır. Son olarak da Sahra Altı Afrika'sının yeni çekim merkezi olarak görülmesinin nedenleri sorgulanmıştır. Çalışmanın sonucunda da 2008 krizi ve Euro borç krizinden Türkiye'nin ihracatının olumsuz etkilendiği ama sınır illerinden gerçekleştirilen ihracata etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki siyasi dönüşüm sürecinden toplam ihracat açısından negatif bir etki oluşturmamakla beraber sınır illeri bazında etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, 2008 Küresel Finans Krizi, Euro Bölgesi Borç Krizi, Ortadoğu ve Afrika, Ticareti Etkileyen Faktörler, İhracat

ABSTRACT

Development of international trade gained speed with globalization. Correspondingly, any incident experienced in countries interacted with impact others now. This study intends to analyze whether Turkish exports were impacted or not from political and economic developments in the region from 2008 to 2012, if yes, to what extend. For this reason, Turkey trade with the country or the country groups that surround Turkey was primarily reviewed and in what countries Turkey had commercial operations was investigated. Then, social and economic factors affecting international trade were determined and reflections of these on trade were explained with examples. Parameters that created change in Turkish exports from 2008 to 2012 which constitute principal study subject were determined, crisis of 2008, euro debt crisis, political transformation process in Middle East and North Africa were examined in details. In parallel to with these developments experienced, rise of India and China which emerged as new power centers in the world of economic and political arenas were underlined. Lastly, reasons for viewing Sub-Saharan Africa as new center of attraction were questioned. At the end of study, it was concluded that Turkish exports were adversely impacted from crisis of 2008 and Euro debt crisis but this did not affect export from border provinces. Even though political transformation process in Middle East and North Africa did not make any negative impact to total exports, we concluded that there were impacts on then basis of border provinces.

Key Words: Turkey, 2008 Global Financial Crisis, Euro Zone Debt Crisis, Middle East and North Africa, Factors Affecting Trade, Export

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

Özet (Abstract)	iii
İçindekiler	v
Tablo Listesi	viii
Şekil Listesi	ix
Grafik Listesi	x
Kısaltmalar Listesi	xi
GİRİŞ	1
1. TÜRKİYE'Yİ ÇEVRELEYEN BÖLGELER VE TİCARİ İLİŞKİLER.....	3
1.1. Avrupa Birliği (AB) ve Balkan Ülkeleri ile Ticari İlişkiler	3
1.1.1. Avrupa Birliği (AB) Ülkeleri ile Ticari ilişkiler	3
1.1.2. Balkan Ülkeleri ile Ticari İlişkiler	7
1.2. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Ticari İlişkiler	12
1.3. Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) Ülkeleri ile Ticari İlişkiler	16
1.3.1. Ortadoğu Ülkeleri ile Ticari İlişkiler.....	16
1.3.2. Kuzey Afrika Ülkeleri ile Ticari İlişkiler	24
1.4. Karadeniz'e Kıyısı Olan Ülkeler ile Ticari İlişkiler	28
2. ULUSLARARASI TİCARETİ ETKİLEYEN EKONOMİK VE SOSYAL FAKTÖRLER	32
2.1. Uluslararası Ticareti Etkileyen Ekonomik Faktörler	32
2.1.1. Gelir Dağılımı	32
2.1.2. Enflasyon	33
2.1.3. İşsizlik	34
2.1.4. Teşvikler	35

2.1.5. Ticari Engeller	36
2.1.6. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	37
2.1.7. Ekonomik Entegrasyonlar	38
2.2. Uluslararası Ticareti Etkileyen Sosyal Faktörler	39
2.2.1. Dil	39
2.2.2. Din ve İnanç Yapısı	41
2.2.3. Etnik Köken	42
2.2.4. Komşuluk İlişkileri	43
2.2.5. Doğal Afetler	44
2.2.6. Uluslararası Tanınırlık	45
2.2.7. Savaş ve İç Savaşlar	45
3. TÜRKİYE’NİN İHRACATINI ETKİLEYEN BÖLGESEL VE KÜRESEL GELİŞMELER	47
3.1. 2008 Küresel Finans Krizi ve Euro Bölgesi’ne Etkileri	47
3.1.1. Finansal Kriz ve 2008 Krizi	48
3.1.1.1. Finansal Kriz Kavramı ve Türleri	48
3.1.1.2. 2008 Finansal Krizi ve Nedenleri	51
3.1.1.3. 2008 Krizinin Dünya Ekonomilerine ve Türkiye’ye Yansımaları.....	53
3.1.2. Euro Bölgesi Borç Krizi	58
3.1.2.1. Euro Bölgesi Borç Krizinin Nedenleri	58
3.1.2.2. Borç Krizi Yaşayan Ülkelerdeki Ekonomik Değişimler	59
3.2. Ortadoğu ve Kuzey Afrika’daki Siyasi Dönüşüm Süreci.....	64
3.2.1. Siyasi Dönüşüm Hareketlerinin Oluşum Nedenleri	64
3.2.1.1. Siyasi Nedenler	64
3.2.1.2. Toplumsal Nedenler	66
3.2.1.3. Ekonomik Nedenler	66
3.2.1.4. Dış Etkenler	68
3.2.2. Siyasi Dönüşüm Hareketlerinin Ülke Bazlı Etkileri	68
3.2.2.1. Siyasi Değişim ve Çatışma Yaşanan Ülkeler	69
3.2.2.1.1. Tunus	70
3.2.2.1.2. Mısır	70

3.2.2.1.3. Libya	71
3.2.2.1.4. Suriye	71
3.2.2.2. Sosyal ve Ekonomik Reform Yaşanan Ülkeler.....	72
3.2.2.2.1. Suudi Arabistan	72
3.2.2.2.2. Ürdün	72
3.2.2.2.3. Cezayir	73
3.2.2.2.4. Lübnan	73
3.3. Uzakdoğu'nun Ekonomik ve Siyası Yükselişi.....	74
3.3.1. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Yükselişi	74
3.3.2. Hindistan'ın Yükselişi	77
3.4. Küresel Ekonomik Güçlerin Yeni Çekim Merkezi Olarak Sahra Altı Afrika	79
4. EKONOMİK VE SİYASİ GELİŞMELERİN TÜRKİYE'NİN İHRACATINA ETKİLERİ	81
4.1. Türkiye'nin İhracatının 2008-2012 Döneminde Hacimsel ve Bölgesel Gelişimi...81	
4.2. Sınır İllerinin İhracattaki Rolü	86
4.3. Türkiye'nin 1. ve 2. Kuşak Ülkelerle Ticari ve Siyası İlişkilerindeki Olumlu Gelişmelerin İhracat Üzerindeki Etkisi	92
SONUÇ	99
KAYNAKÇA	104

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Türkiye'nin AB ile Ticareti (2007-2012)	5
Tablo 2. Türkiye'nin AB Ülkeleri ile Ticareti (2007-2012)	5
Tablo 3. Balkan Ülkeleri	7
Tablo 4. Türkiye'nin Balkan Ülkeleri ile Ticareti (2007-2012)	8
Tablo 5. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Ticareti (2007-2012)	13
Tablo 6. Türkiye'nin Ortadoğu Bölgesindeki Ülkeler ile Ticareti (2007-2012)	17
Tablo 7. Türkiye'nin Kuzey Afrika Bölgesindeki Ülkeler ile Ticareti (2007-2012)	25
Tablo 8. Türkiye'nin Karadeniz'e Kıyısı Olan Ülkeler ile Ticareti (2007-2012)	28
Tablo 9. Mali (Finansal) Krizlerin Nedenleri	52
Tablo 10. Euro Bölgesinde Borç Krizi Yaşayan Ülkelerdeki Ekonomik Değişimler ...	60
Tablo 11. İtalya'nın Dış Ticaret Göstergeleri (2007-2011)	63
Tablo 12. Bölgedeki Bazı Ülkelerin Demokrasi Endeksindeki Yeri (2011)	65
Tablo 13. Siyasi Dönüşüm Süreci Yaşanmış Ülkelerin Ekonomik Göstergeleri	67
Tablo 14. Çin'in Ekonomik Göstergeleri (2010-2012)	75
Tablo 15. Hindistan'ın Ekonomik Göstergeleri(2009-2011)	78
Tablo 16. Türkiye'nin Sahra Altı Bölgesiyle İhracat Düzeyleri (2001-2012).....	80
Tablo 17. Türkiye'nin İhracat Hacmi ve Seyri (2000-2013)	82
Tablo 18. Ülke Gruplarının İhracattaki Payı % (2006-2012)	82
Tablo 19. Türkiye'nin İhracatında İlk 10 Ülke (2009-2012)	86
Tablo 20. Sınır Ticareti Yapılabilecek İller	87
Tablo 21. Sınır İllerinden Gerçekleştirilen İhracat (2007-2013)	88
Tablo 22. Sınır İllerindeki İhracatçı Firma Sayısı (2008-2013)	89
Tablo 23. 2011-2013 (Ocak-Şubat) Dönemi Kullanılan Teşvik Belgeleri	90
Tablo 24. Sınır İlleri Bazında Kurulan / Kapanan Şirket Sayıları	91
Tablo 25. Sınır İllerinin İhracattaki Payı (2007-2012)	92
Tablo 26. Türkiye'nin İmzaladığı Ticareti Arttırıcı Anlaşmalar (2008-2013)	95
Tablo 27. Hedef ve Öncelikli Ülkeler (2010-2013)	96
Tablo 28. Türkiye'nin Elçilik Açtığı Ülkelerle İhracat Düzeyleri (2007-2012)	98

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Haritası	13
Şekil 2. Dünyadaki Dillerin Ülkelere Göre Dağılımı	40
Şekil 3. Dünyadaki Dini İnançların Ülkelere Göre Dağılımı	41
Şekil 4. Dünyadaki Etnik Kökenlerin Ülkelere Göre Dağılımı	42
Şekil 5. Finansal Kriz Türleri	49
Şekil 6. Krizin Bankacılık Üzerindeki Etkileri	49
Şekil 7. Küresel Krizin Anatomisi	51
Şekil 8. ABD'deki Finans Krizinin Başlıca Ekonomik Etkileri (2006-2010)	53
Şekil 9. Siyasi Dönüşüm Hareketlerinin Yaşandığı Ülkeler ve Değişimler	69
Şekil 10. Sahra Altı Afrika Ülkeleri Haritası	79
Şekil 11. Teşvik Sistemine Göre Bölgeler	90

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa No.

Grafik 1. Türkiye'nin Afrika ile İhracat Düzeyleri (2007-2012).....	24
Grafik 2. Türkiye'nin Afrika ile İthalat Düzeyleri (2007-2012)	24
Grafik 3. Dünya ve Türkiye Ekonomisindeki Büyüme Rakamları (2006-2011)	54
Grafik 4. Dünya ve Seçilmiş Ülkelerin Enflasyon Oranları (2006-2011)	55
Grafik 5. Küresel İşsizlik Eğilimleri ve Tahminler (2002-2017)	56
Grafik 6. Seçilmiş Ülkelerin İşsizlik Oranları (2006-2012)	56

KISALTMALAR LİSTESİ

%	: Yüzde
\$: Dolar
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.r.	: Adı Geçen Rapor
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AR-GE	: Araştırma - Geliştirme
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
AT	: Avrupa Topluluğu
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler (UN)
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti
b.t.	: bilinmeyen tarih
C.	: Cilt
CIS	: Bağımsız Devletler Topluluğu (Commonwealth of Independent States)
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EİT	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
Euratom	: Avrupa Atom Enerjisi Toplu
Eurostat	: AB İstatistik Kurumu
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
INE	: İspanya Ulusal İstatistik Enstitüsü
İGEME	: İhracatı Geliştirme Merkezi

İ.İ.B.F.	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İİÖ	: İslam İşbirliği Örgütü
İTKİB	: İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MB	: Merkez Bankası
MENA	: Ortadoğu ve Kuzey Afrika (Middle East and North Africa)
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
NAFTA	: Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PIIGS	: Portekiz, İtalya, İrlanda, Yunanistan, İspanya
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Aralığı
S.	: Sayı
S&P	: Standard and Poor's
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
THY	: Türk Hava Yolları
TL	: Türk Lirası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development)
USAID	: Amerikan Uluslararası Kalkınma Ajansı
v.b.	: ve benzeri
v.d.	: ve diğerleri
WMO	: Dünya Meteoroloji Örgütü

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir bir ekonomik büyüme sağlanabilmesi için dış ticaret bir zorunluluktur. Ülkeler varlıklarını sürdürebilmek, dış ödemeler dengesizliklerini engellemek ve iktisadi kalkınma sağlamak gibi nedenlerle dış ticarete ihtiyaç duymaktadır. Uluslararası rekabet koşullarının son yüzyılda sertleşmesiyle, ülkeler daha zorlu bir rekabet içine girmiştir. Ülkeler, rekabette üstünlük sağlayabilmek için küresel ve bölgesel iş birlikleri yaratmaya çalışmıştır. Bu sebeple Avrupa Birliği (AB), Körfez İşbirliği Konseyi (KİK), Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR), Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) gibi sayılabilecek bölgesel iş birlikleri oluşturulmuş ve bu anlaşmalara ek olarak ikili serbest ticaret anlaşmaları geliştirilmiştir. Bu ekonomik entegrasyonlar ülkelerin ticaretlerini geliştirmelerine bir olanak oluştururken bir taraftan da o ülke ya da ülke gruplarına bağımlılıklarının artmalarına neden olmuştur. Türkiye bu bağımlılıktan kurtulmak için ihracatta çeşitlendirmeye gitse de örneğin; Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK) 2012 verilerine göre Türkiye'nin ihracatında Avrupa Birliği'nin payı %38,83 düzeyindedir. Bu durumda ihracatını yoğun gerçekleştirdiği bir ülke ya da bölgede ortaya çıkacak ekonomik kriz Türkiye ekonomisini de doğrudan etkileyebilmektedir. Örneğin, 2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde başlayıp Avrupa'yı saran ekonomik krizden Türkiye'nin ticareti de etkilenmiş ve ihracatı 2008 yılına göre %22 azalmıştır. Bu olayların etkisi geçmeden 2010 yılının sonunda Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan siyasi dönüşüm hareketleri de zincirin son halkasını oluşturmuştur. Yaşanan bu gelişmeler Türkiye'nin hedeflediği ölçüde ihracat hacmindeki toparlanmasını geciktirmiştir.

Türkiye'nin ihracatını etkileyen gelişmeleri anlayabilmek için öncelikle Türkiye'yi çevreleyen ülke ve ülke gruplarını incelemek gerekir. Daha sonra ise özellikle ticarete etki eden ekonomik ve sosyal konulara değinilmesi yaşanan gelişmelerin etkileme nedenlerini anlama da daha anlaşılır olacaktır. Dış ticaretindeki değişimlerin nedenlerini anlamak için nasıl bir değişim yaşandığı istatistikî veriler ve

daha önceden yapılmış çalışmalar yardımıyla irdelenmiştir. Bu kapsamda yazılmış kitap, makale, tez ve raporlar incelenmiş, bilgiler internet kaynaklarıyla desteklenmiştir.

Bu tez çalışması Türkiye ve çevreleyen bölgedeki değişimi kapsamaktadır. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde Türkiye'yi çevreleyen bölgelere değinilmiş bu bölgeler dört ana başlık altında incelenmiştir. Bu çalışmanın yapılmasındaki asıl maksat hangi ülke ya da ülke gruplarıyla daha yoğun ticaret yapıldığının ortaya konulmasıdır. Bu kapsamda batıda AB ile balkanlar, doğuda Türk Cumhuriyetleri, güneyde Ortadoğu ve Kuzey Afrika, son olarakta kuzeyde Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler ticari faaliyetleri açısından incelenmiştir.

İkinci bölümde bölge ülkeleri ile ticaretin seyrini etkileyen temel iki faktör seçilmiştir. Bunlardan dil, din ve inanç yapısı, etnik köken, savaş ve iç savaşlar, doğal afetler, uluslararası tanınırlık ve komşuluk ilişkileri; sosyal faktörler altında dile getirilmiştir. Bir diğer önemli faktör ise ekonomik faktörlerdir. Bu faktörler ise; gelir dağılımı, enflasyon, işsizlik, yatırım teşvikleri, ticari engeller, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ticari entegrasyonlar (bütünleşme) alt başlıklarına ayrılmıştır. Bu bölümde bu kavramların genel bir tanımı yapıldıktan sonra ticarete etkileri ile ilgili örnekler verilmiştir.

Üçüncü bölümde Türkiye'nin dış ticaretindeki değişime neden olan konular 2008-2012 yılları arasında sınırlandırılarak ele alınmıştır. Bu kapsamda ilk önce finansal kriz kavramına ve türlerine değinilmiştir. Daha sonra 2008 finansal krizi, 2010 Euro Bölgesi borç krizi, 2010 yılının son ayında Tunus'ta başlayan siyasi dönüşüm süreci ve ülkelerdeki değişimler anlatılmıştır. Bu konuları takiben Uzakdoğu ülkelerinin yükselişi ile Türkiye'nin sahra altı ülkelere yeni bir pazar olarak yönelmesinin nedenleri analiz edilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde ise, Türkiye'nin ihracatına etki eden ve üçüncü bölümde sıralanan gelişmelerin Türkiye'nin ihracatına etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle 2008-2012 dönemindeki ihracat seyri bölgesel ve hacimsel olarak incelenmiş ve sınır illerin ihracattaki rolüne ve Türkiye'nin birinci ve ikinci kuşak ülkelerle ticari ve siyasi ilişkilerindeki olumlu ilişkilerinin ihracata etkileri üzerinde durulmuştur.

1. TÜRKİYE'Yİ ÇEVRELEYEN BÖLGELER VE TİCARİ İLİŞKİLER

Türkiye bulunduğu coğrafik ve stratejik konumu itibariyle birçok ülke ile ilişki içinde bulunmaktadır. Burada özellikle batıda Avrupa Birliği ve Balkan ülkeleri, kuzeyinde Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler, güneyinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika, doğusunda da Türk Cumhuriyetleri ülkeleri ile siyasi ve ticari ilişki içerisindedir.

Bu noktada Türkiye'yi çevreleyen ülkeleri, buldukları coğrafi konumları ve ticari ilişkilerine yansımalarını detaylı olarak ele almak yararlı olacaktır.

1.1. Avrupa Birliği (AB) ve Balkan Ülkeleri ile Ticari İlişkiler

Türkiye'nin her iki ülke grubu ile de ticari ilişkileri çok eski tarihlere dayanmaktadır. Bu ülkeler coğrafi açıdan yakın olması ve Osmanlı döneminde de ticari ilişkilerin olması sebebiyle Türkiye'nin en önemli ticaret ortaklarını oluşturmaktadır.

1.1.1. Avrupa Birliği (AB) Ülkeleri ile Ticari ilişkiler

Avrupa Birliği (AB)'nin kesin sınır çizgileri bulunmamaktadır. AB toprakları genel olarak, Avrupa kıtasının kuzeydoğusunda İsveç ve Finlandiya'dan kuzeybatıda İngiltere ve İrlanda'ya, güneydoğuda Güney Kıbrıs Cumhuriyeti'nden kuzeydoğuda Portekiz ve İspanya'ya, uzanır.

AB, Avrupa kıtasının büyük bir kısmını kapsamasına rağmen Avrupa kıtasında yer alan pek çok ülke birliğe dâhil değildir. Örneğin; Norveç, İsviçre, Rusya ve bazı Balkan ülkeleri Avrupa kıtasında olmalarına rağmen AB üyesi değildir.

AB'nin temellerini, II. Dünya Savaşı sonrasında sanayi açısından önemli iki temel hammadde olan kömür ve çelik sektörünü güçlendirmek ve bunları uluslar üstü bir otorite ile kontrol ederek barışı sürdürmek amacıyla 1951'de kurulan Avrupa Kömür ve

Çelik Topluluğu oluşturmaktadır. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, 18 Nisan 1951’de Belçika, Almanya, Fransa, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya arasında imzalanan Paris Antlaşması ile kurulmuştur. Yine bu ülkelerin imzaladığı 25 Mart 1957 tarihli Roma Antlaşması ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (Euratom) eklendi ve bu anlaşmayla, aynı tarihte Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuş oldu. 1958’de yürürlüğe giren Roma Antlaşması üye ülkeler arasında önce gümrük birliğini, yani malların gümrük vergisi ödenmeksizin üye ülkeler arasında serbestçe alınıp satılmasını öngörmüştür¹.

Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AT) ile 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Antlaşmasının temel oluşturduğu ortaklık rejimi çerçevesinde kurulmuştur.²

Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktası, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki’de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’dir. Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin adaylığı resmen onaylanmış ve diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı açık ve kesin bir dille ifade edilmiştir. Helsinki Zirvesi’nde, diğer aday ülkeler için olduğu gibi Türkiye için de Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanmasına karar verilmiştir. Türkiye için hazırlanan ilk Katılım Ortaklığı Belgesi 8 Mart 2001 tarihinde AB Konseyi tarafından onaylanmıştır. Katılım Ortaklığı Belgesi’nde yer alan önceliklerin hayata geçirilmesine yönelik program ve Türkiye’nin takvimini içeren Ulusal Program, 19 Mart 2001 tarihinde AK Parti hükümeti döneminde onaylanarak Avrupa Komisyonu’na 26 Mart 2001 tarihinde tevdi edilmiştir³.

Türkiye-AB Ortaklık Konseyi’nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında Türkiye’nin Avrupa Gümrük birliğine girişine dair antlaşma imzalandı. Bu antlaşmada kabul edilen 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararınca, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Türkiye’nin AB gümrük birliğinde yer alması kararlaştırılmıştır⁴. Bu antlaşma Türkiye ile AB’nin

¹ Dilek Atlas ve Selay Giray Turgan, “Avrupa Birliği (AB) ve OECD’ye Üyelikte Etkili Olan Ekonomik ve Demografik Değişkenlerin İncelenmesi”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C24. S1.2008, s.285-287

² Devlet Planlama Teşkilatı(DPT), “**AB İle İlişkiler Tarihçesi**”, b.t., (Çevrimiçi) www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/993/tarihce.doc. (Erişim Tarihi: 16.03.2013), s.1

³ **Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi**, b.t., (Çevrimiçi), <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1>, (Erişim Tarihi: 16.03.2013)

⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “**1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Kararı)**”, (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari-gumruk-birliigi-karari.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 16.03.2013)

ilişkileri diğer ülke gruplarına oranla daha yüksek olmasında oldukça etkili olmuştur. Türkiye'nin ihracatında Avrupa Birliği'nin payı TÜİK verilerine göre 2012 yılında %38,83 düzeyindedir. Olaya AB açısından baktığımızda da Türkiye AB'nin ithalat ve ihracatında önemli bir yere sahiptir. AB İstatistik Kurumu Eurostat'ın verilerine göre Türkiye 2011 yılında AB'nin en çok ihracat yaptığı 5'inci ve en çok ithalat yaptığı 7'inci ülke olmuştur⁵.

Tablo 1. Türkiye'nin AB ile Ticareti (2007-2012)

		a. İthalat		b.İhracat (milyon \$)			
		2007	2008	2009	2010	2011	2012
AVRUPA BİRLİĞİ	a	68.611.562	74.802.380	56.587.647	72.243.512	91.128.441	59 232 047
	b	60.398.502	63.390.419	47.013.415	52.685.304	62.347.441	87 446 512

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Sorgulama, **Ülke gruplarına göre ithalat ve ihracat verileri**, 2007-2012, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12 , 16.03.2013, s.1

Türkiye'nin AB ülkeleri ile dış ticareti incelediğinde (Tablo 2) özellikle bazı AB ülkeleri ile ticaretinin daha da yüksek olduğu görülmüştür. Bunların başında Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere ve İspanya gelmektedir.

Tablo 2. Türkiye'nin AB ülkeleri ile Ticareti (2007-2012)

		a. İthalat		b.İhracat (milyon \$)			
Ülke		2007	2008	2009	2010	2011	2012
Fransa	a	7.849,71	9.022,02	7.091,80	8.176,60	9.229,56	8.589,89
	b	5.974,46	6.617,51	6.211,42	6.054,50	6.805,82	6.202,05
Hollanda	a	2.655,04	3.056,34	2.543,07	3.156,00	4.004,96	3.660,64
	b	3.018,88	3.143,84	2.127,30	2.461,37	3.243,08	3.248,39
Almanya	a	17.539,96	18.687,20	14.096,96	17.549,11	22.985,57	21.400,18
	b	11.993,23	12.951,76	9.793,01	11.479,07	13.950,83	13.132,22
İtalya	a	9.751,28	10.682,04	7.594,65	10.139,89	13.449,86	13.344,39
	b	7.480,06	7.818,99	5.888,96	6.505,28	7.851,48	6.375,87
İngiltere	a	5.477,10	5.258,92	3.473,43	4.680,61	5.840,38	5.629,45
	b	8.626,78	8.158,67	5.938,00	7.235,86	8.151,43	8.700,77
İrlanda	a	862,434	973,193	815,65	873,961	839,241	845,458
	b	637,455	663,903	294,769	339,265	354,004	347,677
Danimarka	a	656,112	902,014	585,094	678,757	732,781	720,889
	b	1.008,51	953,437	690,864	765,081	880,92	984,724
Yunanistan	a	950,157	1.150,72	1.131,07	1.541,60	2.568,83	3.539,87
	b	2.262,66	2.429,97	1.629,64	1.455,68	1.553,31	1.402,48

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Sorgulama, **Ülkelere göre ithalat ve ihracat verileri**, 2007-2012, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12 , 16.03.2013, s.1

⁵ Türkiye AB'nin 6'ncı büyük ticaret ortağı oldu, 16.03.2013, (Çevrimiçi), <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1259656>, (Erişim Tarihi:16.03.2013)

Tablo 2 devamı. Türkiye'nin AB Ülkeleri ile Ticareti (2007-2012)

		a. İthalat b.İhracat (milyon \$)					
Ülke		2007	2008	2009	2010	2011	2012
Portekiz	a	406,57	479,85	417,988	503,658	606,557	644,369
	b	550,527	540,744	408,92	465,228	445,74	441,233
İspanya	a	4.342,99	4.548,18	3.776,92	4.840,06	6.196,45	6.022,76
	b	4.580,00	4.047,27	2.818,47	3.536,21	3.917,56	3.720,99
Belçika	a	2.868,67	3.150,75	2.371,52	3.213,61	3.959,28	3.690,32
	b	1.735,80	2.122,43	1.795,68	1.960,44	2.451,03	2.360,26
Lüksemburg	a	150,884	125,32	79,46	114,342	162,527	145,858
	b	73,87	56,388	19,458	25,758	53,757	51,87
İsveç	a	1716,253	1908,963	1890,994	1922,793	2284,367	2135,41
	b	882,761	918,787	748,741	946,866	1183,041	1186,619
Finlandiya	a	1208,412	1180,799	795,959	1115,496	1296,728	1114,79
	b	412,41	367,128	196,465	296,774	352,886	302,043
Avusturya	a	1351,437	1525,522	1203,634	1439,448	1736,366	1634,277
	b	844,006	990,956	807,146	835,181	1052,932	1001,112
Malta	a	98,86	167,972	135,163	196,156	324,158	216,491
	b	620,669	956,354	664,109	410,433	899,715	919,098
Estonya	a	167,142	261,275	102,011	146,192	368,107	311,253
	b	81,762	239,707	105,984	90,324	132,005	168,704
Letonya	a	36,311	24,579	50,465	71,36	129,787	160,296
	b	105,39	104,295	64,952	65,958	115,955	127,436
Litvanya	a	121,78	198,737	81,458	119,165	148,101	218,347
	b	236,479	231,397	151,505	208,277	274,194	276,216
Polonya	a	1646,232	1977,852	1817,093	2620,956	3496,189	3058,078
	b	1436,402	1586,772	1322,218	1504,28	1758,252	1854,467
Çek Cum.	a	1169,13	1303,955	1028,65	1327,672	1755,452	2005,341
	b	577,605	700,824	489,014	694,077	888,387	786,369
Slovakya	a	647,925	903,83	814,138	926,722	893,168	871,459
	b	284,205	306,631	217,408	454,744	402,151	392,043
Macaristan	a	1423,629	1286,114	987,29	1382,213	1494,488	1184,451
	b	775,656	684,088	445,669	440,766	508,648	518,03
Romanya	a	3112,752	3547,82	2257,963	3449,195	3801,297	3236,426
	b	3644,162	3987,476	2201,936	2599,38	2878,76	2496,958
Bulgaristan	a	1951,656	1840,008	1116,902	1702,534	2474,621	2753,836
	b	2060,171	2151,534	1385,544	1497,384	1622,777	1682,05
Slovenya	a	232,317	243,628	249,577	291,314	348,936	311,875
	b	486,766	648,705	595,004	356,502	617,476	548,395
G. Kıbrıs	a	0,125	0,192	0,021	0,29	0,695	0,112
	b	7,841	10,864	1,245	0,628	1,303	3,965

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Sorgulama, Ülkelere göre ithalat ve ihracat verileri, 2007-2012, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12, 16.03.2013, s.1

Türkiye, AB ülkelerinden ithalatında başlıca mallar sırasıyla, makine ve ekipmanlar, otomotiv, uçak, plastik hammadde, demir-çelik, eczacılık ürünleri, sanayi kimyasallarıdır.

Türkiye'nin AB ülkelerine ihracatını ise otomobil ve yan sanayi, tekstil ve hazır giyim, makine ve ekipmanları, meyve ve sebze gibi gıdalar ile metal ürünleri en büyük paya sahiptir.

1.1.2. Balkan Ülkeleri ile Ticari İlişkiler

Fiziki coğrafya açısından Balkanların sınırları kuzeyde Tuna Nehri ve Sava Irmağı, doğuda Karadeniz, güneydoğuda Ege Denizi, güneyde Akdeniz, güneybatıda İon Denizi ve Adriyatik ile çevrilidir. Siyasi coğrafya açısından ise Balkanlar; Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye'nin Avrupa'daki toprakları ve eski Yugoslavya tamamı ile Romanya'nın bir kısmını içine alır.

Avrupa'nın beş büyük yarımadasından biri olan Balkan Yarımadası, Orta Avrupa'ya ve Akdeniz'e uzanan jeostratejik konumu ile önemli özelliklere sahiptir.

Tablo 3. Balkan Ülkeleri

Ülke	Balkanlar'daki Toprak Oranı	Yüzölçümü (Km ²)	Balkanlardaki Yüzölçümü (Km ²)
Arnavutluk	100%	28748	Tamamı
Bosna Hersek	100%	51197	Tamamı
Bulgaristan	100%	110879	Tamamı
Karadağ	100%	13812	Tamamı
Makedonya	100%	25713	Tamamı
Yunanistan	100%	131957	Tamamı
Kosova	100%	10887	Tamamı
Sırbistan	73%	77474	56556
Hırvatistan	49%	56594	27731
Slovenya	27%	20273	5473
Romanya	9%	238391	21455
Türkiye	5%	783562	40728
İtalya	0.2%	301340	602
Macaristan	0%	93030	Yok

Kaynak: Wikipedia, **Balkanlar**, b.t., (Çevrimiçi), <http://tr.wikipedia.org/wiki/Balkanlar>, (Erişim Tarihi: 03.04.2013)

Tablo 3'ten de anlaşılacağı gibi Balkanlardaki ülke sayısı 14 olmasına rağmen bunlardan bazıları tam olarak Balkan ülkesi sayılamamaktadır. Bazı ülkeler ise kültürel açıdan balkanlar olarak ifade edilmesine rağmen Balkan ülkeleri içinde yer almamaktadır. Bunlara örnek olarak Macaristan söylenebilir. Bu gibi nedenlerle Balkan ülkeleri olarak ifade edilen ülkelerin dışında bazı ülkelerde nüfuslarının küçük bir kısmı

ile Balkanlarda yer sahibi olmaktadır. Örneğin; Slovenya'nın nüfusunun % 17.54'ü Balkanlar'ın sınırları içinde yaşamaktadır. Romanya'nın Dobruca bölgesi, Balkanlar'ın sınırları içindedir. İtalya'nın Trieste ili de Balkan sınırları içinde değerlendirilebilmektedir. Bu ülkelerin dışında Türkiye de Edirne, Kırklareli, Tekirdağ illeri ile Çanakkale ve İstanbul ilinin bazı ilçe/semte sınırları Balkan topraklarında yaşar⁶.

Tablo 4. Türkiye'nin Balkan Ülkeleri ile Ticareti (2007-2012)

Ülke	a-b	a. İthalat b.İhracat (milyon \$)					
		2007	2008	2009	2010	2011	2012
Arnavutluk	a	23,842	36,697	4,694	86,859	125,916	98,990
	b	294,508	305,737	273,110	241,066	270,630	255,982
Bosna Hersek	a	21,469	24,545	52,059	72,328	90,252	111,649
	b	445,173	572,349	226,567	224,299	268,942	251,711
Bulgaristan *	a	1.951,656	1.840,008	1.116,902	1.702,534	2.474,621	2.753,836
	b	2.060,171	2.151,534	1.385,544	1.497,384	1.622,777	1.682,050
Karadağ	a	0,157	1,339	5,845	6,214	14,588	17,936
	b	19,861	48,494	26,483	27,179	26,966	29,147
Makedonya	a	55,818	29,713	39,879	52,399	91,963	103,253
	b	271,744	296,172	283,464	262,621	298,861	274,688
Yunanistan *	a	950,157	1.150,715	1.131,065	1.541,600	2.568,826	3.539,869
	b	2.262,655	2.429,968	1.629,637	1.455,678	1.553,312	1.402,484
Sırbistan	a	70,703	61,705	55,897	109,524	213,301	205,538
	b	475,096	458,103	306,469	306,115	354,670	381,111
Hırvatistan **	a	77,440	105,665	107,384	211,348	310,965	209,787
	b	355,520	328,678	214,705	249,148	241,816	200,726
Slovenya *	a	232,317	243,628	249,577	291,314	348,936	311,875
	b	486,766	648,705	595,004	356,502	617,476	548,395
Romanya *	a	3.112,752	3.547,820	2.257,963	3.449,195	3.801,297	3.236,426
	b	3.644,162	3.987,476	2.201,936	2.599,380	2.878,760	2.496,958
Kosova ***	a	3,052	5,148	10,178	13,607	10,106	9,093
	b	120,429	279,423	278,078	293,998	265,829	255,075

* AB üyesi ülkelerdir. ** 07.2013 AB üyesi olacaktır. ***BM tarafından tanınmamaktadır.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Sorgulama, **Ülkelere göre ithalat ve ihracat verileri**, 2007-2012, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12, 16.03.2013, s.1

Türkiye ile Balkanların ticari ilişkilerini incelediğimiz de Türkiye'nin yoğun bir şekilde ihracat yaptığını az miktarlarda ithalat gerçekleştirdiği gözükmektedir.

Balkan ülkelerini detaylı olarak incelediğimizde Türkiye- Arnavutluk ticareti son yıllarda giderek artarken en yüksek seviyesine 2011 yılında 396,6 milyon dolarla ulaşmıştır. 2012 yılının ilk altı ayında geçen yılın aynı dönemine göre ticaret hacmi düşük kalmıştır, ancak ihracat artarken ithalat azalmış bu da Türkiye'nin ticaret

⁶ Wikipedia, **Balkanlar**, b.t., (Çevrimiçi), <http://tr.wikipedia.org/wiki/Balkanlar>, (Erişim Tarihi: 03.04.2013)

fazlasının artmasına yol açmıştır. Arnavutluk'a yönelik ihraç ürünlerine baktığımızda, demir çelik, hububat ve unlu mamuller, demir çelikten inşaat malzemeleri, makine aksam ve parçaları, elektrikli ev aletleri, hazır giyim, plastik ambalaj malzemeleri ve plastik inşaat malzemelerinden oluşmaktadır. Belli başlı ithalat kalemlerini ise, parfümeride ve eczacılıkta kullanılan bitkisel maddeler, deri ayakkabılar, ham derileri, alüminyum hurda, kekik, koyun ve kuzuların yünü alınmış derileri oluşturmaktadır⁷.

Türkiye ile Bosna Hersek arasındaki ticari ilişkiler incelendiğinde ikili ticaret hep Türkiye lehine olmuştur. 2007 yılında 445 milyon doları ihracat yapılmışken 2011 yılına gelindiğinde bu rakam 268 milyon dolarına gerilemiş olsa da bu yıllar arasındaki ithalat sürekli artmaya devam etmiştir. Türkiye'nin Bosna Hersek'e ihracatında; plastik ve plastikten mamul eşyalar, örme giyim eşyası aksesuarları, mineral yakıtlar, yağlar ve müstahzarları, mumlar, halılar ve diğer dokumaya elverişli maddeden yer kaplamaları, v.b. yer almaktadır. Türkiye'nin Bosna Hersek'ten ithalatında da kâğıt, karton ve bunlardan yapılan eşyalar, hububat, demir, çelik, v.b. ürünler yer almaktadır⁸.

Bulgaristan ile Türkiye arasında ticaret incelendiğinde; Türkiye 2007-2009 yılları arasında dalgalı bir şekilde ithalat ve ihracatında değişim yaşamış ve 2010 yılı itibariyle ithalatı ihracatını geçmiş ve 2011 yılında 2,4 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin Bulgaristan'a ihracatında demir çelik, plastik ve plastikten mamul eşyalar, bakır ve bakırdan eşyalar, yağlı tohum ve meyveler, sanayi bitkileri, saman ve hayvan yemleri önemli yer tutmaktadır⁹. Türkiye son zamanlarda yaşamış olduğu et fiyatlanmalarındaki dalgalanmaya bağlı olarak küçükbaş ve büyükbaş hayvanlar ithal etmektedir.

Karadağ ile ticaret incelendiğinde Türkiye 2008'de en büyük ihracat rakamına ulaşmış ve 2009-2011 yılları arasında bu rakamın neredeyse yarısı kadar ihracat gerçekleştirebilmiştir. Türkiye Karadağ'a; sanayi-laboratuvarlarında kullanılan elektrikli ocak ve fırınları, otomobil, steysin vagonlar, yarış arabaları, izole edilmiş tel, kablo, turunçgiller, buzdolapları, dondurucular, soğutucular, ısı pompaları, masa, mutfak v.b. için cam eşyalar ihraç etmektedir. Türkiye ise Karadağ'dan demir-çelik döküntü ve

⁷ Mustafa Yılmaz, **Arnavutluk Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2012, s. 17-18

⁸ Behiye Tülin Pulat, **Bosna Hersek Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.14-15

⁹ Tolga Taylan, **Bulgaristan Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2012, s.18-19-20

hurdalarını, alaşımli çelikten çubuk, içi boş sondaj çubukları, başta yer almakla birlikte koyun ve kuzuların ham derilerini, zati eşyalar ve prefabrik yapılar ithal etmektedir¹⁰.

2011 yılında Türkiye'nin Makedonya ile ticaret hacmi 390 milyon dolar düzeyinde olmuştur. İhracatı 2010 yılına göre yaklaşık % 14 oranında artmış ve 298,9 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye Makedonya'ya yapılan ihracatta 2000 yılında 45'inci sıradayken 2007 yılında 66'ıncı sıraya gerilemiş 2009 yılında 57'inci sıraya yükselmiş, 2011 yılında 59'uncu sıraya gerilemiştir. İthalatta ise 2000 yılında 92'inci sıradayken 2007 yılında 90'inci sıraya yükselmiş, 2009 yılında 99'uncu sıraya gerilemiş, 2011 yılında 88'inci sıraya yükselmiştir. 2010 yılında Makedonya'ya yönelik Türkiye'nin ihracatında en önemli ürünler taze meyve sebze, beyaz eşya, otomotiv sanayi ürünleri, tekstil ve hazır giyim ürünleri ile işlenmiş gıda sanayi ürünleri yer almaktadır. İthalatında ise, demir çelik hammadde ve ara mamulleri, ateşe dayanıklı tuğla, tekstil ara mamulleri ile ham deriler önemli kalemleri teşkil etmektedir¹¹.

Yunanistan'la ticari ilişkilerde 2009 yılına kadar ticaret Türkiye'nin lehine olmuştur. Bu tarihten itibaren denge Türkiye aleyhine dönmeye başlamıştır. 2008'de 1,279 milyon dolar lehine olan durum 2011 yılında 1,015 milyon dolar Türkiye aleyhine dönmüştür. Yunanistan'a Türkiye'nin ihraç ettiği başlıca ürünler; demir-çelik, elektrikli makine ve cihazlar, makine parçaları, motorlu kara taşıtları, kâğıt ve karton, giyim eşyası, pamuk ipliği, kumaş, madeni eşya, sebze-meyve, balık, deri, cam ve seramiktir. Yunanistan'dan ithal edilen başlıca ürünler ise; mineral yakıt ve yağlar, pamuk, petrol ürünleri ve plastik maddelerdir¹².

Sırbistan, 2011 yılında Türkiye'nin ihracat yaptığı toplam 234 ülke ve serbest bölge arasında 55. sırada yer alırken, ithalat yaptığı 237 ülke ve serbest bölge arasında 76. sırada yer almıştır. Türkiye'nin Sırbistan'a ihracatı incelendiğinde diğer örme mensucat, turuncgiller, yarış arabaları, buzdolapları, dondurucular, soğutucular, ısı pompaları, kılıf, torba vb. eşya, demir-çelikten inşaat ve aksamı, alüminyum çubuk ve

¹⁰ Behiye Tülin Pulat, **Karadağ Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.12-13

¹¹ Behiye Tülin Pulat, **Makedonya Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s. 19-22

¹² T.C. Dış İşleri Bakanlığı. Dış Politika. Bölgeler, Balkanlar, **Yunanistan**, b.t., (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?199113bb-f534-408f-a373-64fe1946f1b7>, (Erişim Tarihi: 10.10.2012)

profiller, televizyon alıcıları, video monitörleri ile projektörler vb. ürünler ihraç etmektedir. Sırbistan'dan ithal edilen ürünler arasında ise ağırlıklı olarak ağır iş makine ve cihazlarının aksamaları, demir-çelik döküntü ve hurdaları, bunların külçeleri, demir-çelik yassı mamulleri ve işlenmemiş bakır alaşımları yer almaktadır¹³.

AB üyesi olma yolundaki Hırvatistan ile Türkiye arasında, yıllık 552,8 milyon dolar büyüklüğünde dış ticaret hacmi bulunmaktadır. 2011 yılında Hırvatistan lehine gelişim gösteren iki ülke arasındaki dış ticaret ilişkisi, 2012 yılının Ocak-Mart dönemi itibariyle Türkiye lehine dönmüştür. Türkiye'nin Hırvatistan'a ihraç ettiği ürünlerin başında; binek otomobiller ile insan taşımaya mahsus motorlu taşıtlar, gübreler, buzdolapları ve dondurucular gelmektedir. Türkiye'nin Hırvatistan'dan ithal ettiği ürünleri başında da dökme demirler, gübreler, petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar oldukça önemli bir yer tutmaktadır¹⁴.

Slovenya ile ticari ilişkiler 1991 yılında bağımsızlığını kazanması ve 1992'de Türkiye tarafından tanınması ile başlar. Birçok balkan ülkesine oranla azımsanmayacak derecede ticaret gerçekleştirilir. Türkiye'nin Slovenya'ya ihracatı 2002 yılında 68 milyon dolarken 2011 yılında bu rakam dokuz kat artarak 617 milyon doları aşmıştır. Türkiye'nin ithalatı 2002 yılında 57 milyon dolarken 2011 yılında bu rakam 349 milyon dolar olmuştur. 2012 yılının ilk 9 ayı itibariyle ise Slovenya'ya ihracat yüzde 14'lük düşüşle 389 milyon dolar, Slovenya'dan ithalat ise yüzde 14'lük düşüşle 229 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılında Türkiye'nin ihracatındaki payı binde 5 olan Slovenya'nın en fazla ihracat yapılan ülkeler arasında 45'inci, Avrupa ülkeleri arasında ise 19'uncu sırada yer almaktadır¹⁵. Slovenya ile ticarete önemli ithalat kalemleri içinde; hava-vakum pompası, hava-gaz kompresörü, vantilatör, aspiratör, demir-çelik döküntü ve hurdaları, bunların külçeleri, inorganik madde sıvanmış kâğıtlar ve işlenmemiş alüminyum gibi sanayi ürünleri yer almaktadır. İhracatta da eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar, otomobiller, steysin vagonlar, yarış arabaları, petrol yağları ve

¹³ Banu Bektaş, **Sırbistan Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2011, s.14-15

¹⁴ İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri (İTKİB), **Tekstil ve Ev Tekstili Pazarı Olarak Hırvatistan**, Ankara, 2012, s.16-17-18

¹⁵ **Gümrük ve Ticaret Bakanı Yazıcı Slovenya'da**, 16.11.2012, (Çevrimiçi), <http://www.haberler.com/gumruk-ve-ticaret-bakani-yazici-slovenya-da-4094043-haberi/>, (Erişim Tarihi: 15.02.2013)

bitümenli minerallerden elde edilen yağlar ve toplu halde yolcu taşımağa mahsus motorlu taşıtlar gibi ağırlıklı sanayi ürünleri tercih edilmektedir¹⁶.

Romanya, 2012-2013 döneminde Türkiye'nin belirlediği Eylem Planı çerçevesinde öncelikli ülkelerden biri olarak belirlenmiştir. Balkan ülkeleri arasında en yoğun ikili ticari ve ekonomik ilişki, Türkiye ile Romanya arasındadır. Türkiye; Almanya, İtalya ve Fransa'dan sonra, Romanya'nın ihracatında en büyük dördüncü ülkedir. Türkiye'nin Romanya'ya ihraç ettiği ürünlerin rakamsal hacimleri itibariyle en fazla, motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer fasıllarından oluşmaktadır. Türkiye'nin Romanya'dan ithal ettiği ürünlerin başında ise demir ve çelik gelmektedir. Bu kalemi yine ihracat rakamlarında olduğu gibi motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet ve motosiklet takip etmektedir¹⁷.

2010 yılında Kosova'ya gerçekleşen ihracat 2009 yılı ihracatı olan 278,07 milyon dolardan % 5'lik bir artışla 294,04 milyon dolara çıkmıştır. Aynı dönemde ithalat 10,17 milyon dolardan 13,60 milyon dolara %3 oranında artmıştır. 2010 yılındaki toplam ticaret hacmi ise %6 oranında artmıştır. 2011 yılının ilk 6 ayında ticaret hacmi bir önceki yılın aynı dönemine oranla %1,3 artmıştır. Türkiye'den ihraç edilen ürünler çeşitlilik göstermektedir. Türkiye; giyim eşyası ve aksesuarları, tekstil elyafı ve mamulleri, değişik sanayi kollarında kullanılan makine ve cihazlar, metallere nihai ürünler, elektrikli makine ve cihazlar, sebzeler, meyveler ve mamulleri gibi çeşitli ürünler satmıştır. Türkiye'nin ithal ettiği ürünler içinde tekstil lifleri 26.831 dolar seviyesinden 116.465 dolar seviyesine yükselmiş ve en fazla ithal edilen ürünler arasında yer almıştır¹⁸.

1.2. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Ticari İlişkiler

Orta Asya, geniş bir coğrafya olup bu coğrafyanın sınırları içerisinde Ermenistan, Tacikistan ve Gürcistan'ın dışında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi Türk Cumhuriyetleri yer almaktadır. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Şekil 1 deki haritada da gösterilmektedir.

¹⁶ Pınar Aslan, **Slovenya Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2011, s.10-11

¹⁷ Banu Bektaş, **Romanya Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s. 12-13

¹⁸ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), **Kosova Ülke Bülteni**, Ankara, 2011, s.5-6

Şekil 1. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Haritası

Kaynak: Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Haritası, <http://www.turkbirlik.gen.tr/lang-tr/Haberler/56-turkiye-haberler/1725-vize-uygulamalari.html> , (Erişim Tarihi:10.04.2013)

Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki ikili ticaretler Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla başlar ve gün geçtikçe büyüyen bir ivme kazanmaktadır. Türkiye bu bölge ile tarihsel bir yakınlık içinde bulunmaktadır. Bölgedeki ülkeler ile ticareti oldukça yoğun bir şekilde gerçekleştirmekte ve bunun da büyük bir kısmı enerji ithalatı yoluyla olmaktadır. Diğer taraftan bu ülkeler de Türkiye'den ağırlıklı olarak gıda maddeleri satın almaktadır.

Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ticareti incelediğinde potansiyelin altında ihracat gerçekleştirildiği görülmektedir (Tablo.5). Bu kapsamda ticareti arttırmak ve yakın ilişkiler kurmak için Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ve İslam İşbirliği Örgütü (İİÖ) gibi teşkilatlar kurulmuş ve üyelikler gerçekleştirilmiştir.

Tablo 5. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Ticareti (2007-2012)

Ülke		a. İthalat b.İhracat (milyon \$)					
		2007	2008	2009	2010	2011	2012
Azerbaycan	a	185,500	362,835	140,599	252,525	262,263	339,936
	b	1.047,668	1.667,469	1.400,446	1.550,479	2.063,996	2.587,482
Kazakistan	a	1.284,049	1.861,131	959,455	1.392,528	1.995,115	2.056,086
	b	1.079,887	890,568	633,417	818,900	947,822	1.069,372
Türkmenistan	a	396,723	389,305	327,559	386,342	392,712	303,507
	b	339,989	662,933	945,655	1.139,825	1.493,336	1.480,534
Özbekistan	a	613,810	580,810	413,079	861,373	939,882	813,287
	b	225,612	337,130	279,964	282,666	354,490	450,365
Kırgızistan	a	45,020	47,974	31,446	30,900	52,123	45,226
	b	181,311	191,351	140,002	129,202	180,241	257,519

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Sorgulama, Ülkelere göre ithalat ve ihracat verileri, 2007-2012, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12 , 16.03.2013, s.1

Tablo 5’den da anlaşılacağı gibi Türkiye’nin Kazakistan ve Azerbaycan ile ticareti diğer ülkelere göre daha büyük hacme sahiptir.

Türkiye, bağımsızlığa kavuştuğu ilk günden itibaren Azerbaycan’ın dünya ile bütünleşmesine yardımcı olmak amacıyla siyasi, ekonomik ve diğer konularda ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem vermiştir. Sahip olduğu tüm tecrübesini aktarmaya ve paylaşmaya çaba göstermiştir. Ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi konusunda pek çok ikili anlaşmalar imzalanmıştır¹⁹. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler de gelişmekte olup, 2011 yılı itibariyle Azerbaycan’a ihracat 2.65 milyar dolar, ithalat ise 1,38 milyar dolardır. İhracattaki artış oranı bir önceki yıla göre %33,20’dir. İhracatın %86,69’unu sanayi ürünleri, %9,02’sini tarım ürünleri, %2,93’ünü madencilik ürünleri ve geri kalan %1,35’lik kısmını ise diğer ürünler oluşturmaktadır. İthalat ise bir önceki yıla göre %60,5 oranında artmıştır. İthalatın %94,05’lik kısmını madencilik ürünleri, %5,17’sini sanayi ürünleri ve geri kalan %0,78’lik kısmını da tarım ve diğer ürünler teşkil etmektedir²⁰.

Türkiye, 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kazakistan’ı aynı gün tanımış ve tanıyan ilk ülke olmuştur. İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler Kazakistan’ın bağımsızlığını kazanmasından hemen sonra başlamış olup, bugün çok önemli bir boyuta ulaşmıştır. Nitekim ekonomik ilişkilerin yeni başladığı 2001 yılında 30 milyon dolar olan karşılıklı ticaret 2005 yılında 1 milyar dolar sınırını aşmıştır. 2011 yılında ise 4 milyar dolar düzeyindedir. Kazakistan’a ihracattaki başlıca kalemler; makine ve cihazlar, plastikten mamul eşya, elektrikli makine ve ekipmanlar; ithalattaki başlıca kalemler ise bakır, demir-çelik ve mineral yakıtlar oluşturmaktadır. Türkiye’nin ithalatının mineral yakıt ve hammadde ağırlıklı olması ikili ticaretteki açığın temel nedenidir²¹.

Türkiye 6 Aralık 1991 tarihinde Türkmenistan’ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. Türkiye, Türkmenistan’ın tanınması, uluslararası ve bölgesel kuruluşlara katılması veya işbirliğinin pekiştirilmesi, üçüncü ülkelerin ve uluslararası kuruluşların

¹⁹ **Azerbaycan Türkiye Ticaret Rehberi**, b.t., (Çevrimiçi), <http://www.azerbaycan-turkiye.com/ticariiliskiler.htm>, (Erişim Tarihi:16.02.2013)

²⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye - Azerbaycan Siyasi İlişkileri**, b.t., (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim Tarihi:16.02.2013)

²¹ Rüştü Yayar, Yusuf Demir ve Yunus Emre Birol, “Geçiş Ekonomileri Bağlamında Türkiye-Kazakistan Dış Ticaretine Uygulamalı Bir Bakış”, **International Conference On Eurasian Economies 2012**, (Çevrimiçi), www.eecon.info/papers/490.pdf, (Erişim Tarihi: 16.02.2013) s.253

destek ve yardımlarının sağlanması gibi konularda girişimlerde bulunmuştur. İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin temeli, Türkmenistan Devlet Başkanı Sapar Murat Türkmen Başı'nın Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaret sırasında 3 Aralık 1991 tarihinde imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Türkmenistan Cumhuriyeti Arasında Ekonomik ve Ticari İşbirliğine Dair Anlaşma"ya dayanmaktadır²². Dış ticaret verilerine göre 2010 yılında Türkiye'nin Türkmenistan'a olan ihracatı bir önceki yıla göre %20,5 oranında büyüyerek 1 milyar 139 milyon dolara yükselmiştir. Bu ülkeden yapılan ithalat ise %17,95 artarak 327 milyondan 386 milyon dolara çıkmıştır. Türkiye'nin Türkmenistan'a ihracatında önemli yer tutan kalemler içerisinde demir-çelikten inşaat ve aksamı, izole edilmiş tel, kablo, diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri, fiber optik kablolar, demir/çelik çubuklar, plastikten tüpler, borular ve hortumlar yer alır. Türkmenistan'dan ithal edilen ürünler incelendiğinde; pamuk, elektrik enerjisi, propilen ve havlu nevi bukleli mensucat, sığır ve at cinsi hayvanların derilerinin talep edildiği ortaya çıkmaktadır²³.

Özbekistan ile ticari ilişkiler incelendiğinde 2007 yılından 2009 yılına ihracat %24,09 artış gösterirken ithalat %32,7 oranında düşmüştür. 2009-2012 döneminde ise ticaret sürekli artış eğilimi göstermiş ve ithalatta %96,88 ihracatta da %60,86 büyüme yaşanmıştır. Türkiye'nin Özbekistan'dan aldığı ürünler arasında, demir dışı metaller, dokumacılık ürünleri, mineral yakıtlar, dokumaya elverişli lifler, bakır ve bakır mamulleri, pamuk ve pamuklu mamuller, mineral yağlar, yakıt ve çinko gibi kalemler yer almaktadır. Özbekistan'a satılan ürünler arasında ise makine ve cihazlar, taşıt araçları, kâğıt-karton mamulleri, boya, sentetik iplik ve elyaf gibi ürünler bulunmaktadır²⁴.

Kırgızistan ile ticari ilişkiler incelendiğinde ikili ticarete denge geleneksel olarak Türkiye lehine fazla vermektedir. Kırgızistan'a ihracatta, altından mücevherci eşyaları, halılar, tekstil mamulleri, makine ve cihazlar önemli yer tutarken bu ülkeden ithalatın

²² Turgay Kadiroğlu, **Türkiye-Türkmenistan İlişkileri İlerleme Raporu**, (Çevrimiçi), http://www.turkbirdev.org/dil-turkce/makaleler_detay.asp?makaleNo=49&makaleBasligi=T%DCRK%DDYE-T%DCRKMEN%DDSTAN%20%DDL%DD%DEK%DDLER%DD%20%DDLERLEME%20RAPORU, (Erişim Tarihi: 16.02.2013)

²³ Koray Ali Konca, **Türkmenistan Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2011, s.13

²⁴ **Türkiye ve Özbekistan'ın dış ticaret hacmi geriledi**, 21.10.2012, (Çevrimiçi), http://www.zaman.com.tr/ekonomi_turkiye-ve-ozbekistanin-dis-ticaret-hacmi-geriledi_2005395.html, (Erişim Tarihi: 16.02.2013)

temel kalemlerini sebze-meyve, ham deri ve örme giyim eşyası teşkil etmektedir. Türkiye, Kırgızistan'ın ithalatında sahip olduğu %2,3'lik payla Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, Kazakistan, Özbekistan, Almanya, Ukrayna, ABD ve Beyaz Rusya'dan sonra 9'uncu sıradadır. Türkiye Kırgızistan'ın ihracatında %2,5 payla 6'ncı sırada bulunmaktadır²⁵.

Bütün bu veri bilgileri ışığında bu bölgedeki Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı Azerbaycan ve en az ticaret yaptığı ülke ise Kırgızistan'dır. Kırgızistan'la yakın ticari ilişkiler kurulamamasında ülke içinde yaşanan siyasi karışıklıklar büyük etkiye sahiptir. Hali hazırda her ülke için yatırım yapılabilir ülke notu verilmemiş olmasına rağmen Azerbaycan ile ticari faaliyetler büyümeye ve yatırımlar artmaya devam etmektedir.

1.3. Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri (MENA) ile Ticari İlişkiler

1.3.1. Ortadoğu Ülkeleri ile Ticari İlişkiler

Ortadoğu'nun siyasî sınırları kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneyde Arabistan Yarımadası ve batıda Mısır topraklarının uzandığı alan olarak tespit edilebilir. Bu alanda yer alan belli başlı devletler; Mısır, Irak, Suudi Arabistan, Lübnan, Ürdün, İsrail, Yemen, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Türkiye, Kıbrıs Rum Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetidir²⁶.

Birinci dünya savaşı sonrasında dönemin süper güçleri arasında paylaşılan bölge, bu dönemden itibaren bağımsız bir politika izleyememiş, gelişimini içsel-doğal yollardan gerçekleştirememiştir. 2000'li yıllardan sonra ise, göreceli olarak istikrarlı bir yapıya kavuşan bölge, ülke ekonomilerinin de canlanmaya başlaması ve çeşitlenmesi ile büyük ekonomilerin dikkatini çekmeyi başarmıştır.

Geniş bir yeraltı zenginliğine sahip olan bölgenin ekonomik açıdan cazip koşulları, Türkiye-Ortadoğu ilişkilerini de temelden etkilemektedir. Diğer taraftan Türkiye, önemli ekonomik merkezlerin ve enerji kaynakları bakımından zengin

²⁵ Tuğrul Somuncuoğlu, **Kırgızistan Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2011. s.17

²⁶ Ekrem Memiş, **Kaynayan Kazan Ortadoğu**, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2002, s. 8.

bölgelerin bulunduğu Asya ve Avrupa'nın kesişme noktasında yer alması sebebiyle Ortadoğu ülkeleri için ayrı bir jeostratejik öneme sahiptir. Bu bağlamda, karşılıklı bağımlılık içerisinde bulunan Türkiye ve Ortadoğu arasındaki ticari ilişkiler, son yıllarda uygulanan “komşularla sıfır sorun politikası” ve “çok yönlü dış politika” doğrultusunda yeni bir ivme kazanmış ve Tablo 6’da görüleceği gibi Ortadoğu ülkeleri ile olan ticaret hacmi gözle görülür bir artış sergilemiştir²⁷.

Tablo 6. Türkiye'nin Ortadoğu Bölgesindeki Ülkeler ile Ticareti (2007-2012)

		a. İthalat		b.İhracat (milyon \$)			
		2007	2008	2009	2010	2011	2012
Lübnan	a	116,014	178,781	108,800	228,536	282,744	176,393
	b	393,217	665,055	688,681	618,318	718,257	846,230
Suriye	a	259,282	323,697	221,454	452,493	336,646	67,448
	b	797,766	1.115,013	1.421,637	1.844,605	1.609,861	500,976
Irak	a	118,702	133,056	120,558	153,476	86,753	149,328
	b	2.844,767	3.916,685	5.123,406	6.036,362	8.310,130	10.827,668
İran	a	6.615,394	8.199,689	3.405,986	7.645,008	12.461,532	11.964,613
	b	1.441,190	2.029,760	2.024,546	3.044,177	3.589,635	9.922,580
İsrail	a	1.081,743	1.447,919	1.074,727	1.359,639	2.057,314	1.710,401
	b	1.658,195	1.935,235	1.522,436	2.080,148	2.391,148	2.330,263
Ürdün	a	11,597	25,289	20,354	42,450	66,480	95,996
	b	389,305	460,738	455,352	571,334	506,839	771,095
S. Arab.	a	735,702	908,917	775,784	1.380,601	2.001,529	2.171,061
	b	1.486,918	2.201,875	1.768,216	2.217,646	2.763,476	3.677,732
Kuveyt	a	90,488	80,638	184,219	214,515	270,446	278,464
	b	221,292	493,035	211,242	395,051	297,207	290,633
Bahreyn	a	119,423	95,516	24,289	71,682	111,454	158,922
	b	76,651	308,223	113,628	172,024	160,418	208,809
Katar	a	29,643	159,353	85,652	177,046	481,018	466,499
	b	449,963	1.074,013	289,361	162,549	188,138	257,489
B.A.E.	a	470,092	691,202	667,857	698,421	1.649,456	3.596,546
	b	3.240,940	7.975,400	2.896,572	3.332,885	3.706,654	8.175,541
Umman	a	24,334	10,611	16,584	39,464	56,558	52,850
	b	91,831	215,755	105,518	129,311	214,651	268,562
Yemen	a	0,458	0,703	0,310	1,044	0,464	0,368
	b	274,289	353,605	379,263	330,392	272,733	485,975
KKTC*	a	60,582	52,300	42,816	58,178	81,014	75,519
	b	932,035	1.072,015	770,886	975,140	1.022,660	1.009,773
Filistin*	a	0,762	0,429	0,274	0,576	0,271	0,464
	b	21,247	20,690	29,523	40,305	49,092	62,696

* BM tarafından ülke olarak tanınmamaktadır.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Sorgulama, **Ülkelere göre ithalat ve ihracat verileri**, 2007-2012, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12 , 16.03.2013, s.1

²⁷ İpekyolu Kalkınma Ajansı(İKO), **Ortadoğu Raporu**, Gaziantep, 2011, s.131

Türkiye'nin bölgeyle ticareti her geçen yıl artma eğilimi göstermektedir. Bu bölümde ülkeler ile gerçekleştirilen ticaretin detayları incelenecektir.

Lübnan ile 2000 yılında 150 milyon dolar civarında olan dış ticaret hacmi, 2012 yılı itibariyle 1 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin Lübnan'a ihracatında başlıca ürünler; demir veya alaşımsız çelikten çubuklar, petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen mamuller, demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde mamulleri, ekmek, pasta, kek, bisküvi ve diğer ekmekçi mamulleri, pirinç ve balıktır. Türkiye'nin Lübnan'dan ithalatında ise dökme demir, demir veya çeliğin döküntü ve hurdaları, difosfor pentaoksit, fosforik asit ve polifosforik asitler, tekstil ürünleri, ham deri, alüminyum döküntü ve hurdaları önemli yer tutmaktadır²⁸.

Suriye ile ticaret 2011 yılının son çeyreğinden itibaren hızla daralmaya başlamıştır. 2011 yılının tümü dikkate alındığında ihracat %12,6, ithalat %21 civarında daralırken, 2011 yılının son çeyreğinde ihracat %51,8, ithalat ise %57,3 oranında keskin bir daralma göstermiştir. 2012 yılında ikili ticaret neredeyse durma noktasına gelmiştir. Türkiye'nin ihracatı %68,8 azalarak 503 milyon dolara, ithalatı ise %87,2 azalarak 67 milyon dolara gerilemiştir. Türkiye'nin ihracatını daha çok elektrik enerjisi ve bazı temel gıda ve ihtiyaç maddeleri oluşturmuştur. Suriye'den ithalatta ise en önemli ürün fosfattır²⁹.

2012 yılında Türkiye'nin Irak'a ihracatı bir önceki yıla göre yaklaşık % 30 oranında artarak 10,83 milyar dolara ulaşmıştır. 2011 yılında Türkiye'nin Irak'a ihraç ettiği belli başlı ürünler; demir-çelik çubuklar, buğday unu, çimento, demir-çelikten inşaat aksamı, kablo ve teller ile hayvansal ve bitkisel yağlardır. Türkiye ülkeden daha çok altın, gümüş ve karışım halinde alkali benzenler, alkalinaftalenler almıştır³⁰. Irak, 2012-2013 döneminde Türkiye'nin belirlemiş olduğu eylem planları kapsamında hedef ülkeler içinde yer almaktadır.

²⁸ Ayper Sönmez, **Lübnan Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.14-15

²⁹ Ümit Sevim, **Suriye Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.13-15

³⁰ Yavuz Selim Özden, **Irak Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.14-16

Türkiye ile İran arasında 2009 yılında, küresel ekonomik krizin etkisiyle ikili ticaret hacmi yaklaşık 5,5 milyar dolar'a gerilemekle birlikte, kriz etkilerinin hızla atlatıldığı 2010 yılında 10,6 milyar dolar aşılmıştır. 2011 yılında ise 16 milyar dolarlık dış ticaret hacmine ulaşılmasına rağmen iki ülke arasındaki dış ticaret dengesi Türkiye aleyhine ilerlemektedir. 2012 yılında ise 2011 yılına göre Türkiye'nin ihracatı %176 oranında artış göstererek 9,9 milyar dolara ulaşmış, ithalatı ise bir önceki yıla göre %3 oranında azalarak 11,9 milyar dolara düşmüştür. 2012 yılında Türkiye'nin İran'a ihracatında önem arz eden başlıca ürün grupları; altın, çelik profil, lif levha, otomotiv yan sanayi ürünleri, sentetik iplik, cam mutfak eşyası, mobilya ve beyaz eşya başta olmak üzere çok çeşitli sanayi ürünleri yer almaktadır. İthalatın büyük bir çoğunluğunu da enerji hammadde ve ürünleri oluşturmaktadır³¹.

Türkiye ile İsrail arasında imzalanan ve 1 Mayıs 1997 tarihinde yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması'nı takiben, İsrail ile 1996 yılında 447 milyon dolar olan ticaret hacmi 2012 yılı itibarıyla 4 milyar dolara çıkmıştır. İsrail ile olan ticaret Türkiye lehine işleyen bir seyir izlemektedir. İsrail ile 2012 yılında 2,3 milyar dolar ihracat, 1,7 milyar dolar ise ithalat yapılmıştır. Türkiye'nin ihracatı 2012 yılında, 2011 yılına göre %2 azalmış, ithalatı ise %16 oranında azalmıştır. Türkiye'nin ihraç ettiği ürünler; steysin vagonlar, yarış arabaları, demir-çelik çubuklar, izole edilmiş tel, fiber optik kablo, sırlı seramikten döşeme, kaldırım taşları, şömine, bakır teller, çimento, petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, buzdolapları, soğutucular ve ısı pompaları başta olmak üzere birçok sanayi ürünüdür. İthalatında ise petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, demir-çelik döküntü ve hurdaları, bunların külçeleri, propilen ve diğer olefinlerin polimerleri, diğer hava taşıtları, uzay araçları ve tedavide-korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar satın almaktadır³².

Türkiye'nin Ürdün'e gerçekleştirdiği ihracat ve Türkiye lehine seyreden dış ticaret dengesi yıllar içinde düzenli bir şekilde artmaktadır. 2012 yılında bu ülkeye ihracat bir önceki seneye göre %52 artarak 771 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. Ürdün'den gerçekleştirilen ithalat ise 2011 yılında 66 milyon dolar seviyesinde gerçekleşirken, 2012 yılında %43 artarak 95 milyon dolar seviyelerine çıkmıştır.

³¹ Ümit Ateşagaoglu, **İran Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.17-19

³² Ümit Ateşagaoglu, **İsrail Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.18-19

Hâlihazırda iki ülke arasında ticarete konu mallar arasında en yüksek paya sahip ürünler; Türkiye'nin ihracatı açısından; demir-çelik yarı mamuller, petrol ürünleri, tütün ve tütün mamulleri, ağaç ürünleri, kuru baklagiller, klimalar, demir-çelik inşaat aksamı ve kâğıtlar, ithalatı açısından ise kimyasal ürünler (fosforik asit, nitrat, sodyum hidroksit), demir-çelik ve hazır giyim ürünlerinden oluşmaktadır³³.

Suudi Arabistan ile Türkiye arasındaki ticaret verileri incelendiğinde, dış ticaret hacminde yıllar itibarıyla oldukça hızlı bir gelişme olduğu söylenebilmektedir. Türkiye 1989 yılında Suudi Arabistan'a yönelik olarak ihracat fazlası verirken, ihracat 1989 yılından bu yana ithalata paralel biçimde gelişmemiştir. 2012 yılında iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 5,85 milyar dolara ulaşmış; Türkiye'nin bu ülkeye ihracatı bir önceki yıla oranla yaklaşık % 33 artışla 3,7 milyar dolara yükselmiş, ithalatta yaklaşık %8 oranında artarak 2,17 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin Suudi Arabistan'a ihracatındaki başlıca ürünler; peynir, domates, kuru baklagiller, turunçgiller, üzüm, zeytinyağı ve fraksiyonları, arpa, çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları gibi ürünler yer almaktadır. Türkiye'nin ithalatında; ağırlıklı olarak ham petrol, petrol yağları, kimyasal karışımlar ve ham maddeleri, boyacı maddeleri, yapıştırıcılar gibi ürünler ve bunların yanı sıra domates, hurma, incir, avokado gibi gıda ürünleri yer almaktadır³⁴.

Kuveyt ile ticaret incelendiğinde; 2012 yılında iki ülke arasında gerçekleşen ticaret hacmi 569 milyon dolardır. Türkiye'den Kuveyt'e yapılan ihracat 290,6 milyon dolar, Türkiye'nin Kuveyt'ten yaptığı ithalat ise 278,4 milyon dolardır. Türkiye'nin Kuveyt'e ihracatında demir-çelik çubuklar, dokunmuş halılar, yer kaplamaları, peynir, tekstil ürünleri, mobilyalar vb. aksam ve parçaları, gibi ürünler büyük bir paya sahiptir. Kuveyt'ten yapılan ithalatın % 33'nü asiklik alkoller, % 25'ni siklik hidrokarbonlar, % 14'nü petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, % 12'sini etilen polimerleri oluşturmaktadır³⁵.

³³ Ümit Ateşgaçoğlu, **Ürdün Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s. 17-18

³⁴ Yavuz Selim Özden, **Suudi Arabistan Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013

³⁵ Gülsevin Onur, **Kuveyt Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.15-16

2012 yılında Türkiye'nin Bahreyn'e olan ihracatı 208,8 milyon dolar, Bahreyn'den ithalatı ise 158,9 milyon dolar, toplam ticaret hacmi ise 367,7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılında Türkiye'nin toplam ihracatında Bahreyn'in payı % 0,1 ve en fazla ihracat yaptığı ülkeler arasında ise 87. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin ihracatını elektrikli transformatörler, tanklar ve diğer harp silahları, inşaat demirleri, sentetik dokumalar ve krem peyniri, ithalatını ise alüminyum alaşımları ve pamuklu mensucatlar ana kalemleri teşkil etmektedir³⁶.

Türkiye ile Katar arasındaki ekonomik ilişkiler, genel anlamda potansiyeli yansıtmaktan uzaktır. Katar'a ihracat 2001 yılından itibaren düzenli olarak arttığı görülmektedir. Ancak 2009 yılından itibaren ihraç ürünlerinin çeşitlendirilememiş olması nedeniyle Katar'a olan ihracatta kayda değer düşüşler görülmüştür. Bu nedenle Ekonomi Bakanlığı bünyesinde hazırlanan Eylem Planı çerçevesinde 2012-2013 döneminde öncelikli ülkelerinden birisi olarak belirlenmiştir. Türkiye ve Katar arasında ikili ticaret hacmi son yıllarda hızla artmıştır. İhracattaki hızlı artışın en önemli nedeni inşaat demiri ihracatıdır. 2008 yıl ihracatın %74'ü demir-çelik, %65 i ise inşaat demiridir. 2008 yılında Türkiye ile Katar arasındaki ticaret hacmi 1,2 milyar dolar olarak kaydedilmiştir. 2009 yılında ticaret hacmi 375 milyon dolara gerilemiştir. 2010 ve 2011 yıllarında Türkiye Katar'a yönelik olarak ithalat fazlası vermeye başlamıştır. 2012 yılında Katar'a olan ihracat %37 artarak 257 milyon dolar ve ithalatta 466 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Katar'dan ithalatta ise ağırlıklı olarak işlenmemiş alüminyum, kimyasal maddeler, plastik ve plastik mamulleri ile LNG bulunmaktadır³⁷.

Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri(BAE)'ne yönelik ihracatı incelendiğinde, ihracatta yıllar itibarıyla sürekli bir artış gözlenmektedir. 2012 yılında ihracat bir önceki yıla göre % 57 artarak 8,7 milyar dolara ulaşmıştır. İkili ticarete Türkiye'nin dış ticaret fazlası verdiği BAE, 2012 yılı itibarıyla en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında 5. sırada yer almaktadır. BAE'ye yapılan ihracatın, Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde payı ise % 5,7 olarak gerçekleşmiştir. BAE'den yapılan ithalat da düzenli bir artış görülmektedir. 2012 yılında, BAE'den yapılan ithalat % 145 oranında artış göstererek 1,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu kapsamda BAE, 2012 yılında Türkiye'nin

³⁶ Gülsevin Onur, **Bahreyn Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.16

³⁷ Ayper Sönmez, **Katar Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.22-25

en fazla ithalat yaptığı 17. ülkedir ve toplam ithalatındaki payı ise % 1,5 olmuştur. 2012 yılında Türkiye'nin BAE'ye ihraç ettiği ürünlerin başında, toplam ihracat içindeki % 53 pay ile ham ve yarı işlenmiş altın ve % 11,5 pay ile kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası gelmektedir. BAE'nin Türkiye'den ithal ettiği diğer başlıca ürünler ise petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, demir çelik çubuklar, demir ve alaşımsız çelikten yarı mamuller, dokunmuş halılar, demir çelikten profiller ve yontulmaya elverişli taşlardır. Türkiye'nin 2012 yılında, BAE'den gerçekleştirdiği ithalatın, % 77'sini ham ve yarı işlenmiş altın, % 3'nü kıymetli metallerden mücevherci eşyası oluşturmaktadır. İşlenmemiş alüminyum, ham ve yarı işlenmiş gümüş, petrol yağları ve kimyasal maddeler ise ithal edilen diğer başlıca ürünlerdir³⁸.

Türkiye'nin Umman ile geçmiş yıllarda gerçekleştirdiği ticarete bakıldığında, 2011 yılında ihracat 215 milyon dolardan 2012 yılında da 269 milyon dolara çıkmıştır. İthalat ise 2011 yılında 57 milyon dolarken, 2012 yılında da 53 milyon dolara düşmüştür. 2011 yılında Türkiye'nin Umman'a gerçekleştirdiği ihracatta ilk sırada petrol yağları bulunmaktadır. Söz konusu ihracat 35 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında 5 milyon seviyesinde iken 2008 yılında 81 milyon dolara yükselen demir-çelik çubuk ihracatı 2008 yılında Umman'a gerçekleştirilen ihracatta ilk sırada yer almış ve toplam ihracatın %37,8'ini oluşturmuştur. 2009 yılında ise %77'lik düşüşle 18 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında düşmeye devam etmiş ve 14 milyon dolara gerilemiştir. 2011 yılında ise söz konusu ihracat kalemi 32 milyon dolara yükselmiştir. 2011 yılında üçüncü sırada yer alan kablo ve teller ihracatı bir önceki yıla göre %90 artarak 20 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir³⁹.

2012 yılında yaklaşık 686 milyon dolarla en yüksek seviyesine ulaşan Türkiye'nin Yemen'e ihracatı 2009 yılında 380 milyon dolarken 2010 yılında 330 milyon dolara düşmüş, bu ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlık nedeniyle 2011 yılında da biraz daha düşmüş ve 273 milyon dolara kadar gerilemiştir. Yemen'de siyasi istikrarın tekrar sağlanmasıyla Türkiye'nin bu ülkeye ihracatı 2012 yılında rekor bir seviye olan 486 milyon dolara ulaşmıştır. Türkiye Yemen'e en çok demir-çelik ve demir-çelik ürünleri,

³⁸ Gülsevin Onur, **Bir. Arap Emir. Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.20-22

³⁹ Ayper Sönmez, **Umman Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2013, Ankara, s.14-15

bisküvi, çikolatalı mamuller, ayçiçeği yağı, bebek bezi, ilaç ve maya ihraç etmektedir. Türkiye'nin Yemen'den hem miktar bazında hem de ürün bazında önemli bir ithalatı bulunmamaktadır. Bu ülkeden gerçekleştirilen ithalat 1 milyon doların altında seyretmektedir. Aldığı ürünler de kavun, plastikten döküntü, kalıntı ve hurdalar, kuru baklagiller ve pamuk yer almaktadır⁴⁰.

Türkiye'nin Filistin'e 2011 yılı ihracatı 49 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2008 ve 2009 yıllarda durağan seyreden ihracat, 2010 yılında % 50 artışla 40 milyon dolara, 2011 yılında ise 49 milyon dolara çıkmıştır. Türkiye'nin Filistin'e ihracatının büyük bir kısmını temel ihtiyaç malzemesi olan ekmek, pasta, kek, bisküvi vs. ile boş ilaç kapsülleri, buğday unu, mahlût unu, çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları, ayçiçeği yağı, pamuk tohumu ve yağları oluşturmaktadır. Türkiye'nin 2011 yılında Filistin'den ithal ettiği ürünlerin %61'ini ise koyun ve kuzuların ham derileri oluşturmaktadır. Bu ürünlerden sonra en fazla ithalat yapılan ürün %26 payla hurma, incir, avokado, guava armudu ve mango oluşturmaktadır⁴¹. 2012 yılında Türkiye'nin Filistin'e ihracatı % 27,71 artarak 62 milyon dolara yükselmiştir.

KKTC'nin dış ticaretinde en önemli paya sahip ülke Türkiye'dir. Türkiye'nin KKTC ile ticaretinde 2011 yılında 942 milyon dolar dış ticaret fazlası kaydedilmiştir. Türkiye'nin ihracatındaki başlıca kalemler, petrol yağları, demir veya alaşimsız çelikten çubuklar, ilaçlar, petrol gazları, su, mücevherci aksamaları ile mobilya ve aksamalarıdır. İthalatında ise turunçgiller, peynir, altın, meyve ve sebze suları yer almaktadır⁴². 2012 yılında ithalat ve ihracattaki değişime bağlı olarak dış ticaret fazlası 934 milyon dolara gerilemiştir.

Türkiye, AB'ne olan bağımlılığını azaltmak için özellikle Ortadoğu 'ya yönelmiştir. Siyasi Dönüşüm hareketleri nedeniyle sekteye uğramasına rağmen bazı ülkelerle ticareti yükselmeye devam etmiştir. Siyasi Dönüşüm hareketleri kapsamında Suriye'de çıkan olaylar nedeniyle karşılıklı olarak vergiler arttırılmış ticaret durma noktasına gelmiştir. Diğer taraftan Saddam Hüseyin'in devrilmesi ve Irak'ın işgal

⁴⁰ Sevim Ümit, **Yemen Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.13-14

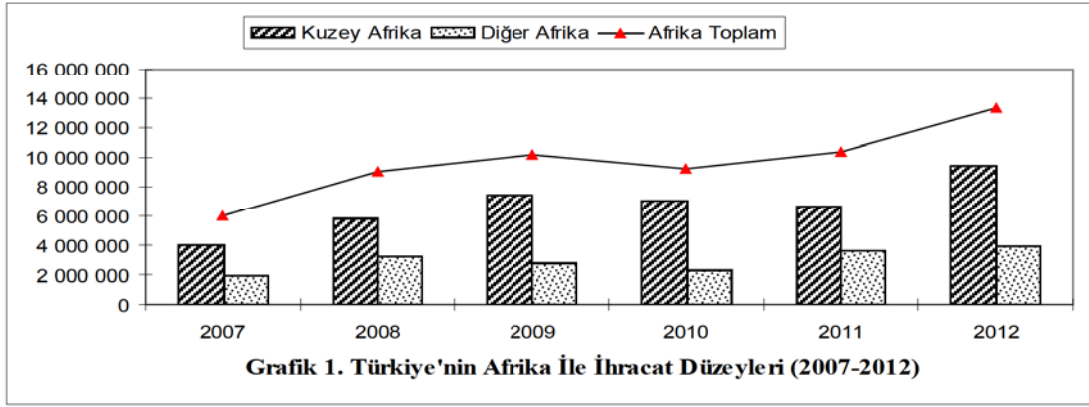
⁴¹ Ümit Ateşgaoğlu, **Filistin Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.14-16

⁴² Sevim Ümit, **KKTC Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.24-25

edilmesinden sonra Irakla ticari ilişkiler artmış özellikle yeniden yapılanma süreci ile birlikte Türk inşaat firmalarının akınına uğramıştır.

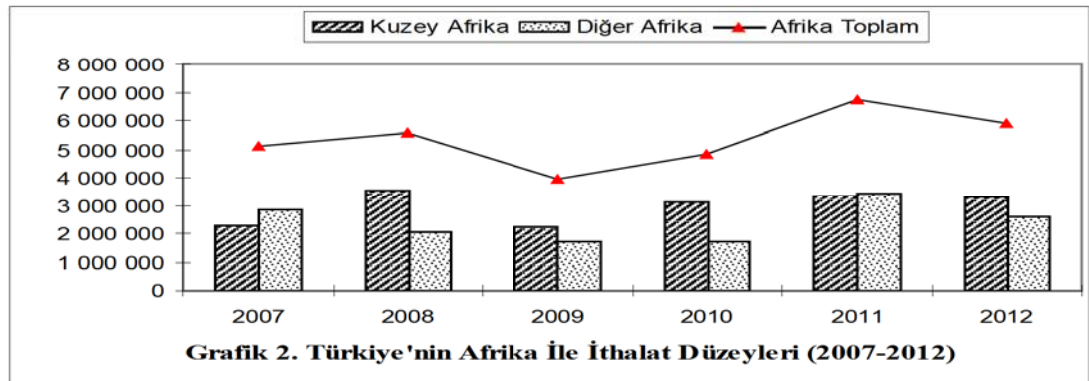
1.3.2. Kuzey Afrika Ülkeleri ile Ticari İlişkiler

Afrika, dünya topraklarının %20,4'ünü oluşturan 30.221.532 Km² yüzölçümü ile Asya'dan sonra dünyanın ikinci büyük kıtasıdır⁴³. Amerikan Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID), Afrika nüfusunun 1 milyarı geçtiğini ve yıllık nüfus artışının 24 milyon kişi olduğunu söylemektedir. Ortalama ömrün kısa, doğum ve ölüm oranının yüksek olduğu Afrika kıtasında nüfusun önemli kesimi gençlerden oluşmaktadır⁴⁴.

Kaynak: TÜİK verilerinden çizilmiştir.

Afrika bölgesiyle yapılan ticaret düzeyleri incelendiğinde özellikle Kuzey Afrika bölgesiyle ticaret oldukça büyük bir paya sahiptir (Grafik 1 ve Grafik 2).

Kaynak: TÜİK verilerinden çizilmiştir.

⁴³ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, **Afrika Ülkelerine Yönelik İhracat Potansiyelinin Değerlendirilmesi**, Ankara, 2007, ix

⁴⁴ **Afrika'nın nüfusu 1 milyarı geçti**, 23.08.2009, (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1131262>, (Erişim Tarihi: 20.04.2012)

2000 yılında Türkiye'nin Afrika'ya ihracatı 1,2 milyar dolar seviyesinde ve Afrika'dan ithalatı ise 2,4 milyar dolar seviyesinde seyretmiş. Türkiye-Afrika toplam dış ticaret hacmi 3,6 milyar dolara ulaşırken aynı yıl dış ticaret dengesinde Türkiye 1,2 milyar dolar açık vermiş. 2009 yılında ise küresel krize rağmen Türkiye'nin Afrika ülkelerine ihracatının 10 milyar dolar seviyesini geçtiği görülmektedir. Bu rakam Türkiye'nin 2009 toplam ihracatının %10'una denk gelmektedir. Aynı yıl içinde Afrika'dan yapılan ithalatın 6 milyar dolar seviyesinde seyrettiğini görülmektedir. Bu da Türkiye'nin 2009 toplam ithalatının %4'üne denk düşmektedir. Böylelikle Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki dış ticaret hacminin 2009 yılında 16 milyar dolar seviyesine ulaştığını ve en önemlisi de Türkiye'nin Afrika ile dış ticaret dengesinde artıya geçtiği görülmektedir⁴⁵.

Türkiye'nin Afrika ile ticaretinde en büyük paya Kuzey Afrika bölgesi sahiptir. Kuzey Afrika bölgesi denilen yer Afrika'nın kuzeyinde yer alan ülkeler için kullanılan bir kavramdır. Bu bölgenin içine Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Mısır girmektedir.

Tablo 7. Türkiye'nin Kuzey Afrika Bölgesindeki Ülkeler ile Ticareti (2007-2012)

		a. İthalat		b.İhracat (milyon \$)			
		2007	2008	2009	2010	2011	2012
Fas	a	198,460	360,520	234,729	396,798	419,945	429,482
	b	721,595	957,769	598,541	623,957	920,896	1.015,149
Cezayir	a	943,808	1.587,506	768,995	1.068,380	1.150,325	925,205
	b	1.231,725	1.613,644	1.777,198	1.504,590	1.470,547	1.813,279
Tunus	a	229,788	365,381	234,980	280,720	249,790	195,624
	b	530,277	778,098	645,767	713,632	802,302	796,828
Libya	a	260,386	336,325	357,417	425,652	139,763	416,158
	b	643,150	1.074,288	1.795,117	1.932,370	747,629	2.140,071
Mısır	a	652,988	886,237	641,552	926,476	1.382,216	1.342,051
	b	902,703	1.426,450	2.599,030	2.250,577	2.759,311	3.679,692

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Sorgulama, **Ülkelere göre ithalat ve ihracat verileri**, 2007-2012, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12 , 16.03.2013, s.1

Tablo 7'de Kuzey Afrika'daki ülkeler detaylı incelendiğinde özellikle 2010 yılında Tunus, Fas ve Libya ile ihracatta artış yaşanmışken Mısır ve Cezayir ile ihracatta azalma görülmektedir. İthalat düzeyleri incelendiğinde ise 2007-2012 yılları arasında Türkiye ile ithalatta devamlı olarak bir artış göstermektedir. 2011 yılında siyasi dönüşüm hareketleri nedeniyle ticarete değişimler olmuştur.

⁴⁵ Serhat Orakçı, "Türkiye'yi Afrika Kanatlandırır", 02.09.2010, (Çevrimiçi), <http://afrikacilim.blogspot.com/2010/09/turkiyeyi-afrika-kanatlandrr.html>, (Erişim Tarihi: 20.04.2012)

Türkiye ile Fas arasındaki ticaret hacmi her geçen yıl bir önceki yıla göre artış eğilimi göstermektedir. 2009 yılında 835 milyon dolar seviyelerinden 2012 yılında 1,4 milyar dolara ulaşmıştır. İhracatın büyük bir kısmını; demir-alaşimsız çelikten profiller, demir-alaşimsız çelikten yarı mamuller, pamuk, otomobiller, petrol yağları ve bitümenli minerallerden yağlar ile buzdolabı ve derin dondurucular oluşturmaktadır. İthalat kalemleri ise; fosforik asit ve polifosforik asitler, işlenmemiş kurşun, otomobiller, tabii kalsiyum ve izole edilmiş tel ve kablolardan oluşmaktadır⁴⁶.

Cezayir, 2012-2013 döneminde Türkiye'nin belirlemiş olduğu öncelikli ülkelerinden biridir. Türkiye ile Cezayir arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerde son yıllarda görülen büyük gelişmeye rağmen, dış ticaret dengesi Cezayir lehine seyretmeye devam etmektedir. 2012 yılında Türkiye'den Cezayir'e gerçekleştirilen 1,8 milyar dolarlık ihracata karşılık Cezayir'den 925 milyon dolarlık ithalat yapılmıştır. Diğer taraftan, kayıt dışı ekonomi kapsamında değerlendirilen bavul ticareti yoluyla da yıllık yaklaşık 100-150 milyon dolar tutarında bir ihracat gerçekleştirildiği tahmin edilmektedir. Türkiye Cezayir'e özellikle demir çelikten tüp ve borular, otomobiller, demir çelikten inşaat aksamları ve demir çelikten çubuklar ihraç edilmektedir. Cezayir'den Türkiye'ye ise ağırlıklı olarak petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar, petrol yağları ve kimyasal gübreler ithal edilmektedir⁴⁷.

Türkiye ile Tunus arasındaki ticari ilişkiyi geçmiş yıllar boyunca incelediğimizde, ticaretin Türkiye lehine olduğu görülmektedir. 2000 yılında ikili ticarete Türkiye lehine dış ticaret fazlası 97 milyon dolar iken, 2012 yılında dış ticaret fazlası 6 katın üzerinde artarak 601 milyon dolara ulaşmıştır. 2008 yılında 1,1 milyar dolar olarak gerçekleşen Türkiye ile Tunus arasındaki dış ticaret hacmi, küresel finansal krizin etkilerinin tüm dünyada hissedildiği 2009 yılında %23 oranında gerileyerek 882 milyon dolara gerilemiştir. 2010 yılında toparlanmaya başlayan dış ticaret hacmi %13 oranında artarak 994 milyon dolar olmuştur. 2010 yılının son çeyreğinde başlayan siyasi ve ekonomik dönüşüm olayları Tunus ile olan ticareti etkilememiş, ticaret hacmi %6 oranında artarak 1,05 milyar dolara ulaşmıştır. 2012 yılında Tunus'a ihraç edilen belli başlı ürünler; motorlu taşıt araçları, pamuklu kumaşlar, örme ve sentetik kumaşlar, hazır giyim,

⁴⁶ Yavuz Selim Özden, **Fas Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.12-14

⁴⁷ Tarhan Sezgin, **Cezayir Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.16-17

sigaralar, demir çelikten inşaat aksamaları, yassı mamuller, buzdolapları, petrol gazları ve kimyasal gübrelerdir. Yine 2012 yılının ithalatı incelendiğinde ise bir önceki yıla nazaran %21 oranında azalarak 195 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir ve ithalatın 62.8 milyon dolarını gübre oluşturmuştur. Ardından petrol yağları, fosforik asit, karayolu taşıtları aksam ve parçaları, kablolar ve hazır giyim kalemleri yer almaktadır⁴⁸.

Libya'da MENA bölgesinde yer alan birçok ülke gibi 2012-2013 döneminde hedef ülkelerinden birisi olarak belirlenmiştir. Türkiye ile Libya arasındaki ticari ilişkiyi 2000 yılından bu yana incelediğimizde; Libya'dan çok miktarda petrol ithal ettiği 2000-2006 döneminde Türkiye'nin, Libya ile ticareti sürekli olarak açık verdiği gözlenmiştir. Türkiye'nin petrol ithalatında, 2007 yılından sonra Libya yerine Rusya ve İran'ı tercih etmesi nedeniyle Türkiye'nin Libya ile ticareti fazla vermeye başlamıştır. Türk müteahhitlerinin Libya'da üstlendikleri projelerin, 2006 yılından itibaren her yıl artması da Türkiye'nin Libya'ya ihracatına olumlu yönde yansımıştır. 2012 yılında Libya'ya ihraç edilen belli başlı ürünler arasında; demir çelik inşaat demiri, filmaşın, beyaz eşya, klima, tarım işlemem makineleri, mobilyalar, halılar, mücevherat, çimento, buğday unu, bisküvi, çikolatalı gıdalar, tavuk eti, su ısıtıcıları, kablo, jeneratörler, TV ve inşaat malzemeleri yer almaktadır. Libya'dan ithalatta önem arz eden ürünler ise; ham petrol, petrol yağları, gazları, demirli ürünler, ham altın, koyun ve kuzu derileridir⁴⁹.

Mısır, 2012-2013 döneminde Türkiye'nin belirlediği hedef ülkelerden biridir. 2012 yılında Mısır'a yapılan ihracatın toplam ihracatımızdaki payı %2,41 olup, en fazla ihracat yapın ülkeler arasında 11. sırada yer almıştır. Türkiye'nin Mısır'ın toplam ithalatı içindeki payı ise 2011 yılında %4,4 olarak gerçekleşmiştir (2010 yılında %3,5). İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2012 yılı itibariyle 5,16 milyar düzeyindedir. Türkiye'nin ihracatındaki önemli ürünlerin başında inşaat demiri gelmektedir. İhracattaki önemli sanayi ürünleri; kurşunsuz benzin, demir-çelik yarı mamuller, inşaat demiri, çimento, pamuklu mensucat, araba lastiği olarak sıralanabilir. İhraç edilen önemli tarım ürünleri ise kırmızı mercimek ve fındıktır. Türkiye'ye Mısır'dan ithal edilen önemli ürünler ise karbon, gübreler, pamuk, amonyak ve ham petroldür⁵⁰.

⁴⁸ Tarhan Sezgin, **Tunus Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.24-26

⁴⁹ Tarhan Sezgin, **Libya Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.27-29

⁵⁰ Zeynep Taştepe Bilgi, **Mısır Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.23

Tüm bu veriler dikkate alındığında Türkiye MENA ülkelerine özel bir ilgi gösterdiği gözükmemektedir özellikle AB ve Balkan ülkelerinde yaşanan krizlerden etkilenmemek, pazar paylarını arttırmak ve dış ticaret açığını azaltıcı önlemler almada MENA'nın önemini farkına varmıştır. Bu amaçla öncelikli ülkeler belirlenmiş ve bu ülkelerle ticareti arttırıcı eylem planları oluşturmuştur. Belirlenen ülkelere üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiştir.

1.4. Karadeniz'e Kıyısı Olan Ülkeler ile Ticari İlişkiler

Karadeniz ülkeleri denildiğinde Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler akla gelmektedir. Bu ülkelerden bazıları S.S.C.B'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanmış ülkelerdir. SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan ülkeler, bağımsızlık öncesi izlenen politikalar nedeniyle sosyo-ekonomik ve kültürel olarak farklı özellikler göstermektedir⁵¹. Türkiye'nin bu ülkelerle ticareti SSCB döneminde başlar ve bu dönemden sonra her biri ayrı birer ülke olması nedeniyle farklı şekilde gelişim gösterir.

Tablo 8. Türkiye'nin Karadeniz'e Kıyısı Olan Ülkeler ile Ticareti (2007-2012)

Ülkeler		a. İthalat		b.İhracat (milyon \$)			
		2007	2008	2009	2010	2011	2012
Rusya	a	23.508,490	31.364,480	19.450,090	21.600,640	23.952,910	26.625,030
	b	4.726,850	6.483,000	3.189,610	4.628,150	5.992,630	6.682,990
Ukrayna	a	4.519,110	6.106,330	3.156,660	3.832,740	4.812,060	4.394,200
	b	1.481,160	2.187,680	1.004,770	1.260,420	1.729,760	1.830,450
Romanya *	a	3.112,750	3.547,820	2.257,960	3.449,200	3.801,300	3.236,430
	b	3.644,160	3.987,480	2.201,940	2.599,380	2.878,760	2.496,960
Bulgaristan*	a	1.951,660	1.840,010	1.116,900	1.702,530	2.474,620	2.753,840
	b	2.060,170	2.151,530	1.385,540	1.497,380	1.622,780	1.682,050
Gürcistan	a	289,570	525,040	285,490	290,730	314,350	180,350
	b	646,080	997,840	762,980	769,270	1.092,320	1.253,920

* Bu ülkeler AB üyesidir ve Balkan ülkeleri içerisinde yer alırlar.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Sorgulama, **Ülkelere göre ithalat ve ihracat verileri**, 2007-2012, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12 , 16.03.2013, s.1

Tablo 8'deki ülkelerden Romanya ve Bulgaristan Balkan ülkeleri içerisinde ele alınmıştır.

SSCB döneminde de Türkiye'nin önemli bir ticaret ortağı konumunda olan Rusya ile ticari ilişkiler 1992 yılında Birliğin dağılmasından sonra da artarak devam etmiştir.

⁵¹ Mehmet Gürbüz ve Murat Karabulut, “ SSCB'nin Dağılmasıyla Bağımsızlığımıza Kavuşan Ülkelerde Sosyo-Ekonomik Benzerlik Analizi”, **Bilgi**, Yaz / 2009, S.50, s. 33

Coğrafi yakınlık, Türkiye-Rusya ticari ve ekonomik ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir avantaj sağlamaktadır. 1998 yılında Rusya’da yaşanan ekonomik kriz sonrasında Türkiye-Rusya dış ticaret hacmi önemli ölçüde daralmış, iki ülke arasındaki ticaret 2000 yılından itibaren yeniden yükselmeye başlamıştır. Diğer yandan Türkiye-Rusya dış ticaretindeki açık ise 1997 yılından itibaren artarak devam etmiştir. Ticaret açığının en önemli nedeni Türkiye’nin 2000’li yıllarda enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü Rusya Federasyonu’ndan sağlama konusunda bir tercih yapmasına rağmen, 18.9.1984 tarihinde S.S.C.B ile imzalanan Doğalgaz Anlaşması çerçevesinde, doğalgaz karşılığında mal ihracı uygulamasının devam ettirilememesidir.

Türkiye’nin Rusya Federasyonu ile dış ticaret hacmi küresel mali kriz nedeni ile 2009 yılında % 39 oranında gerilemiştir. 2009 yılında Rusya’ya ihracat % 51, ülkeden ithalat ise % 37 oranında düşmüştür. 2010 yılında ülkenin küresel krizin olumsuz etkilerinden çıkmaya başlaması ile birlikte Rusya’ya ihracat artmaya başlamıştır. 2010 yılında ülkeye ihracatta % 45 artış söz konusudur. Aynı dönemde ithalatta ise % 11 oranında artış gözlenmiştir. 2011 yılında ise ülkeye ihracat 2010 yılına göre % 29,5, ülkeden ithalat ise % 11 oranında artmıştır. Ülkeye ihracat 2012 yılında 2011 yılına göre % 11,5 artarak 6,7 milyar dolar olmuştur. Aynı dönemde ülkeden ithalat ise bir önceki yıla göre % 10,8 artarak 26,6 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Türkiye-Rusya dış ticaret açığı bir önceki yıla göre yaklaşık % 11 oranında artmıştır. Ülke ile ticaret hacmi ise yaklaşık % 10 oranında büyümüştür.

Rusya’ya ihraç edilen ürünlerin başında binek otomobilleri ve esas itibarıyla insan taşımak üzere imal edilmiş diğer motorlu taşıtlar, turuncgiller, domatesler, karayolu taşıtları için aksam, parça ve aksesuarları, mücevherci eşyası ve aksamları önemli yer tutmaktadır. Bu ülkeden gerçekleştirilen ithalatta ise en büyük paya petrol ve petrol elde edilen ürünler, doğalgaz, işlenmiş alüminyum, buğday ve mahlût, ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu yağları ve bunların fraksiyonları önemli yer tutmaktadır⁵².

Türkiye ile Ukrayna arasındaki ticaret 2008 yılında 8,2 milyar dolar düzeyine ulaşmış 2008 yılında dünya genelinde yaşanan mali krizin etkisi ile 2009 yılında bir önceki yılın aynı dönemine göre yarı yarıya düşmüş ve 4,1 milyar dolar olmuştur.

⁵² Ayşe Oya Benli Özbaş, **Rusya Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.27-30

Türkiye-Ukrayna arasında 2011 yılında ticaret hacmi 6,5 milyar dolar seviyesini aşarken ithalat bu dönemde 4,8 milyar dolar, ihracat 1,7 milyar dolar olmuştur. İthalatın ihracatı karşılama oranı % 35 seviyelerindedir. Türkiye'nin Ukrayna'ya ihracatında başlıca ürünler; turunçgiller, petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, otomobili, steysin vagonlar, yarış arabaları, örme mensucat, radyatör, jeneratörler, dokunmuş halılar, yer kaplamaları, tuvalet kâğıtları, kâğıt havlu, mendil, kumaş ve masa örtüsüdür. İthalatında ise; demir-alaşimsız çelikten yarı mamuller, ayçiçeği, pamuk tohumu yağları, demir-çelik döküntü ve hurdaları ve bunların külçeleri, kimyasal gübreler, dökme ve aynalı demir, buğday ve mahlût, petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, ayçiçeği tohumu, topak vb. katı yakıtlar yer almaktadır⁵³.

Son olarak da yakın komşuluk ilişkisi içerisindeki Gürcistan karşımıza çıkmaktadır. Türkiye, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, 16 Aralık 1991 tarihinde Gürcistan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Türkiye, Gürcistan'ın birinci ticaret ortağı konumunda olup, 2011 yılında Gürcistan'ın Türkiye'yle yaptığı toplam ticaret, ülkenin aynı yıl içerisindeki toplam dış ticaretinin %16,2'sini teşkil etmektedir. Türkiye'nin Gürcistan'a ihracatı ağırlıklı olarak, ilaç, temizlik amaçlı kâğıtlar, plastik tüp ve boru, seramik döşeme malzemeleri ve çimento ürünlerinden oluşmaktadır. Başlıca ithalat kalemleri ise hurda metaller, metal alaşımları, mineral ve kimyasal gübreler, motorlu taşıtlar ve elektriktir⁵⁴.

Türkiye genel olarak Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler ile yakın ilişkiler kurmaktadır. Özellikle de Rusya ile ticaret hacmi devamlı olarak gelişim göstermektedir. Bunda Türkiye'nin dış ticaret açığı vermesinde etkili olan enerji ihtiyacının büyük bir kısmını Rusya'dan karşılaması etkili olmaktadır. Belki de bu sebepten Türkiye ithalatı kısma çalışırken bir taraftan da Rusya'yı 2012-2013 döneminde hedef ülkelerden birisi olarak belirlemiştir. Bunun içinde ihracatı geliştirmek adına Rusya'ya bir lojistik üs kuruluşu projesi söz konusudur bu kapsamla çalışmalar hala devam etmektedir.

⁵³ Arda Ocak, **Ukrayna Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2013, s.17

⁵⁴ T. C. Dış İşleri Bakanlığı, Tiflis Büyükelçiliği, **Türkiye-Gürcistan İkili İlişkileri**, b.t., (Çevrimiçi), <http://tb.ilisi.emb.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=121563>, (Erişim Tarihi: 15.02.2013)

Türkiye'yi çevreleyen bölgelerin incelendiği bu bölüm de ticaret hacimlerine değinilmiş ve ticari faaliyetlerin özellikle hangi mal ve hizmetler üzerinden gerçekleştirildiği vurgulanmıştır. Birinci bölümde bu bilgilerin verilemesinin nedeni ise; Türkiye'nin bölgesel ticaretinin hangi ülkelerde yoğunlaştığının ve hangi ülkelere neden bağımlı olduğunu anlaşılmasını sağlamaktır.

2. ULUSLARARASI TİCARETİ ETKİLEYEN EKONOMİK VE SOSYAL FAKTÖRLER

Uluslararası ticaret birçok faktörden dolayı ya da doğrudan etkilenmektedir. Bu bölümde ticareti etkileyen faktörler iki ana grupta toplanmıştır. Bunlar ekonomik ve sosyal faktörler ana başlıkları ve her biride kendi içinde alt başlıklara ayrılmıştır.

2.1. Uluslararası Ticareti Etkileyen Ekonomik Faktörler

Uluslararası ticareti etkileyen ekonomik faktörler; gelir dağılımı, enflasyon, işsizlik, teşvikler, ticari engeller, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve son olarak da ekonomik entegrasyonlardan oluşmaktadır. Bu bölümde bu kelimelerin anlamlarına ve ticarete nasıl etkileri olabilecekleri örneklerle anlatılmaya çalışılacaktır.

2.1.1. Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı; bir ülkede belirli dönemler içinde üretilen gelirin fertler, fertlerden oluşan gruplar veya üretim faktörleri arasında bölünmesidir. Gelirin fertler, aileler ve çeşitli tüketici birimler arasında bölünmesine kişisel gelir dağılımı, üretim faktörleri arasındaki dağılımına ise fonksiyonel gelir dağılımı denir. Birincil gelir dağılımı fonksiyonel gelir dağılımı, ikincil gelir dağılımı ise bireysel gelir dağılımı olarak ifade edilmektedir⁵⁵.

Fonksiyonel gelir dağılımı; milli gelirin ücret, faiz, rant ve kâr arasındaki dağılımını ifade eden bir kavramdır. Burada toprak sahipleri rant, girişimciler kâr, sermaye sahipleri faiz, çalışanlara ücret geliri dağıtılır.

Kişisel gelir dağılımı, bireylerin belirli bir süre boyunca elde ettikleri gelir miktarlarını nasıl, nerede ya da ne yaparak elde edildiği bakılmaksızın ne miktarda gelir elde ettiğini gösteren dağılımdır. Bu dağılımla, tüketici grupları arasındaki

⁵⁵ İbrahim Güran Yumuşak ve Mahmut Bilen, Gelir dağılımı-Beşeri sermaye ilişkisi ve Türkiye üzerine bir değerlendirme, **KÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Y.1, S.1., 2000, s.77

dengelesizlikleri saptamak mümkündür. Bu dağılımda ülke nüfusu genelde beş eşit gruba ayrılır. Nüfusun %20'sini temsil eden her bir gruba düşen gelir hesaplanarak hane halkının yüzde dağılımı karşılaştırılır.

Gelir dağılımı kişilerin ekonomik statülerini göstermektedir. Bu durumda örneğin en üst yüzdelik dilimde yer alan zengin kesim ile en alt yüzdelik kısımda yer alan yoksul kesimin talep ettiği ürünle birbirinden farklılık göstermektedir. Bundan ithalat ve ihracatta etkilenmektedir. Örneğin alt gelir grubu giyim alışverişinde bulunurken iç üreticinin ürettiği ürünleri talep ederken, üst gelir grubu daha çok ithal ürünlere yönelmektedir. Bunda ithal ürünlere karşı Türkiye’de oluşan kaliteli olgusunun da etkisi vardır. Bu olguyu en iyi özetleyen cümle “asılırsan İngiliz sicimiyle asıl” sözüdür. Son zamanlarda Çin’den getirilen düşük kaliteli, ucuz mallar düşük gelirli yoksul kesime hitap etmeye başlamıştır. Buda düşük özellikli malların ithalatını artmasında etkili olabilmektedir.

2.1.2. Enflasyon

Enflasyon, fiyatlar genel seviyesindeki artış sürecini ifade eder ve ekonomiyi olumsuz etkiler. Enflasyon, ekonomiyi bazı kimselerin kazanıp bazılarının da kaybettiği büyük bir kumarhaneye çevirir ve sınırlı kaynakların yanlış yönlendirilmesine neden olur; etkinlik, adil gelir dağılımı ve büyüme gibi ekonomik hedeflerin elde edilmesini güçleştirir⁵⁶.

Enflasyon nedenlerine ve büyüklüklerine göre iki ayrı sınıflandırmaya ayrılır. Nedenlerine göre; Talep enflasyonu, Maliyet enflasyonu ve Fiyat enflasyonudur. Büyüklüklerine göre ise; İlimli enflasyon, Yüksek enflasyon ve hiperenflasyondur.

Enflasyon, ülke ekonomilerini, doğal olarak da dış ticareti olumsuz etkiler. Örneğin Türkiye’de fiyatlar genel seviyesi artarken, diğer ülkelerde artmıyorsa, yabancı mal ve hizmetler daha ucuz olacaktır. Bu durumda Türkiye’nin ithalatı artma eğilimi gösterirken, ihracatı azalacaktır. Ödemeler dengesindeki açığında daha fazla büyümesine neden olacaktır. Enflasyonun dış ticaret üzerindeki olumsuz etkisini

⁵⁶ Tümay ERTEK, **Makro Ekonomiye Giriş**, 2.b, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2005, s.71-72

azaltmak içinse döviz fiyatını artırmak bir diğer ifadeyle Türk Lirasının değerini düşürmek gerekmektedir. Dalgalı kur politikasında bu ayarlamaların piyasa da kendinden olacağına inanılsa da gerekli durumlarda Merkez Bankası (MB) müdahale edebilmektedir.

2.1.3. İşsizlik

İşsizliğin çeşitli tanımları yapılmaktadır. İşsizliği esas itibariyle işgücünün değişik biçimlerde istihdama katılamamasından ortaya çıkan bir insan gücü kaybı olarak değerlendirebilmektedir. Bu kayıp, “çalışmanın” zıddı olan “çalışmama” biçiminde ortaya çıkabileceği gibi, özellikle gelişme halindeki ülkelerde görülebileceği üzere insanlar “çalışırken de işsiz” kalabilir⁵⁷. İşsizliği daha teknik anlamda tanımlamak gerekirse; “çalışma arzusunda ve gücünde olan ve cari ücretten çalışmaya razı olmasına rağmen iş bulamayan işgücünün varlığı şeklinde tanımlamak mümkündür”⁵⁸.

İşsizlik oranlarını düşürmek sadece halkı memnun etmez. İşsizlik oranı, ülke ekonomilerinin gelişmişliklerinin ve refah düzeylerinin ölçülmesinde önemli bir gösterge olmasından dolayı yatırım çekici özelliğe de sahiptir.

Ülkeler işsizlikle mücadele etmek için istihdamı arttırıcı teşvik politikaları geliştirmektedirler. Teşvikler sayesinde yatırımlar artacağı için istihdam da artış gözlenecektir. Böylelikle gelir seviyesi artan halk daha fazla tüketebilecektir. İç talep de arttırılarak ticaret geliştirilebilecektir. Eğer yoğun bir işsizlik hâkimse yeterli kapasitede üretim yapılamaz hem iç talep olmayacağı hem de yeterli sayıda eleman çalıştırılmaması nedeniyle üretimin yeterli gerçekleşemeyeceğinden ihracat yapılamaz. Bu da beraberinde ithalatı zorunlu hale getirir.

İhracat ve işsizlik arasındaki ilişki kısır bir döngü gibidir. Eğer işsizlik artarsa, ihracat düşer ve ithalat artar. Sonuçta da ülke ekonomisinde küçülmeler yaşanır. Eğer ihracat artarsa, üretim için daha fazla kişi istihdam edilir ve işsizlik azalır.

⁵⁷ Nusret Ekin, , “Türkiye’de İşsizlik: “İş aramayan İşsizler- Kırsal Yoksullar- Kentsel Kayıt dışı Yapay İstihdamdakiler-Açık İşsizler””, **KAMU-İŞ İŞ HUKUKU ve İKTİSAT Dergisi**, C.7, S.2, 2003, (Çevrimiçi), <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/729.pdf> , (Erişim Tarihi:10.04.2013) , s.115

⁵⁸ Kemal Yıldırım ve Doğan Karaman, **Makro Ekonomi**, Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, 2001, s.308

İşsizlikle dış ticaret arasında bağlantı olup olmadığının araştıran Pişkin ve Gözgör çalışmalarının sonucunda Türkiye’de bölgelerin dış ticaretten aldıkları pay arttığında, o bölgenin işsizlik oranı azaldığı sonucuna ulaşmışlardır⁵⁹.

İşsizlik aslında bir yönüyle sosyal faktörlerin içinde de yer almaktadır. İşsiz olan kişiler evlerine para götüremedikleri için üretim alışkanlıkları ve yaşama tarzları da bu durumdan etkilenmektedir. Örneğin işsiz bireyler kaliteli ürünlerden daha çok ucuz üretimlere yönelmektedirler. Bu da iç piyasaya sürülen ürünlerde kalitesizliğe neden olabilmektedir. Eğer iç piyasadaki ürünler daha pahalı kalıyorsa düşük kalitede ürünlerin Türkiye’ye ithalatını daha kolay hale getirecektir.

2.1.4. Teşvikler

Ekonomide teşvik kavramı; “hedeflenen ekonomik faaliyetlerin diğer ekonomik faaliyetlere oranla daha fazla ve hızlı bir şekilde gelişmesini sağlamak için, kamu tarafından çeşitli yollarla sağlanan maddi ve/veya gayri maddi destek, yardım ve özendirme olarak tanımlanmaktadır”⁶⁰. Teşvik kavramı, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından ise şu şekilde tanımlanmıştır: “Bir yatırımın maliyetini veya potansiyel kârını etkileyerek veya yatırımla ilgili risklerini değiştirerek yatırımın büyüklüğünü, bölgesini ve sektörünü etkilemek için hazırlanan hükümet önlemleridir”⁶¹.

Türkiye’de teşvikler çeşitli şekillerde yapılmaktadır. Bunlar; Mali Teşvikler, Finansal Teşvikler ve Devlet Yardımları başlıklarında toplanmaktadır. Türkiye’de ihracata teşvik uygulamasında, İhracatı Teşvik Belgesi Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından verilmektedir⁶²

⁵⁹ Giray Gözgör ve Ali Pişkin, “İşsizlik ve Dış Ticaret: Türkiye’deki Bölgeler İçin Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi-Dinamik Panel Veri Yaklaşımı”, **Business and Economics Research Journal**, Volume2, Number 3, 2011, s.135

⁶⁰ Turan Serdengeçti, **Türkiye’de Yatırım Teşvik Uygulamaları**, Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü Yayınları, 2000, s.1

⁶¹ United Nations Committee of Trade and Development (UNCTAD), **World Investment Raport**, New York, 1994, s. 290

⁶² Çetin Polat, “Türkiye’de Uygulanan İhracat Teşvik Politikaları”, **Yaklaşım Dergisi**, Y.12, S.142, Ekim 2004, s.515-531

Türkiye’de teşviklerin uygulanış amaçları farklılık göstermektedir. Örneğin bölgeler arası gelişmiş düzeyini dengelemek amacıyla teşvikler uygulandığı gibi belli sektörlerle olan ilgiyi arttırmak veya ihracatı arttırmak gibi nedenlerle vergi indirimlerine gitme ya da yatırım yeri ve kolaylığı sağlama yoluyla teşvikler uygulanmaktadır. Dış ticarete ihracatı arttırmak için Eximbank kredileri yoluyla da teşvik sağlanmaktadır. Bu sayede 2011 yılında Türk Eximbank’ın kullandığı kısa vadeli TL ve döviz kredilerinin tutarı 10.950 milyon TL (6,5 milyar ABD Doları) olarak gerçekleşmiştir ⁶³.

Teşviklerin ihracata etkileri ile ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Örneğin bunlardan Ersungur ve Noyan Yalman, “*Bölgesel Kalkınmada İhracat Teşviklerinin Etkinliği: Sivas İlinde Bir Uygulama*” adlı makalelerinde teşviklerin ihracata etkisini incelemiş ve sonuç olarak da dış ticareti olumlu yönde etkilediği sonucuna varmışlardır⁶⁴.

2.1.5. Ticari Engeller

Ticari engel kavramıyla anlatılmak istenen ülkelerin dış ticaret politikası gereği ithalatı kıstak ve kendi ülke ihracatçısını korumak gibi nedenlerle aldıkları önlemler anlaşılması gerekmektedir. Bu nedenle de dış ticarete karşılaşılan birçok engel bulunmaktadır. Bunların başında da tarife engelleri ve tarife dışı engeller gelmektedir. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)’ın yaptığı sınıflamaya göre uluslararası ticarete tarife dışı engeller yedi ana başlıkta toplanmaktadır. Bunlar: Gümrük Vergisine Eş Etkili Vergi ve Harçlar, Fiyat Denetim Tedbirleri, Finansal Tedbirler, Otomatik Lisans Tedbirleri, Tekelleşme Tedbirleri, Miktar ve İçerik Kontrolüne İlişkin Tedbirler ve Teknik Engellerdir⁶⁵. Bu kapsamın içerisinde kotalar ve anti-dampinger ve ambargolar, ... gibi çeşitli ticari engeller girmektedir.

⁶³ Türk EXİMBANK, **2011 Faaliyet Raporu**, (Çevrimiçi), http://www.eximbank.gov.tr/dosyalar/kurumsal/FaaliyetRaporlari/Eximbank_FaaliyetRaporu_2011.pdf, (Erişim Tarihi:11.04.2013), s.19

⁶⁴ Ş. Mustafa Ersungur ve İlkay Noyan Yalman, “Bölgesel Kalkınmada İhracat Teşviklerinin Etkinliği: Sivas İlinde Bir Uygulama”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.10, S.1, 2009, s.95-96

⁶⁵ Metin Külünk, **Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Engeller ve İhracatçılarımızın Karşılaştığı Zorluklar**, İstanbul: Erkam Matbaası, 2004, s. 14.

Dış ticaretin oluşmasında ve gelişiminde ticari engellerin etkileri azımsanmayacak kadar çoktur. Engellerin bazıları ticareti azaltıcı etki yapsa da bu engeller yoluyla ülkeler kendi ihracatçılarını koruma ve geliştirme amacı gütmektedir.

2.1.6. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır⁶⁶.

Küresel ölçekte öncelikli yerel pazarların ötesinde yabancı veya dış pazarlarda yer alabilmek, ardından da daha uygun üretim maliyeti koşullarında üretim yapabilmek ve son olarak da teknoloji ve mükemmeliyet merkezlerinin bulunduğu yerlerde üretim yapabilmek amacı ile şirketler sınır ötesinde doğrudan sermaye yatırımlarında bulunmaktadır⁶⁷.

Günümüzde bütün ülkeler küreselleşme çerçevesinde birbirine entegre olmuş ve yatırımlarda bulunmuşlardır. Doğal olarak bu ülkelerin üretimleri ve ihracatlarında artış yaşanmıştır. Bu sistemi uygulayan en önemli ülke Çin olmuştur. Ülkeye yabancı yatırımları çekmek için teşvikler uygulamış ve ülkeyi yabancı yatırım merkezi haline getirmiştir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını da kapsayan DYY ile ilgili “*Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin İhracat Performansına Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz*” adlı makale çalışmasında Göçer, v.d. doğrudan yabancı yatırımların ihracata etkilerini analiz etmiş ve şu sonuçları elde etmişlerdir. Uzun dönem analizinde, DYY’deki %100’lük bir artışın, ihracatı %14 arttırdığı görülmüştür. Kısa dönemde ise;

⁶⁶ Rıdvan Karluk, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı” Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TARHAN, A., (der.) Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, Eğitim Müdürlüğü, Ankara, Şubat 2001, (Çevrimiçi), www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkyabsermyat.doc, (Erişim Tarihi: 06.04. 2013)

⁶⁷ Kerem Alkin, “Yeni Dünya Düzeninde Yapısal Reformlar ve Türkiye”, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2010, s.64

DYY'nin ihracatı bir dönem gecikmeli olarak, pozitif yönde etkilediği sonucuna varmışlardır⁶⁸.

2.1.7. Ekonomik Entegrasyonlar (Bütünleşmeler)

Ertürk'e göre; ekonomik entegrasyon, ülkeler arasında malların ve faktörlerin serbest hareketine mani olan politikalara son vermek, iç ekonomik politikaları uyumlaştırıp ayrı iktisadi yapıları tek iktisadi yapı haline getirmektir⁶⁹.

Ekonomik entegrasyonlar günümüz dünyasının vazgeçilmezleri haline gelmiştir. Türkiye'de ihracatını arttırmak için çok taraflı ve ikili ticaret anlaşmaları kurma yoluna başvurmuştur. Bu çerçevede kurulmuş olan ticari anlaşmalara örnek olarak Körfez İşbirliği Konseyi, Güney Amerika Ortak Pazarı, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması ve Avrupa Serbest Ticaret Bölgesini sıralayabiliriz.

Ülkeler daha fazla pazarlara ulaşmak için ekonomik entegrasyonlardan faydalanmaktadır. Bunun içinden ticaret anlaşmalarını yenilerini eklemektedirler. Yine Türkiye'de ihracatta bölgesel bağımlılığını azaltmak ve dış ticaret hacmini geliştirmek için yeni anlaşmalara yönelmiştir. Bu çerçevede müzakere süreci devam eden ülkeler; Ukrayna, Kolombiya, Ekvator, Malezya, Kosova, Moldova, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Gana, Kamerun, Seyşeller, Körfez İşbirliği Konseyi, Libya, MERCOSUR ve Faroe Adaları'dır. Bunların dışında müzakere görüşmelerini başlatma yönünde karar alınmış ülkelerde bulunmaktadır⁷⁰.

Çekim modelinden yaralanarak ülkelerin bölgesel entegrasyonlara üye olmasının ticaretinin etkileyip etkilemediğini araştıran Tekin Turhan'a göre; Uluslararası siyasi ve

⁶⁸ İsmet Göçer, Şahin Bulut ve M. Metin Dam, "Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin İhracat Performansına Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz", **Business and Economics Research Journal**, Volume3, Number 2, 2012, s.35-36, (Çevrimiçi), http://www.berjournal.com/wp-content/plugins/downloads-manager/upload/BERJ3%282%292012article_2.pdf , (Erişim Tarihi:10.04.2013)

⁶⁹ Emin Ertürk, **Uluslararası İktisadi Birleşmeler**, Bursa: Vipaş A.Ş., 2002, s.15

⁷⁰ T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Müzakere Süreci Devam Eden STA'lar**, b.t., (Çevrimiçi), <http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm?sayfa=1056C6C1-D8D3-8566-4520709EF0392FBA> , (Erişim Tarihi: 10.04.2013)

ekonomik yapılanmalara katılmak Türkiye'nin dış ticaret performansını doğrudan etkilemektedir⁷¹.

2.2. Uluslararası Ticareti Etkileyen Sosyal Faktörler

Uluslararası ticareti etkileyen sosyal faktörler denildiği hiç şüphesiz akla; dil, din, etnik köken, komşuluk ilişkileri, doğal afetler, uluslararası tanınırlık ve savaşlar gelmektedir. Bu bölümde bu kelimelerin anlamlarına ve ticarete nasıl etkileri olabilecekleri örneklerle anlatılmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Dil

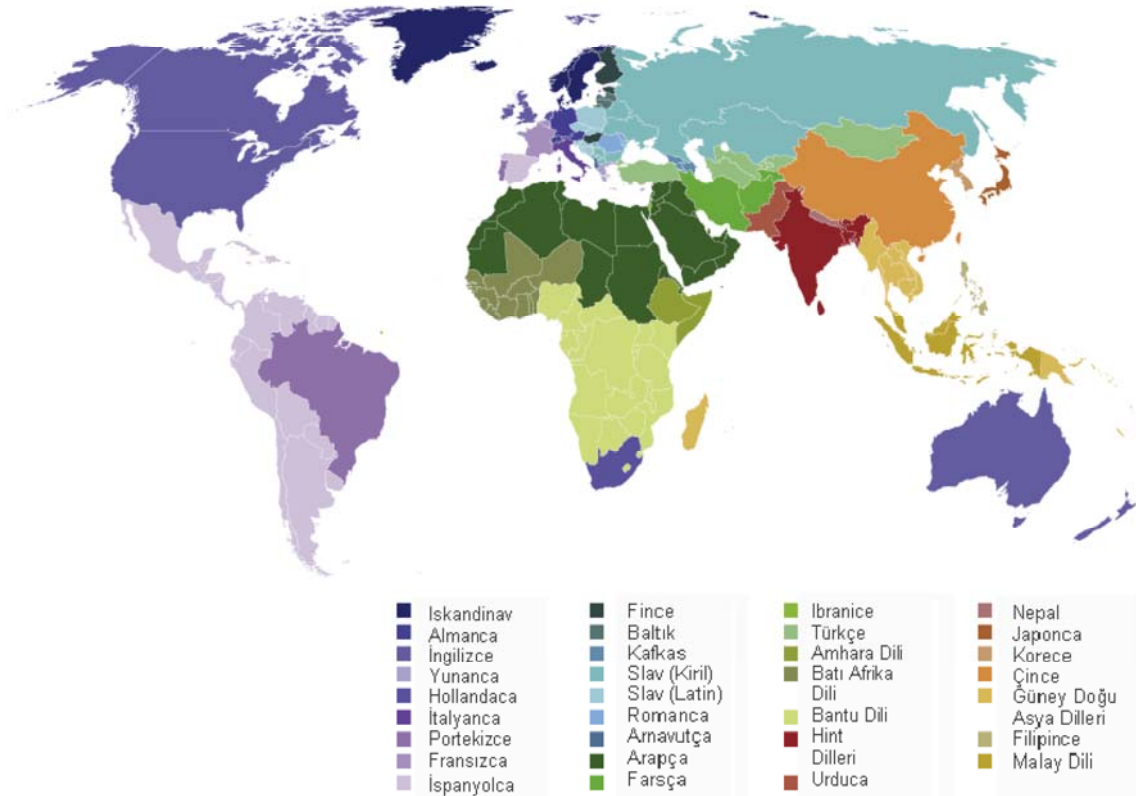
Türk Dil Kurumuna göre dil; insanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisanıdır⁷². Muharrem Ergin ise dili şöyle tanımlamaktadır. Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimaî bir müessesedir⁷³.

Dili olmayan bir toplum olamayacağı gibi her dilinde kendine özgü kuralları vardır. Her dil ayrı aileden gelmektedir. Birde buna lehçeler eklenmektedir. Bu nedenle dünyada kaç dil konuşulduğunu tespit edilmesi çok zordur. Şekil 2'de dünyada yaygın olan diller harita yardımıyla gösterilmiştir.

⁷¹ Gökçe Tekin Turhan, "Kara Sınırı Komşuları İle Ticaretin Türkiye'nin Kalkınmasına Etkisi-Çekim Modeli Yaklaşımı", Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, 2012, İstanbul, s.120

⁷² Türk Dil Kurumu(TDK), **Dil**, (Çevrimiçi),http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5176e9f39b3003.55808462, (Erişim Tarihi:15.04.2013)

⁷³ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, 20. b., İstanbul: Bayrak Basım, 1993, s.3

Şekil 2. Dünyadaki Dillerin Ülkelere Göre Dağılımı

Kaynak: Dünya Dilleri, (Çevrimiçi). <http://www.linguisticsearchsolutions.com/linguistic-search/linguistic-coverage/> (Erişim Tarihi: 03.05.2013)

Dünya üzerinde en çok konuşulan diller Çince, İngilizce ve İspanyolcadır. Bunda ülkelerin nüfuslarının dışında eski sömürgelerine bu dilleri miras bırakmaları da etkili olmaktadır. Örneğin Meksika, Uruguay, Şili ve Ekvator gibi birçok ülkede İspanyolca konuşuluyor olmasın da bu ülkelerin eski İspanyol İmparatorluğunun sınırları içinde olması etkili olmuştur. Yine SSCB'den ayrılan birçok ülkede halen Rusça rahatlıkla konuşulabilmektedir.

Dil ülkelerin birbirleriyle ilişkilerinde de etkili rol oynamaktadır. Genç v.d.'nin "Karadeniz Ekonomik İşbirliği bölgesinde Ticaret Akımlarının Belirleyicileri: Çekim Modeli yaklaşımı" adlı makalelerinde de dilin ticaretle ilişkisini incelemişler ve dilin ticaretle pozitif yönde ilişkisi olduğuna ulaşımlardır⁷⁴. Benzer şekilde uluslararası ticaretin geliştirilmesinde dil ve lehçe uyumunun çok önemli olduğuna Bradley'de vurgu yapmıştır⁷⁵.

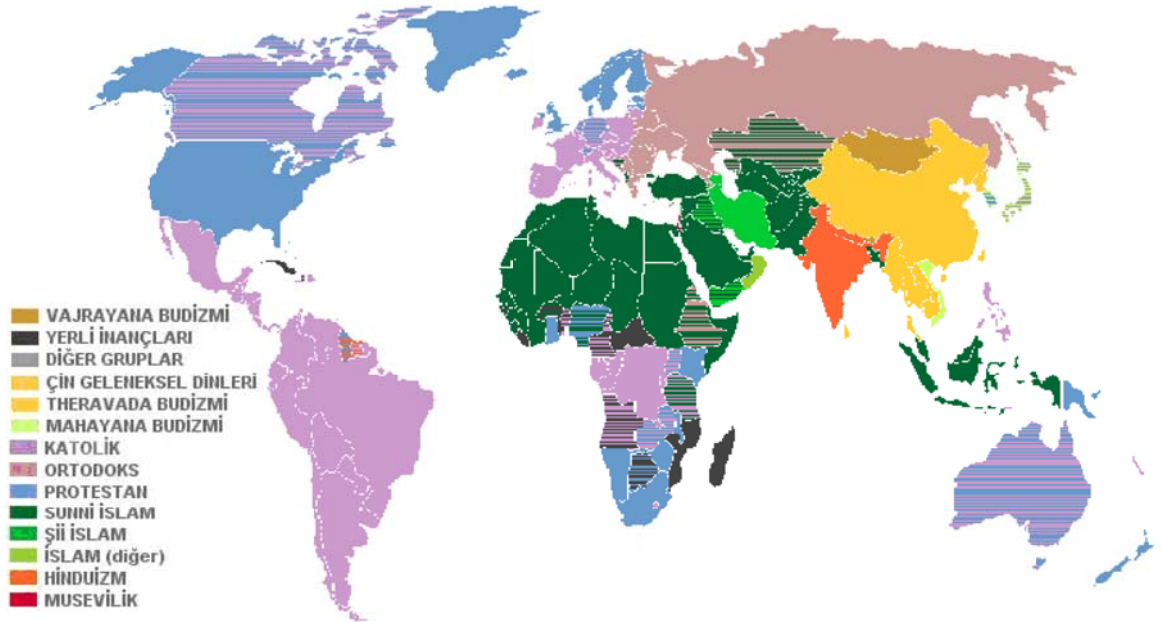
⁷⁴ M. Genç, S Artan. ve M. Berber, 2011, "Karadeniz Ekonomik İş Birliği bölgesinde ticaret akımlarının belirleyicileri", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.25, S.2, 2011, s.207

⁷⁵ Frank Badley, *Uluslararası Pazarlama Stratejisi*, Türkçeye Çeviren: İçlem Er, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 2002. s.99

2.2.2. Din ve İnanç Yapısı

Din, genellikle doğaüstü, kutsal ve ahlaki öğeler taşıyan, çeşitli ayin, uygulama, değer ve kurumlara sahip inançlar ve ibadetler bütünü olarak tanımlanmaktadır⁷⁶. İnanç ise, kelime anlamıyla bir düşünceye gönülden bağlı bulunmak demektir. Ayrıca inanılan şey, görüş, öğretilerdir⁷⁷.

Dünya üzerinde yaygın olan dinler İslamiyet, Hıristiyanlık, Musevilik, Budizm, hinduizm,... gibi dinlerdir. Dünyadaki dini inançların ülkelere göre dağılımları Şekil 3'de gösterilmektedir.

Şekil 3. Dünyadaki Dini İnançların Ükelere Göre Dağılımı

Kaynak: Dünyada Dini İnanç Dağılımı, (Çevrimiçi), <http://www.dunyadinleri.com/tr-tr/AnaSayfa/Oku/dunya-din-haritasi>, (Erişim Tarihi:12.04.2013)

İnsanlar inandıkları dinin görev ve sorumlulukları içinde yaşadıkları için bunlar tüketim tercihlerini de belirler. Örneğin Müslümanların domuz eti yememesini buna örnek gösterebilir. Halk arasında bu durumu ifade etmek için “Müslüman mahallesinde salyangoz satılmaz” sözü kullanılmaktadır. Bu konunun ticarete etkisiyle ilgili bir diğer husus ise ticari ilişkiler kurulurken yaşanmaktadır. Örneğin hinduizme inanan biriyle iş yemeğine çıktığımızda ona et ısmarlayamazsınız çünkü hinduizm inancına göre inek

⁷⁶ Wikipedia, **Din**, b.t., (Çevrimiçi), <http://tr.wikipedia.org/wiki/Din>, (Erişim Tarihi: 20.04.2013)

⁷⁷ Wikipedia, **İnanç**, b.t., (Çevrimiçi), <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nan%C3%A7>,(Erişim Tarihi: 20.04.2013)

Etnik köken kişilerin tüketim alışkanlıklarını da etkilediği için ticareti etkileyebilmektedir. Örneğin Türkiye'nin giyim ve gıda alışkanlıkları ile Azerbaycan'ın ki benzerlik göstermektedir. Bunda her ikisinin de Türk soyundan gelmesi ve kültürel yakınlıklarının olması etkili olmaktadır. Bunun dışında, Sırbistan ve Rusya'da aynı Slav ırkındandır. Bundan dolayı Rusya her zaman Sırbistan'a destek vermektedir. Bunun ticari hayata yansması STA'lar ile olmaktadır. İki ülke arasındaki anlaşma sadece belli ürün ya da ürün gruplarını değil tüm mal ve hizmetleri kapsamaktadır. Bir başka örnek ise Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum kesimi için verilebilmektedir. Her iki ülkede Helen ırkından gelmektedir. Bu nedenle Yunanistan her zaman Güne Kıbrıs'ı AB üyeliği sürecinde, yatırımlar ve dış ticaret alanında desteğini eksik etmemektedir. Her iki ülkede karşılıklı yatırımlar yapmaktadır.

2.2.4. Komşuluk İlişkileri

Komşuluk ilişkilerinden kast edilen sınır ülkeler ile olan ilişkilerdir. Türkiye özellikle bu kapsam da “komşularla sıfır sorun” politikası uygulamak ve sorunları en aza indirmeyi hedeflenilmiştir. Bu kapsamda yola çıkan Türkiye komşularıyla iyi geçinmek için gerekli adımları atmaya ve dış politikasını bu hedef doğrultusunda şekillendirmeye çalışmaktadır.

Komşuluk ilişkileri hiç şüphesiz ülkelerin ticaretlerini de etkilemektedir. Ulaşım kolaylığı, maliyetlerin düşük olması ve tarihsel yakınlık gibi nedenlerle ticarete öncelikle komşulara başvurulmaktadır. Örneğin ülkelerin ticaretleri incelendiğinde özellikle komşularıyla ticaretlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Türkiye her ne kadar komşularıyla iyi ilişkiler kurmak için çabalasa da bazı ülkeler ile diplomasisini sonlandırmıştır. Örneğin Ermenistan ile sınır komşumuz olmasına rağmen 1993 yılında Türkiye Ermenistan ile ticari ilişkilerini sonlandırmış ve sınır kapısını kapatmıştır. Bu tarihten itibaren doğrudan ticari ilişkiler kurulmamaktadır. Bu sınır kapısının kapatılmasında yine bir başka komşumuz olan Azerbaycan'a Ermenistan'ın saldırması etkili olmuştur. Bir diğer örnek ise Suriye'dir. Türkiye'nin en uzun sınır komşusu olan Suriye ile ticari ilişkileri yaşanan iç savaş nedeniyle sekteye uğramış karşılıklı olarak ticari anlaşmalar askıya alınmıştır.

2.2.5. Doğal Afetler

Doğal afet, büyük oranda veya tamamen insanların kontrolü dışında gerçekleşen, mal ve can kaybına neden olabilecek tehlikeli ve genellikle büyük çaplı olay. Afetin ilk özelliği doğal olması, ikincisi can ve mal kaybına neden olması bir diğeri çok kısa zamanda meydana gelmesi ve son olarak da başladıktan sonra insanlar tarafından engellenememesidir. Bazı afetlerin yeryüzünün nerelerinde daha çok olduğu bilinmektedir. Örneğin deprem, heyelan, çığ, sel, aşırı soğuklar gibi. Bazı afetlerin sonuçları depremde olduğu gibi doğrudan ve hemen ortaya çıkar. Ama kuraklıkta olduğu gibi bazılarının sonuçları ise uzun bir zaman sonra ve dolaylı olarak görülür.

Dünya genelindeki doğal afetler ele alınınca, 31 çeşit doğal afetin 28 tanesini meteorolojik afetlerin oluşturduğu görülür. Doğal afetlerin çeşitleri ve önem sıraları ülkeden ülkeye de değişmektedir. Örneğin, Akdeniz Bölgesinde doğal afetler kuraklık, seller, orman yangınları, heyelan, dolu fırtınaları, çığlar, donlardır. Türkiye’de ise en sık görülen meteorolojik karakterli doğal afetler dolu, sel, taşkın, don, orman yangınları, kuraklık, şiddetli yağış, şiddetli rüzgâr, yıldırım, çığ, kar ve fırtınalardır. Dünya Meteoroloji Örgütüne (WMO) göre sadece 1980’li yıllarda dünyada 700.000 kişi meteorolojik afetlerden dolayı hayatını kaybetmiştir ⁸⁰.

Türkiye ve diğer ülkelerde doğal afetler doğrudan ticareti etkilemektedir. Örneğin deprem olan bir ülkede ana ulaşım güzergâhları ve yollar kapalı olacağı için lojistik faaliyetler gerçekleştirilemez. Doğal afet yaşanan ülkelerde ulaşımına bağlı olan ticaret aksamaları dışında daha ciddi problemler de yaşanabilmektedir. Örneğin 2011 yılında Japonya’nın Tohoku bölgesinde gerçekleşen deprem ve sonrasında yaşanan tsunami bölgede ticaretin yapılması bir yana yaşanılmaz bir hale sokmuştur. Birde buna tsunaminin harap ettiği Fukuşima nükleer elektrik santrali de eklenmiştir. Bunun sonucunda Japonya’da bazı bölgelere elektrik verilememiş. Sızıntı nedeniyle Panasonic, Sony, Toyota Motor gibi dünyaca ünlü firmalar üretime ara vermiş hatta bazıları tesislerini kapatmak zorunda kalmışlardır. Bu durumda sadece Japonya’nın ticaretini değil dünya ticaretini derinden etkilemiştir Çünkü Japonya’da üretilen bazı mallar aramalardı ve üretimi olmaması diğer malların üretilmesini de engellemiştir.

⁸⁰ Buket Evliyaoğulları, **Doğal Afet Nedir ve Afet Türleri**, 03.01.2013, (Çevrimiçi), <http://dogalafetler.blogspot.com/2013/01/afet-turleri.html> , (Erişim Tarihi:10.04.2013)

2.2.6. Uluslararası Tanınırlık

Uluslararası tanınırlıkla anlatılmak istenen Birleşmiş Milletler (BM) tarafından bağımsız bir ülke olarak tanınmaktır. BM tarafından dünyada kabul edilen ülke sayısı 192'dir. Bu sayıdan çok daha fazla ülkenin olduğu da kesindir. Örneğin Kosova ve KKTC hala BM tarafından tanınmamaktadır. Yine Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti (Batı Sahra), Dağlık Karabağ Cumhuriyeti (Azerbaycan), Transdinyester (Moldova), Somaliland (Somali)'de BM tarafından tanınmamıştır. Bu nedenle dünyada 230'un üstünde ülke olduğu halde bazıları tanınmadığı için sayı 192 olarak gözükmektedir.

BM'in tanınması o ülkeye olan yatırımı dolayısıyla gelişimi hızlandıracağı kesindir. Sadece BM'in tanınması ticaretin gelişimini elbette %100 etkiler diyemeyiz ama ülkeleri kendilerini tanıyan ülkeler ile ticaretinde daha bağımlı bir hale sokabilmektedir. Örneğin KKTC'nin ihracatında Türkiye'nin payı 2011 Ocak- Haziran döneminde %48.9 iken diğer ülkelere (İngiltere, Rusya, Kuveyt, İsrail, ABD, Ukrayna, Almanya,...) ihracatı aynı dönemde %51.1'de olarak gerçekleştirmiştir⁸¹.

2.2.7. Savaş ve İç Savaşlar

Savaş kavramı, kural olarak devlet veya ulus içerisindeki rakip siyasal güçler arasında gerçekleşen, açık ve ilan edilmiş silahlı çatışmaları ifade etmek için kullanılmaktadır⁸². İç savaş kavramı ise genel olarak şiddet içeren, bir ülke içerisindeki iki organize grubun erki ele geçirmek için sürdürdüğü savaş olarak tanımlanabilir. "İç Savaş" kaynakçasında taraflardan birinin 'devlet' olması gerektiği genel olarak kabul görmüştür⁸³.

Bu kavramların uluslararası ticaretle ilişkisi ise şöyledir; öncelikle savaş ortamında halk temel ihtiyaç malzemeleri dışındaki bütün ihtiyaçlarını kısar yönetimler ise daha çok silah ve sağlık malzemeleri ithalatına yönelir ya da sadece kendileri için üretim yaparlar. Ayrıca savaş, güven ortamı oluşturmadığı için insanlar üretimde

⁸¹ Kıbrıs Türk Ticaret Odası (KKTO), **Aylık İthalat ve İhracat Raporu (Ocak-Haziran 2010-2011)**, b.t., (Çevrimiçi), <http://www.ktto.net/turkce/ithalatihracatraporu.pdf>, (Erişim Tarihi:12.04.2013)

⁸² M. Yasin Aslan, Savaş Hukukunun Temel Prensipleri, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2008, S.79, s.235.

⁸³ Bağcı, Hüseyin, "İç Savaş" Kavramına Genel Bakış, **Hariciye Dergisi**, (Çevrimiçi), http://www.academia.edu/2276808/Ic_Savas_Kavramina_Genel_Bakis, (Erişim Tarihi:12.04.2013)

çalışamayacaklarından ihracatta yapılamamaktadır. Bunların dışında gümrük kapıları kimin elindeyse onun sözü geçeceği için sağlıklı bir ticaret ortamı da oluşmamaktadır. Örneğin Suriye’de olduğu gibi bölgede iç savaş ortamı hâkimdir. Böyle bir ortamda ticaret yapılması güç bir hal almaktadır. İç savaş ortamının ekonomiye etkileri şüphesiz sadece Suriye’de yaşanmamaktadır. Son dönemlerde Batı Afrika’daki karışıklıklar nedeniyle yasadışı ticaret akışlarının merkezi haline gelmiştir. Bu ticaretin bir kısmı bölgeden dışarıya gerçekleşmektedir. Bunlar; çalıntı petrol ve belgeleri olmayan göçmen işçiler yoluyla sağlanmaktadır. Bir kısmı diğer yerlerden bu bölgeye yönelik: zehirli atıklar, silah veya sahte ilaçlar yoluyla da gerçekleşmektedir⁸⁴. Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi savaş ortamı yasal ticaretin azalmasına yol açarken bir taraftan da halkların daha da yoksullaşmasına sebep olmaktadır.

⁸⁴ **Batı Afrika: Kaçakçılığın dağıtım merkezi mi?**, b.t., (Çevrimiçi), http://www.nato.int/docu/review/2009/Organized_Crime/Transnational_Trafficking_West_Africa/TR/index.htm, (Erişim Tarihi: 06.05.2013)

3. TÜRKİYE’NİN İHRACATINI ETKİLEYEN BÖLGESEL VE KÜRESEL GELİŞMELER

2008-2012 dönemin dünyada ve Türkiye’de birçok gelişme yaşanmıştır. Bunlardan bazıları Türkiye’nin ekonomisini çok daha fazla etkilemiştir. Özellikle de 2008 yılında ABD’de başlayıp dünyayı saran finansal kriz ve etkilerinin daha da derinleşmesi sonucunda Avrupa’da açığa çıkan borç krizini söyleyebileceğimiz gibi 18 Aralık 2010 tarihinde Tunus’un Sidi Buzid kentinde 26 yaşındaki Muhammed Buazizi’nin kendini yakmasıyla başlayıp Ortadoğu ve Kuzey Afrika’yı da içine alıp büyüyen siyasi dönüşüm süreci hem sosyal hem ekonomik açıdan bölgedeki ülkeler ile bu ülkelerle iletişim içinde olan ülke ve ticari entegrasyonları ekonomik ve sosyal yönden etkilemiştir. Yaşanan bu gelişmelerin etkisiyle ABD ve AB gibi gelişmiş ülkelerin borç krizine girmesi yeni ülkelerin bu ortamı fırsata çevirmesine ve hem ekonomik hem de siyasi alanda yükselişe geçmelerine neden olmuştur. Bu nedenle Hindistan ve Çin geleceğin süper güçleri arasında isimlerini duyurmaya başlamışlardır. Yaşanan kriz ortamından ders çıkarmayı başaran ülkeler yeni pazarlara yönelmişlerdir. Bu süreçte Afrika ve Asya kıtasının yıldızı hızla parlamaya başlamıştır.

Bu bölümde öncelikle finansal kriz ve sonrasında Euro bölgesinde ortaya çıkan borç krizi ele alınacak arkasından da siyasi dönüşüm hareketlerinin nedenleri ve hangi ülkeleri ne şekilde etkilediğine değinilecektir. Bu konuları takiben Uzakdoğu’nun yükselen güçleri Hindistan ve Çin’in yükselişi ve bunun yansımaları incelenecektir. Bölümün sonunda ise, sahra altı ülkelerin yeni bir pazar olarak görülmesinin nedenleri ve bölgenin ekonomik ve ticari arenadaki yeri anlatılmaya çalışılacaktır.

3.1. 2008 Küresel Finans Krizi ve Euro Bölgesi’ne Etkileri

2007 yılının son çeyreğinde ABD’deki mortgage piyasası derin bir sarsıntı yaşamış ve başta sadece mortgage piyasasında başlayan kriz ABD’nin bütün finansal yapısını sarsmıştır. ABD’nin ticarete önemli bir güç olması nedeniyle bu sarsıntı bütün ülkelere sirayet etmiş ve başta yakın ekonomik ilişki içerisinde olduğu Amerika kıtası daha sonra da bütün kıtalara yayılarak kriz bölgesellikten uzaklaşmış ve küresel bir kriz

halini almıştır. 2010 yılı itibariyle dünyada krizin etkileri azalırken Euro bölgesinde kriz etkisini daha da arttırmıştır.

3.1.1. Finansal Kriz ve 2008 Krizi

2008 finansal krizi ve bu krizin Euro bölgesine etkilerinin anlaşılabilmesi için ilk önce kriz kavramı ve 2008 krizinin nedenleri anlaşılması gerekmektedir. 2008 küresel finans krizinin nedenlerini anlamak ve bu süreçten ders çıkarmak ülkeler açısından çok önemlidir. Kriz sürecinden ülkeler farklı şekillerde etkilenmişlerdir. Bu nedenle bir daha bu büyüklükte krizin yaşanılmaması için başta ABD olmak üzere dünyadaki tüm ülkeler kendilerine ders çıkarmışlardır.

3.1.1.1. Finansal Kriz Kavramı ve Türleri

Finansal kriz kavramı literatürde farklı şekiller de ifade edilmektedir. Örneğin Kibritçiöğlü, Finansal kriz kavramını, döviz ve hisse senedi piyasalarında şiddetli dalgalanmalar veya bankacılık sisteminde bankalara geri ödenmeyen kredilerin aşırı derecede artması olarak tanımlamıştır⁸⁵.

Finansal kriz kavramını, finansal sistemde ortaya çıkan, finansal sistemin varlık değerlemesi, krediler ve ödemeler gibi önemli fonksiyonlarını kesintiye uğratan bir şok biçiminde tanımlamak da mümkündür⁸⁶.

Diğer yandan Paul Krugman krizin belli bir tanımının bulunmadığını öne sürerken, Edward ve Santanella ise krizleri paranın değerindeki belirgin bir düşüşe bağlamıştır. Bunların dışında kalanlar ise krizleri paranın değerindeki düşüşlere ve ulusal rezervlerin ciddi biçimde tükenmesine bağlamışlardır⁸⁷.

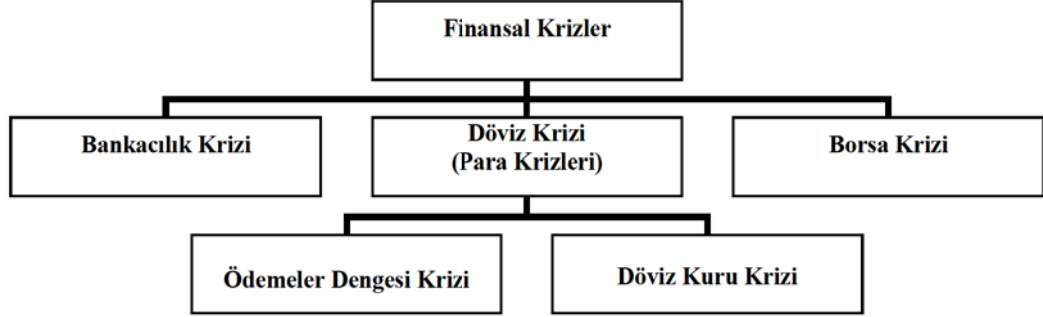
Finansal kriz türleri ile ilgili literatürde farklı sınıflandırmalar yapılmaktadır. Örneğin bazıları para krizleri, banka krizleri, dış borç krizleri ve sistematik krizler diye

⁸⁵ Aykut Kibritçiöğlü, "Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001", **Yeni Türkiye Dergisi. Ekonomik Kriz Özel Sayısı**, C.1, Y.7, S.41, 2001, s.175.

⁸⁶ Bülent Erdoğan, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler ve Finansal Kriz Modelleri.", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2006, Kahramanmaraş, s.5

⁸⁷ Sebastian Edwards, Does the current account matter?, In: Preventing currency crises in emerging markets, **University of Chicago Press**, 2002, s.1-71

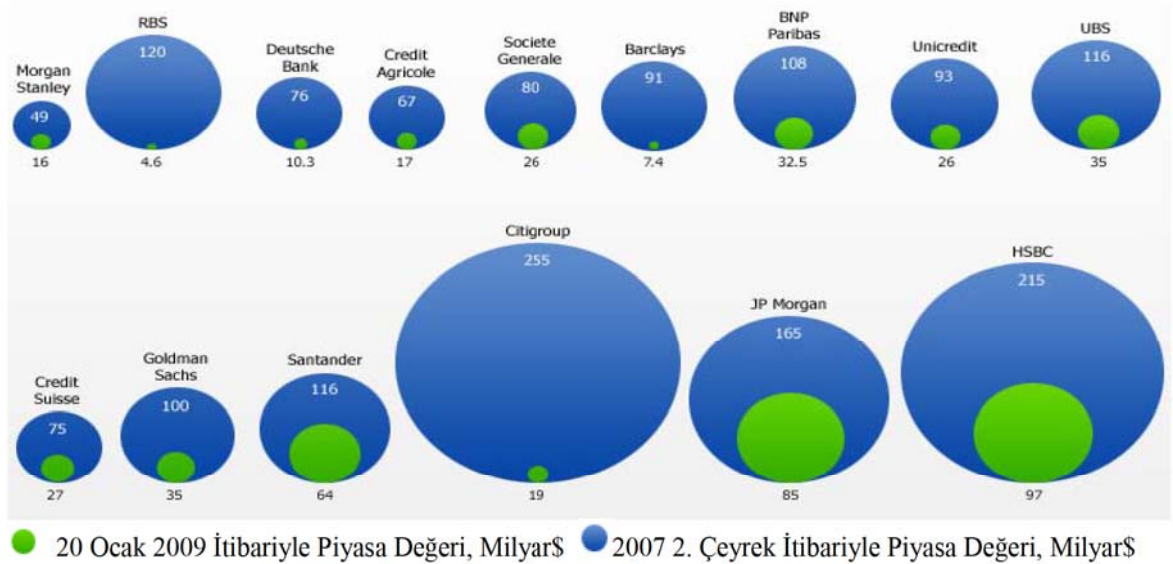
sınıflandırırken, dış borç krizlerinin yerine ödemeler dengesi krizi de denmektedir. Temelde Finansal krizler etkiledikleri sektörler açısından; üç alt dala ayrılır. Bunlar bankacılık, borsa ve döviz krizleridir. Döviz krizleri de ödemeler dengesinde ya da döviz kurunda ciddi sıkıntılar yaratabilmesi nedeniyle iki alt dala ayrılmaktadır(Şekil 5).

Şekil 5. Finansal Kriz Türleri

Kaynak: Kibritçiöğlü A., “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, s.175

Bankacılık Krizleri; finansal kriz türleri arasında belki de en önemlisidir. Türkiye’de 2000 ve 2011 yıllarında yaşanan krizler ile 2008’de ABD’de yaşanan finansal krizin nedeni bankacılık krizleridir. Bu da göstermektedir ki bankacılık sistemindeki bir sorunu ülke bazlı değil küresel bazlı düşünmek gerekir. Kriz ile bankacılık sistemi arasında kısır bir döngü vardır. Krizler bankaları etkilemekte ya da bankacılık sistemindeki sorun kriz çıkarmaktadır. Krizlerin bankalar üzerindeki etkisini Şekil 6’ dan görmek mümkündür.

Şekil 6. Krizin Bankacılık Üzerindeki Etkileri

Kaynak: Akın Arslan, **Krizi Anlamak... : Krizden ve Kriz Yönetiminden Ne Anlamalıyız?**, 09.03.2009, http://www.cozumvar.com.tr/tr/Yayinlarimiz/Kuresel_Rekabet_ve_Yeni_Ekonomi/Krizi_anlamak.asp, (Erişim Tarihi: 20.04.2013)

Bankacılık sisteminin neden olduğu finansal krizler; bankaların bilânçolarındaki aktif ve pasif yapısının bozulması sonucunda ortaya çıkarlar. Bilânço yapısının bozulmasında MB'nın uyguladığı politikalar, menkul kıymet piyasalarındaki dalgalanmalar ile geri dönmeyen bireysel ve kurumsal krediler etkili rol oynamaktadır. Böyle bir ortamda bir de mevduat sahipleri, bankaya kredi veren kurum ve kuruluşlar ile bankanın hissedarları da geri çekilirse kriz kaçınılmaz bir son olur.

Döviz krizi literatürde para krizi olarak ta yer almaktadır. Döviz krizi, bir ülke parasına duyulan güvenin kaybolması sonucunda spekülâtif fonların yoğun biçimde ülkeyi terk etmeye başlamaları nedeniyle merkez bankasının tüm destekleme çabalarına rağmen mevcut kurun sürdürülemezlikte ulusal paranın devalüe edilmesi veya tümünden dalgalanmaya bırakılması biçiminde tanımlanmaktadır⁸⁸.

Para krizlerini ödemeler dengesi krizi ve döviz kuru krizi şeklinde ikili bir ayırıma tabi tutmak mümkündür. Para krizleri hem sabit kur, hem de esnek kur uygulayan ülkelerde görülebilir. Sabit döviz kuru uygulayan ülkelerde meydana gelen ödemeler dengesi açığının nedeni rezervlerde bir azalmayla birlikte devalüasyon olarak göze çarparken, esnek döviz kuru uygulayan ülkelerde reel döviz kurunda ulusal paranın aşırı değerlenmesi sonucu ortaya çıkan ödemeler dengesi açıklarından kaynaklanan aşırı kur değerlenmelerinin para krizine neden olduğu söylenebilir. Dolayısıyla para krizleri, sabit ve esnek döviz kuru uygulayan ülkelerde farklı şekillerde ortaya çıksa da aynı sonuca yol açacak krizler olarak ta tanımlanabilir⁸⁹.

Borsa krizi; menkul kıymet borsalarında işlem gören şirketlerin yasal yükümlülüklerini yerine getirememeleri ya da borsada işlem yapan yatırımcıların paralarını aniden çekmeleri sonucunda borsada ağır kayıpların yaşanması sebebiyle oluşur.

Tarihin en büyük krizinin nedeni de borsada yaşanan krizdir. 1929 yılında ABD'de bir Perşembe günü” borsa çökmüş ve dünyanın en büyük krizi yaşanmıştır.

⁸⁸ Halil Seyidoğlu “**Uluslararası İktisat**”, Güzem Yayınları, Geliştirilmiş 14.Baskı, İstanbul, 2001, s.583

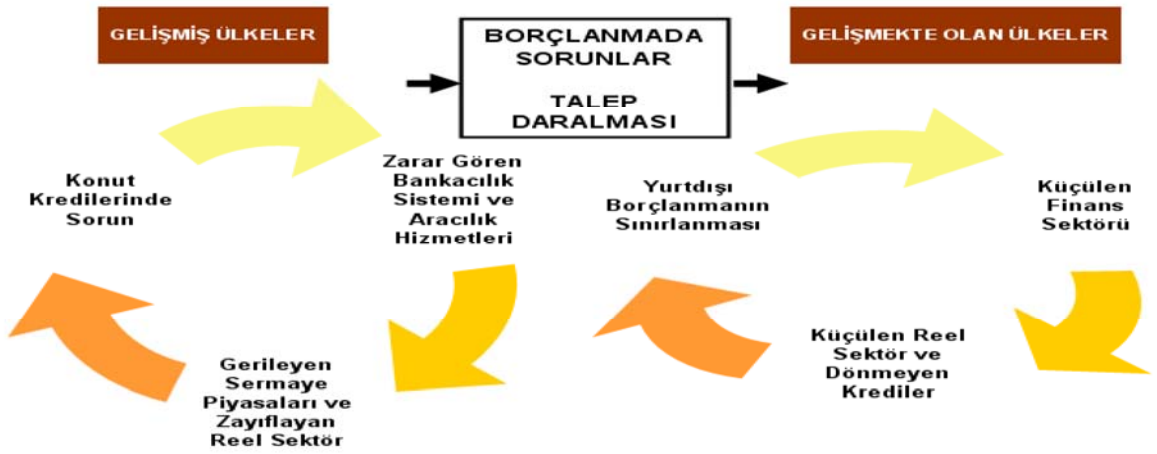
⁸⁹ Cevat Gerni, Ö. Selçuk Emsen ve M. Kemal Değer,“Erken Uyarı Sistemleri Yoluyla Türkiye'deki Ekonomik Krizlerin Analizi”, **Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları**, S.2, 29.11.2005, s.41-42.

Literatürde “*Büyük Buhran*” adıyla da yerde bulan bu kriz nedeniyle dünyadaki bütün ülkeler az ya da çok etkilenmiştir.

3.1.1.2. 2008 Finansal Krizi ve Nedenleri

2008 krizinin nedenleri diğer kriz türlerinin sebeplerinden çokta farklı değildir. Burada da yine yönetim hatalarına ve denetim eksikliklerine bağlı olarak yaşanan gelişmelerin sonucunda kriz kaçınılmaz bir sonuç olmuştur.

Ekonomik olarak bir konut satın almaya gücü yetmeyen orta ve alt gelirli halkı konut sahibi yapmak amacıyla mortgage sistemi geliştirilmiştir. Bu sistem ile ödeme gücü düşük kişilere konut kredisi verilmiş ve konut satın almak için başvuruda bulunanlardan sadece gelirlerini belirtmeleri yeterli bulunmuş, kanıtlamaları gerek bile duyulmamıştı. Bunun sonucunda, kredilerin geri dönüşünde sıkıntı yaşayan finans kuruluşları krize girmiştir. ABD’nin en büyük bankalarından Lehman Brothers ve daha birçok banka arka arkaya iflas etmiştir. Bu iflaslarla birlikte bankacılık sistemleri derin yaralar almış ve diğer ülkelere yayılmıştır.

Kaynak: Kerem Alkin, Uluslararası Ekonomi ve Küreselleşme Ders Notları, 2011

Krizlerin anatomisini Şekil 7’de gösterildiği gibi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler de farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde konut kredisinde oluşan sorunlar, bankacılık sistemlerini ve aracılık hizmetlerini bunlarda reel sektörü etkilemektedir. Öncelikle hangisinin süreci başlattığını söylemek pek de mümkün değildir. Çünkü sistem birbirine entegre olmuştur. Gelişmekte olan ülkelere ise küçülen finans sektörü

ardından reel sektörü etkiler ve kredilerde ile ödemelerde sorunlar yaşanır bunun sonucunda piyasalar yurtdışından borçlanma yolunu gitmeye çalışırlar. Kredi verenler kırılğan olan bu ortamda daha seçici olurlar ve sonuçta yine borçlanmalarda sorunlar büyür ve ülke çapında talep daralması yaşanır.

Krizlerin nedenleriyle ilgili literatürde çeşitli ayrımlar bulunmaktadır. Örneğin Alantar finansal krizin nedenlerini;

- a) Likidite Bolluğu ve Özensiz Krediler
- b) Menkul Kıymetleştirme
- c) Saydamlık Eksikliği
- d) Derecelendirme Kuruluşları
- e) Düzenleyici Denetleyici Kuruluşlar, başlıkları altında toplamıştır⁹⁰.

Krizlerin nedenlerini Mahfi Eğilmez ise Tablo 9'daki gibi özetlemiştir. Eğilmez'e göre mali (finansal) krizler içsel ve dışsal etkenlere dayalı olarak açıklanmaktadır.

Tablo 9. Mali (Finansal) Krizlerin Nedenleri

İÇ ETKENLER	DIŞSAL ETKENLER
Kurumsal Temeldeki Etkenler	Makroekonomik Dalgalanmalar
Finansal Riskler Operasyonel Risk Enformasyon Teknolojisi Eksikliği Bütünsellik Eksikliği Repütasyon Riski İşletme Strateji Riski Risk Yoğunlaşması Sermaye Yeterliliği Riski	Ekonomik Çevre Riski Ekonomi Politikası Dengesizlikleri
Piyasa Temelindeki Etkenler	
Karşı Taraf Riski Yanlış Değerlenmiş Varlık Fiyatları Riski Risklerin Bulaşıcılığı	
Yapısal Riskler	
Ödeme Sistemindeki Sorunlar Yasa Eksiklikleri Kurul Eksiklikleri Muhasebe Eksiklikleri Denetim Eksiklikleri	

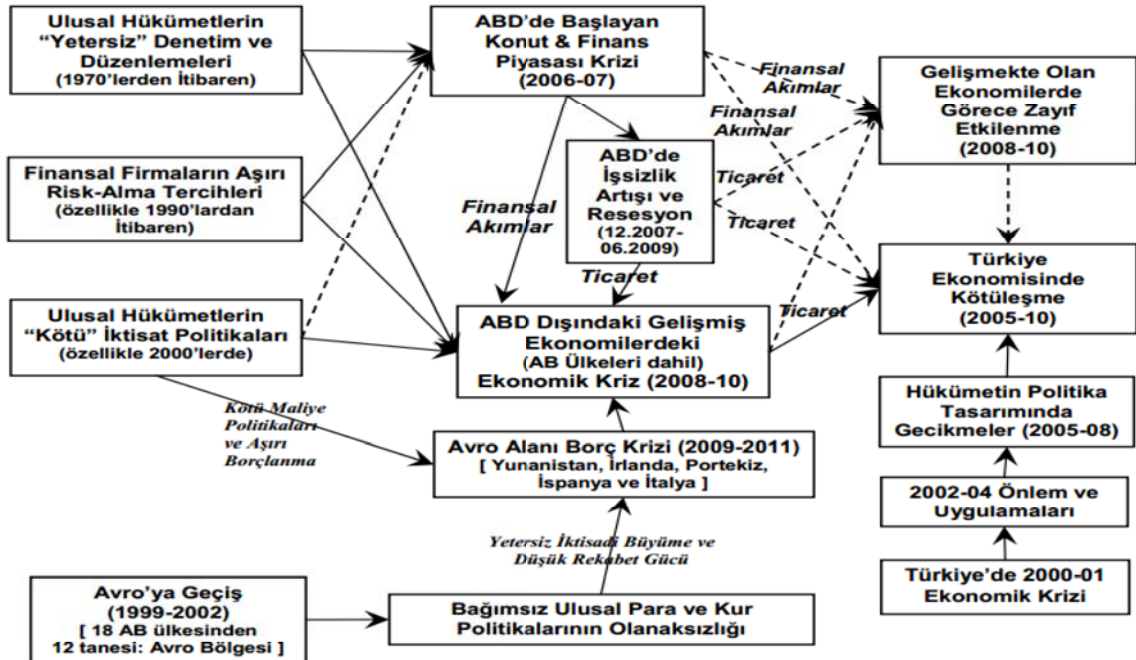
Kaynak: Eğilmez, Mahfi, Küresel Finansal Krizi, Piyasa Sisteminin Eleştirisi, 5.b., İstanbul: Remzi Kitapevi, 2009, s.95

⁹⁰ Alantar Doğan, “Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerinde Bir Değerlendirme”, **Maliye Finans Yazıları**, 2008, C.22, S.81, s.75-85

Tablo 9 incelendiğinde içsel etkenler; kurumsal, piyasa ve yapısal riskler, dışsal etkenler ise makroekonomik dalgalanmalar alt başlıklarında ele alınmıştır. Mali krizleri tek bir boyutta ele almak imkânsızdır. Bütün başlıkları bir bütün olarak ele almak gerekir. Her bir başlık küresel krizin oluşumunda pay sahibidir.

3.1.1.3. 2008 Krizinin Dünya Ekonomilerine ve Türkiye'ye Yansımaları

2008 krizinin tek bileşeni olmasa da, kamuoyunda en çok öne çıkan bileşeni kuşkusuz 2006–2009 ABD finansal-reel sektör krizi ve onun yol açtığı büyük küresel durgunluktur. Bu süreçteki etkileşimler Şekil 8'deki gibi özetlenebilir⁹¹.

Not: Yukarıdaki şekildeki kesikli çizgiyle gösterilen oklar, kesiksiz çizgili okların temsil ettiği göre daha zayıf (olduğu tahmin edilen) etkilere dikkat çekmektedir.

Şekil 8. ABD'deki Finans Krizinin Başlıca Ekonomik Etkileri (2006-2010)

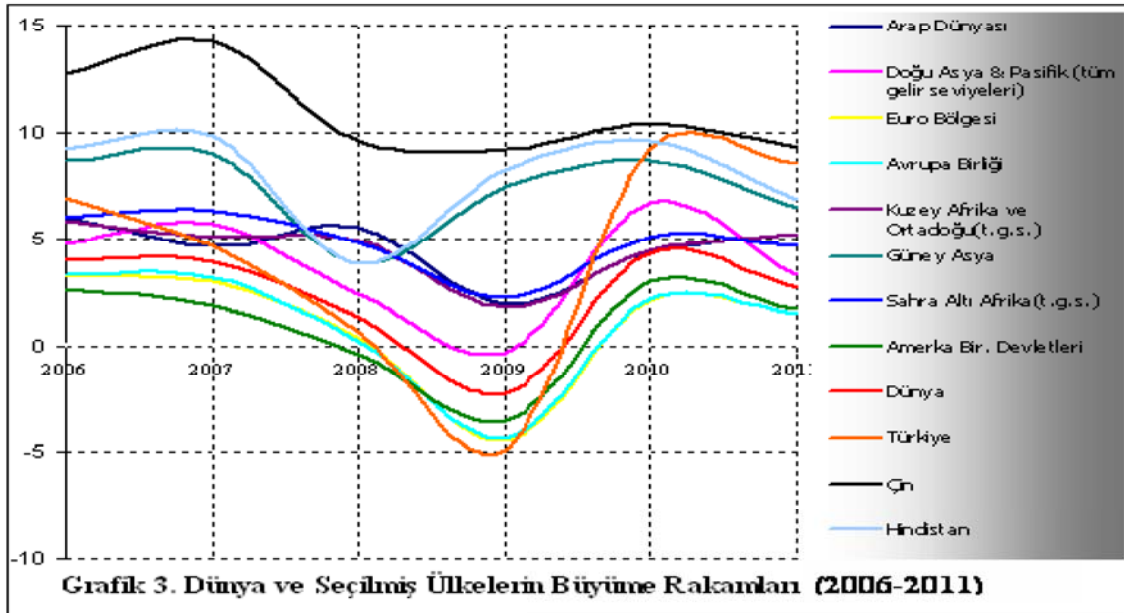
Kaynak: Aykut Kibritçiöğlü, “2006–2011 Küresel Ekonomik Krizinin Bileşenleri ve Karmaşıklığı”, MPRA Paper, 2011, s.6

2007 yılında ABD emlak piyasasında ortaya çıkmaya başlayan kriz etkisini büyütürken önce ABD bankacılık sistemine derin darbe vurmuş hatta ABD'nin en büyük bankası batmış ve bunun üzerine bankacılık sistemi ABD'de revize edilmiştir. Bu karmaşa ve belirsizlik ortamı gelişmiş ülkelere ve daha sonra da gelişmekte olan ülkeleri de içine küresel çapta bir ekonomik krize yol açmıştır. Doğal olarak dünyadaki her ülke az ya da çok bu krizden etkilenmiştir.

⁹¹ Kibritçiöğlü, Aykut, 2006-2011 Küresel Ekon..., a.g.m., s.5-6

Küresel çaptaki krizlerin genel sonuçları incelendiğinde ülkelerin, ekonomilerde küçülme (daralma), reel faizlerde düşme, döviz kurlarındaki baskıyla artış, enflasyon oranında yükselme, istihdam sorunları, işsizlik oranında artışların yaşanabildiği sonuçları ortaya çıkmaktadır⁹².

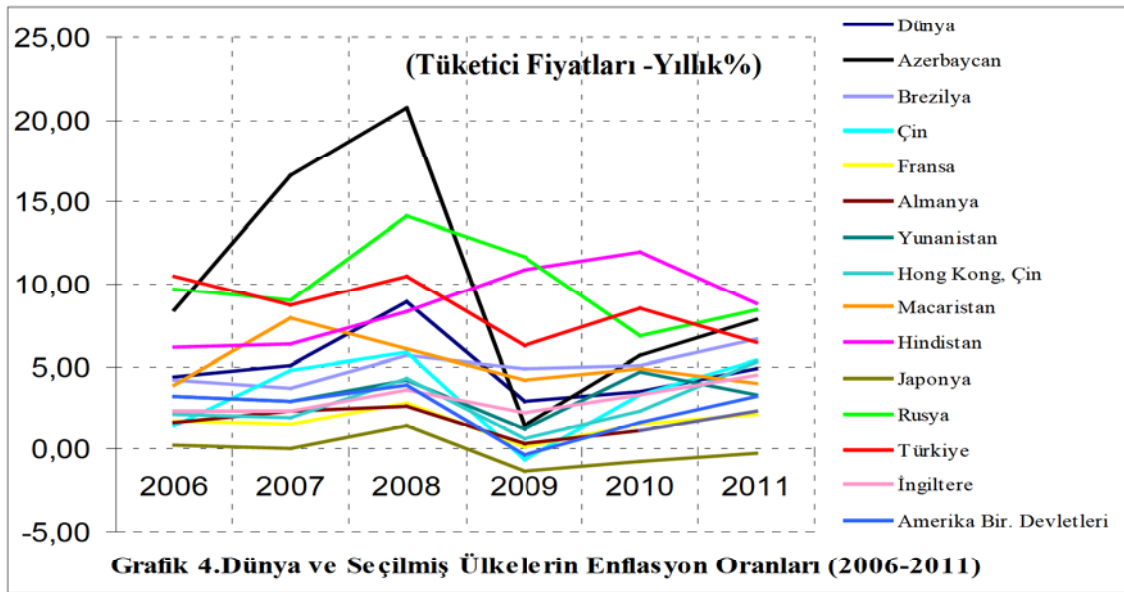
Krizin en önemli göstergesi ekonomik büyüme oranlarıdır. Bu kapsamda Grafik 3 incelendiğinde Dünya ekonomileri açısından 2007'nin ciddi bir kırılma yılı olduğu gözükmemektedir. 2007 yılı itibariyle ekonomik büyüme rakamlarında ciddi değişimler olmuştur. 2006 yılında %2,7 büyüme oranına sahip olan ABD kriz sürecinin büyümesi nedeniyle 2007'de %1,9'a, 2008'de de küresel boyut almasıyla birlikte %-0,4 ve krizin etkilerinin daha da çok hissedildiği 2009'da büyüme rakamları %-3,5'a kadar düşmüştür. 2006 yılından 2009 yılına dünyadaki ortalama büyüme rakamları %4'ten %-2,2'ye kadara gerilemiştir. Devamlı bir büyüme süreci içerisindeki Güney Asya ülkelerinde bile büyüme rakamı 2008 yılında ciddi bir düşüş yaşamış ve 2007'de %9 olan büyüme oranı 2008'de %3,9'a kadar düşmüştür. Bütün ülke ekonomilerinde olduğu gibi Türkiye'de 2006 yılında %6,9 olan büyüme rakamları 2009 yılında %-4,8'e kadar gerilemiştir. 2010 yılı itibariyle kriz etkisini yitirmeye başlamış ve ekonomide canlanma yaşanmıştır. Bu tarih itibariyle grafikten de görülebileceği gibi büyüme rakamlarında artıya geçişler ve hızlı bir toparlanma gözükmemektedir.

Kaynak: IMF, World Economic Outlook verilerinden çizilmiştir.

⁹² Arslan İbrahim ve Bozkurt Cuma, "Küresel Ekonomik Kriz ve Kapitalizm", İnönü Üniversitesi, İ.İ.B.F., Turgut Özal Uluslar Arası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1, Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetim Bildirisi, 2010, s.1601

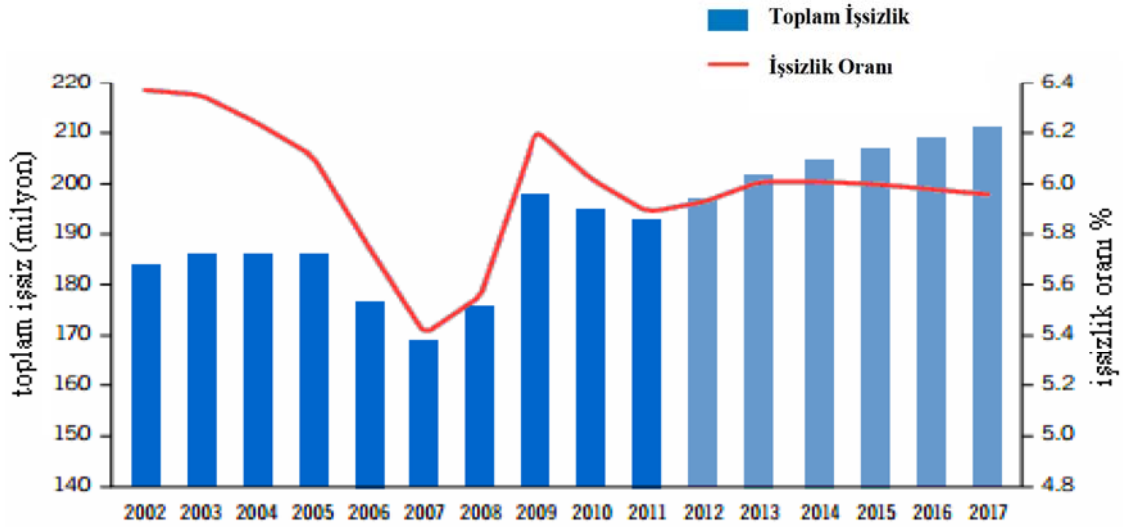
Krizlerin etkilerini incelemeye bir diğer önemli kısım ise enflasyon oranlarıdır. 2007 de başlayan kriz nedeniyle ABD ekonomisi sıkıntılı bir sürece girmiş ve dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olması sebebiyle de dünya ekonomileri etkilenmeye başlamıştır. Grafik 4’de görüleceği gibi 2007 yılında dünyada %5 olan enflasyon rakamı 2008’de %9’a çıkmıştır. 2009 yılında ekonomik daralmanın ve alınan önlemlerin etkisiyle %3’e kadar gerilemiştir. 2010 yılına gelindiğinde enflasyon oranlarında tekrar bir artış yaşanmış ve %3,5 olan enflasyon oranı 2011’de %5’lere dayanmıştır. Bu oranın yükselmesinde Avrupa’da borç krizinin yaşanmaya başlanması da etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynak: World Bank Data verilerinden çizilmiştir

Krizin etkilerini inceleme önemli diğer bir başlık ise işsizlik oranlarıdır. Kriz sonrasında yaşanan en büyük sorunun işsizlik olduğunu söylenebilir. İşsizlik verileri incelendiğinde Grafik 5’de de görüleceği gibi 2007 yılına kadar düşme eğiliminde olan işsizlik oranları 2008 krizi sonrasında hızla yükselmiştir. ILO’nun raporuna göre; 2008 yılında küresel düzeyde işsiz sayısı 185 milyon kişi, 2009 yılındaysa 212 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında zengin ülkelerde 45,6 milyon kişi işsizdi. 2008 yılında zengin ülkelerde işsizlik oranı ortalaması yüzde 8,4’tü, 2009 yılında yüzde 8,9’a ulaşmıştır. 2007 yılında gençlerde işsiz sayısı 72,5 milyonken bu rakam 2008 yılında 74 milyona, 2009 yılında da 83 milyon kişiye çıkmıştır. Küresel işsizlik, 2012 yılında 197 milyonun üstüne çıkmıştır⁹³.

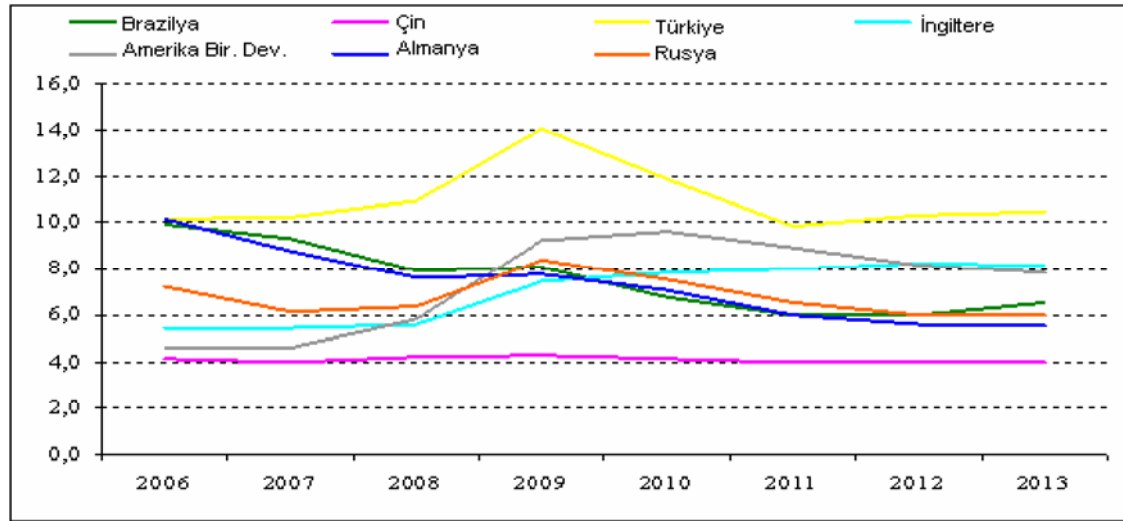
⁹³ International Labour Organization (ILO), **Global Employment Trends**, 2013, s.6

Grafik 5. Küresel İşsizlik Eğilimleri ve Tahminler (2002-2017)

Kaynak: ILO, Global Employment Trends 2013, s.6

Dünyadaki işsizlik rakamlarını inceledikten sonra özellikle dünya ekonomisinde söz sahibi büyük ülkelerin ve Türkiye'nin işsizlik verilerinin detaylı incelenmesi krizin etkilerini incelemeye faydalı olacaktır.

Grafik 6. Seçilmiş Ülkelerin İşsizlik Oranları (2006-2012)

Kaynak: IMF, World Ekonomik Outlook verilerinden çizilmiştir.

Grafik 6'da görüleceği gibi seçilmiş ülke grupları arasında en yüksek işsizlik Türkiye'de görülmektedir. 2006 yılında %10 olan işsizlik rakamları 2009 yılında %14'e ulaşmıştır. 2011 yılında işsizlik rakamları kriz öncesinden daha da iyi bir hale gelmiş ve tek haneli rakamlara (%9,9'lara) kadar gerilemiştir. Avrupa'da yaşanan borç krizi ile başta Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yaşanan siyasi dönüşüm hareketlerinin de etkisini göstermesiyle işsizlik rakamlarında bir yükselme yaşanmıştır.

Diğer ülkeleri incelediğimiz de Brezilya'nın yaşamış olduğu krizlerden ders çıkarmış olduğu görülmektedir. 2006 yılında %10'larda olan işsizlik rakamları, 2010 yılında %6,7 ve 2011 yılında %5,9'a kadar gerilemiştir.

Çin'de ise durum biraz daha farklıdır. Geleceğin süper gücü olarak görülen Çin özellikle ucuz iş gücü maliyetlerinin etkisiyle ihracatını artırmaya ve büyümeye devam etmektedir. Çin'de işsizlik rakamları dünya ortalamasının da altında kalarak %4 dolaylarında gerçekleşmektedir. En yüksek seviye 2009 yılında %4,3 ile ulaşmış ve 2011'den günümüze kadar %4'lük oranı korumaktadır.

Bir diğer önemli ülke ise Almanya'dır. Almanya güçlü ekonomisi ile Avrupa'nın ve AB'nin lokomotif ülkesi olarak adlandırılmaktadır. Almanya uygulamış olduğu istikrarlı politikalar ile 2006 yılında %10,2 olan işsizlik rakamı düzenli bir şekilde azalma eğilimi göstermiş ve 2012 yılında %5,5'e kadar düşürmüştür. Rusya için 2007 yılının kırılma yılı olduğu söylenebilir. Hem enflasyon hem işsizlik gibi ekonomik verileri oldukça gerilemeye başladığı bu yılda yaşanan küresel krizin etkisiyle derin bir durgunluk sürecine girmiştir. 2007'de %6,1 olan işsizlik rakamları hızla yükselmiş ve 2009'da %8,4'lere kadar yükselmiştir. Uygulanan önlem paketinin de olumlu etkileri ile 2010 yılından itibaren durgunluktan çıkış süreci başlamış ve 2010 yılında %7,5 olan işsizlik oranı %6 seviyelerine çekilmiştir.

Grafikte verilen ABD ve İngiltere'nin işsizlik verilerinde ise; İngiltere 2007 yılında başlayan krizin etkisiyle %5,4 olan işsizlik rakamlarını bir türlü düşüremediği gözükmektedir. Bunda AB bölgesinde yaşanan borç krizinin de etkisi olduğu bilinmektedir. Bu sebeple işsizlik rakamları sürekli artmış ve 2012 yılında %8,2 seviyelerine kadar yükselmiştir. Krizin başladığı ülke de yani ABD ise durum biraz daha farklı gelişmiştir. 2007 yılında %4,7 olan işsizlik rakamları 2008-2010 yılları arasında sürekli artış yaşamış ülke ekonomisini canlandırmak ve krizi etkisinde kurtulmak için ülkede çeşitli önlem paketleri uygulanmış özellikle finansal kuruluşlara ciddi yardımlarda bulunulmuş bunun sonucunda 2011 yılı itibariyle krizin etkisi daha az hissedilmeye başlanmış ve 2012 yılında işsizlik %8,1'e kadar gerilemiştir.

Yaşanan gelişmeler ABD menşeli bu krizin etkilerinin bölgesel kalmayıp tüm dünyayı sardığının bir göstergesi olmuştur. Bu da beraberinde yeni krizleri getirmiştir.

3.1.2. Euro Bölgesi Borç Krizi

2008 yılında Küresel ekonomik krizin etkisiyle dünya ekonomilerinde ciddi bir daralma yaşanmıştır. Bu ekonomik daralmanın etkileri 2009-2010 yıllarında Avrupa'da etkisini daha da arttırmış ve Euro (bazılarına göre ise Avrupa) borç krizine dönüşmeye başlamıştır.

Krizin etkisini özellikle Portekiz, İrlanda, İspanya, İtalya ve Yunanistan'da daha yoğun hissedilmektedir. Borç krizinde alınan birçok önleme rağmen Yunanistan gibi bazı ülkelerin, krizin etkilerden hala kurtulamaması Avrupa Birliğinin geleceği ile ilgili tartışmalara yol açmaktadır.

3.1.2.1. Euro Bölgesi Borç Krizinin Nedenleri

Avrupa Birliği ekonomilerinin henüz alt yapısı tam olarak oturtulamamış ortak para birimine geçmesi ve ardından da 2008 "*sub-prime mortgage*" krizinin etkilerinin Avrupa'ya ulaşmasıyla birlikte borç krizleri yaşanmaya başlamıştır.

Ekonomik ve Parasal Birliğe katılım için gerekli iki kriter konulmuştur. Bunlar; parasal kriterler ve mali kriterlerdir. Katılım sırasında ülkelerin bu özellikleri hakkıyla taşıyıp taşımadığına bakılmaksızın üyeliğe alınmışlardır. Bu başlı başına ciddi bir problem iken birde para ve döviz kuru politikaları AB'nin ortak politikası, maliye politikaları ise ülkelerin kendilerine bırakılması krizin oluşması için bütün alt yapıyı sağlamıştır. Çünkü iktisat kuralı olarak para politikası ile maliye politikası birlikte yürütülmelidir. Ama alınan bu kararlara birde üye ülkelerin yapmış olduğu ciddi hatalar eklenmiş ve kaçınılmaz son 2010-2011 yıllarında AB genelinde kendini hissettirmeye başlamıştır.

Euro Bölgesi borç krizinde, AB üyesi ülkelere bakıldığında krizin her ülkede farklı nedenlerden kaynaklandığı görülmektedir. Örneğin, Yunanistan'da yaşanan kriz kamu sektörüne bağlı olarak ortaya çıkarken, İrlanda da bankacılık ve emlak sektöründeki zayıflıklar krizi etkileyen unsur olmuştur. Portekiz'de cari açığın oldukça yüksek seviyelerde olması ve bankacılık sektörüne ilişkin riskler kriz nedenlerini oluştururken, İspanya'da ise yetersiz iç ve dış talep nedeniyle ekonomik faaliyetlerin

oldukça düşük seviyelerde seyretmesi ve işsizlik oranının %20'ler civarında olması kırılganlığı arttırmıştır. İtalya ve Belçika ekonomilerinde ise kamu maliyelerinin zayıf durumu bu ülke ekonomilerini kriz döneminde zor durumda bırakmıştır⁹⁴.

3.1.2.2. Borç Krizi Yaşayan Ülkelerdeki Ekonomik Değişimler

Euro Bölgesi borç krizinin nedenlerinde de bahsedildiği gibi krizin yaşanmasında özellikle AB ülkelerinin kendi belirledikleri kriterlere kendilerinin uymamamsı ve aşırı borçlanmaya gitmeleri oldukça etkili olmuştur. AB üyesi ülkelerin belirlediği kriterler Maastricht Kriterleri olarak bilinmektedir. Maastricht Kriterleri beş adet kriterden oluşur. Bu kriterler;

a) Enflasyon : Toplulukta en düşük enflasyona sahip üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalaması ile üye ülke enflasyon oranı arasındaki fark 1,5 puanı geçmemelidir.

b) Devlet Borcu : Üye ülkenin devlet (kamu) borçlarının GSYİH'sına oranı %60'ı geçmemelidir.

c) Bütçe açığı : Üye ülke bütçe açığının GSYİH' sına oranı %3'ü geçmemelidir.

d) Faiz : Herhangi bir üye ülkede uygulanan uzun vadeli faiz oranları 12 aylık dönem itibariyle, fiyat istikrarı en iyi performans gösteren üç ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmamalıdır.

e) Son iki yıl içerisinde üye ülke parası diğer bir üye ülke parası karşısında devalüe olmamış olmamalıdır.

Bu kriterler yerine getirilmediği ya da getirilemediği için kriz büyümüş ve ülkelerin Birlikten çıkarılması ile ilgili söylemler oluşmuştur.

⁹⁴ T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı, **Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: "Euro Rekabet Paketi"**, 2011, (Çevrimiçi), http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pac_t.pdf, (Erişim Tarihi:15.03.2013), s.8

Tablo 10.Euro Bölgesinde Borç Krizi Yaşayan Ülkelerdeki Ekonomik Değişimler%

Ülke		2007	2008	2009	2010	2011
Yunanistan	Büyüme	3,54	-0,21	-3,14	-4,94	-7,10
	İşsizlik	8,3	7,7	9,5	12,6	17,7
	Kamu/GSYH	105,1	110,3	126,3	142,0	152,3
	Enflasyon	3	4,2	1,3	4,7	3,1
İrlanda	Büyüme	5,18	-2,97	-6,99	-0,43	0,70
	İşsizlik	4,6	6,3	11,9	13,7	14,4
	Kamu/GSYH	25,0	44,4	65,5	96,1	114,1
	Enflasyon	2,9	3,1	-1,7	-1,6	1,2
Portekiz	Büyüme	2,37	-0,01	-2,91	1,40	-1,67
	İşsizlik	8,1	7,7	9,6	11,0	12,9
	Kamu/GSYH	62,7	65,3	76,1	83,3	90,6
	Enflasyon	2,4	2,7	-0,9	1,4	3,6
İtalya	Büyüme	1,68	-1,16	-5,49	1,81	0,44
	İşsizlik	6,1	6,7	7,8	8,4	8,4
	Kamu/GSYH	103,6	106,3	116,1	119,0	120,3
	Enflasyon	2,0	3,5	0,8	1,6	2,9
İspanya	Büyüme	3,48	0,89	-3,74	-0,32	0,42
	İşsizlik	8,3	11,3	18,0	20,1	21,7
	Kamu/GSYH	36,1	39,8	53,2	60,1	63,9
	Enflasyon	4,29	1,46	0,89	2,86	2,36

Kaynak: Eurostat, Statistics, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/searchdatabase>, World Bank. Data Bank. <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>, The Wall Street Journal.Comparing Debt Ratios. <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703789104576272891515344726.html>. (Erişim Tarihi:14.04.2013)

Yunanistan ekonomik yapısındaki bozulmalara paralel olarak dış borçlanma yoluna gitmiştir. Borçlanma yoluyla sağladığı mali kaynakları doğru kullanamamış ve küresel krizinde etkisiyle ciddi bir kriz ortamına girmiştir. Birde buna uygulaması gereken ağır ekonomik reformları yerine getirememesi de eklenince ciddi sıkıntılar yaşamaya başlamıştır. 2013 yılının ilk üç ayını da içine alan süreçte sıkıntılar hala devam etmektedir. Bu süreç en iyi Tablo 10’da özetlenmiştir. Tablodan da anlaşılacağı Yunanistan ciddi bir borçlanma içindedir. Kamu borcunun GSYH’ya oranı olması gereken Maastricht kriterlerinin çok üstündedir.

Yunanistan devlet borcunun dışında birde işsizlik uğraşmaktadır. Bu süreçte birde bütçe kesintilerine bağlı olarak halkın refah düzeyinde ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Tablo 10’da görülebileceği gibi işsizlik oranlarında hızlı bir artış yaşanmış ve buna bağlı olarak meydanlarda sık sık grevler düzenlenmiştir.

Yunanistan yaşamış olduğu bu kriz ortamından kurtulmak için AB ile çalışmalar yürütmüştür. Bunun neticesinde de 2010 yılında Troyka olarak adlandırılan Avrupa

Komisyonu, Avrupa Merkez Bankası ve IMF'den oluşan grup ile Yunanistan arasında bir mutabakata varılmış ve 110 milyar euro'luk bir yardım paketi verilmiştir.

Yunanistan'daki sorunların domino etkisi yaratarak Portekiz, İrlanda, İtalya ve İspanya gibi Avrupa Birliği'nde yer alan ülkeler ve bazı ekonomik sorunlar yaşamakta olan ülkelere geçeceği korkusu yaşanmıştır. Bunun sonucunda bazı ülkelerde tahvil fiyatlarının düşmüş, faiz oranları ve borçlanma maliyetlerinde yükselme olmuştur. Bunun neticesinde de kamu borcunun GSYH içindeki payı artmış ve borç sürdürülebilirliği tehlikeye girmiştir. Korkulan gerçekleşmiş ve Yunanistan'dan sonra İrlanda ve Portekiz de yardım talebi ile AB'ye başvurmak zorunda kalmışlardır.

İrlanda ise; 1990'lı yıllardan küresel krizin ortaya çıktığı 2008 yılına kadar sürekli bir refah artışı yaşamıştır. Ekonomik gelişimin hep böyle devam edeceğine olan inanç, emlak fiyatlarında astronomik artışları tetiklemiş ve spekülasyon bir emlak piyasasının oluşmasına yol açmıştır. İrlanda'da hiç kimsenin yaşamadığı binlerce konut inşa edilmiş olması nedeniyle oluşan emlak sektörü balonu, krizin en önemli sebeplerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Krizin ortaya çıkmasının ardından, emlak piyasasında hızlı değer kayıpları, kamu sektöründe yoğun bir biçimde tasarruf tedbirlerinin alınması piyasalarda panik havası doğurmuştur. Ardından da işten çıkarmalar gelmiştir. İşten çıkarmalara bağlı olarak işsizlik oranlarında ciddi artış yaşanmıştır (Tablo 10). Bu ortamında Irish Independent gazetesinin araştırmasına göre, 2010-2011 vergi yılında iş bulmak umuduyla Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada, İngiltere, ABD ve Almanya'ya göç eden İrlandalıların sayısı bir önceki döneme oranla yüzde 50 artmış ve 70 bine ulaşmıştır⁹⁵.

İrlanda, Avrupa borç krizinin yaşandığı diğer ülkeler olduğu gibi ekonomik istikrarı sağlayabilmek için bankacılık sektörüne yüklü miktarda kaynak aktarmıştır. Bunun sonucunda da bütçe açığı tahminlerin üzerinde gerçekleşmiştir. AB, kriz ortamındaki İrlanda'ya yardım teklifinde bulunmuş olmasına rağmen İrlanda bir süre boyunca bu teklifi reddetti. Artan işsizlik ve büyüyen kriz ortamına daha fazla dayanamayan İrlanda için 85 milyar euro'luk mali yardım IMF, İngiltere, İsveç ve Danimarka tarafından sağlanmıştır.

⁹⁵ **İrlandalılar Krizden Kaçıyor**, 26.12.2011, (Çevrimiçi), <http://www.dunya.com/irlandalilar-krizden-kaciyor-141518h.htm>, (Erişim Tarihi: 01.04.2013)

Yunanistan'da yaşanan kriz, borçlanma yoluyla finansman sağlayacak ülkelerin borçlanmada güçlükler çekmesine neden olmuş ve borç krizinin derinleşmesine sağlamıştır.

Portekiz'de cari açığın oldukça yüksek seviyelerde olması ve bankacılık sektörüne ilişkin riskler krizin etkisini arttırmıştır. Portekiz ekonomisinde uzun zamandır yaşanmakta olan durgunluk (Tablo 10'da görüldüğü üzere), kamu maliyesinin iyileştirilmesini daha da zor hale getirmiştir. Portekiz, AB ve IMF ile 78 milyar euro'luk finansman desteği için anlaşma sağlamıştır.

Yaşanan gelişmelerin etkilerini anlamada bir diğer önemli faktör Kamu borcunun GSYH'ya oranından da anlaşılabilir. Borç yükü gittikçe artmış ve olması gereken %60 sınırını krizin de etkisiyle ikiye katlamıştır. Portekiz'in AB'ye yardım talebi ile başvurmasının ardından gözler başta İspanya olmak üzere diğer borçlu ülkelere çevrilmiştir.

Euro Bölgesi'nin 3. büyük ekonomisi olan İtalya, Yunanistan'dan sonra borç oranı en yüksek ülke durumundadır. Yunanistan ya da Portekiz gibi ülkelerin AB'ne etkisi İtalya ya da İspanya'nın yaratacağı etkiden çok daha düşüktür. Bu nedenle İtalya'nın durumu AB'de tedirginlik yaratmaktadır. Tedirginlik yaratması da çok normaldir. Çünkü Avrupa'daki birçok bankanın (Bunların başında Fransız bankaları gelmektedir.) ellerinde bulunan milyarlarca dolarlık İtalyan kamu ve özel sektör borcu nedeniyle büyük bir riskle karşı karşıya bulunuyorlar. Bu kriz sürecinde İtalya'yı krizdeki ülkelere farklı olarak ihracatının hala devam etmesi yani ihracatçı bir ülke olması sebebiyle kaotik bir ortam yaratmamış ve ülke ağır yaralar almasına rağmen yoluna devam etmektedir.

Tablo 10'da İtalya'nın kamu borcu ve Tablo 11 'de hala krize dayanmasını sağlayan dış ticaret verileri verilmiştir. 2008 krizinden öncede ciddi bir borçlanması olmasına rağmen 2009 ve ilerleyen yıllarda bu sorun gittikçe artmıştır. 2008 yılında 106,3 olan borçlanma oranı 2011 yılında 120,3'e yükselmiştir. Bu borç yüküne rağmen Yunanistan gibi batma noktasına gelmekten gerçekleştirdiği ihracat ile kurtulmaktadır.

Tablo 11. İtalya'nın Dış Ticaret Göstergeleri (2007-2011)

Yıllar	İhracat	İthalat	Fark
2007	500,203,815	511,822,286	-11,618,471
2008	541,787,345	560,960,570	-19,173,225
2009	406,479,859	414,783,373	-8,303,514
2010	446,839,702	486,984,001	-40,144,299
2011	523,179,587	557,510,575	-34,330,988

Kaynak: International Centre, Italy export and İmport, 2007-2011, http://legacy.intracen.org/appli/tradecom/TP_TP_CI_P.aspx?TY=T&IN=00&RP=381&YR=2011, (Erişim Tarihi: 01.04.2013)

İtalya dış ticaretindeki gelişmelere ve yapılan yardımlara rağmen ciddi işten çıkarmalarla karşı karşıya kalmıştır. Tablo 10'da görüleceği gibi işsizlik rakamları 2008'e kadar düşme eğilimi gösterirken 2008 *sub-prime mortgage* krizinin ardından ciddi artış yaşanmıştır. 2010 yılına gelindiğinde Avrupa'da borç krizi kendini iyice hissettirmeye başlamış ve yeniden işsizlikte artış yaşanmıştır.

İtalya'da yaşanan gelişmelere bağlı olarak Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu Moody's ve Standard and Poor's da (S&P), İtalya'nın kredi notunu düşürmüştür.

İspanya'da yetersiz iç ve dış talep nedeniyle iktisadi faaliyetin kriz öncesi düzeye kıyasla oldukça düşük seviyelerde seyretmesi ve işsizlik oranının % 20'ler civarında olması kırılabilirliği artırmaktadır.

Tablo 10'da da görüldüğü üzere İspanya'nın Yunanistan ya da İtalya gibi ciddi boyutlarda bir kamu borcu olmamasına rağmen ekonomik büyüme rakamlarının yetersiz olması İspanya için risk oluşturmaktadır. Birde buna iflaslar eklenince beraberinde işsizlik rakamlarına artış olmuştur. İspanya Ulusal İstatistik Enstitüsü (INE) ve mali danışmanlık şirketi PwC'nin açıkladığı verilere göre, 2011'de bir önceki yıla oranla yüzde 19 artışla toplamda 5367 olan iflas talebinde bulunan şirket sayısı 2012'de de artmaya devam etmiştir. İstatistiklere göre 2012'nin ilk çeyreğinde 1665, ikinci çeyreğinde 2016 ve üçüncü çeyreğinde ise 1466 şirket iflas talebine bulunmuştur. İspanya'da borçlarını ödeyemeyerek iflasa eden işletmelerin çoğunluğunun Katalonya, Valencia, Madrid ve Endülüs bölgelerinde yer almaktadır⁹⁶. Ülkedeki işsizlerin sayısı da 5,7 milyonu geçmiştir. 2011 yılında %21,7 olan işsizlik oranı 2012 yılında %24,9'a

⁹⁶ **İflas Eden Şirket Sayısı Artıyor**, 06.11.2012, (Çevrimiçi), <http://www.finansgundem.com/haber/iflas-eden-sirket-sayisi-artiyor/238759#ixzz2PJ2uL6o7>, (Erişim Tarihi:01.04.2013)

yükselmiştir. İspanyol hükümeti işsizlik oranının 2015'e kadar yüzde 22'nin altına düşmesini beklememektedir.

3.2. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Siyasi Dönüşüm Süreci

18 Aralık 2010 tarihinde Tunus'un Sidi Buzid kentinde 26 yaşındaki Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlayıp Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı da içine alıp büyüyen siyasi dönüşüm hareketleri başlamıştır. Bu bölümde siyasi dönüşüm hareketlerinin oluşumunu ve hangi ülkelerde nasıl etkiler yarattığına değinilecektir.

3.2.1. Siyasi Dönüşüm Hareketlerinin Oluşum Nedenleri

Olaylar ilk olarak, 18 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlamıştır. Siyasi dönüşüm süreci; Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn ve Yemen'de kitlesel hareketler şeklinde; Moritanya, Suudi Arabistan, Umman, Irak, Lübnan, Ürdün, Cezayir ve Fas'ta ise daha küçük çapta olmak üzere mitingler, protestolar şeklinde gerçekleşmiştir. Bu süreci daha iyi anlayabilmek için nedenleri araştırılmalıdır. Bu sebeple de nedenleri dört ana başlıkta anlatılacaktır. Bunlar; siyasi nedenler, toplumsal nedenler, ekonomik nedenler ve dış etkenler olarak sınıflandırılmıştır.

3.2.1.1. Siyasi Nedenler

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi ülkeler incelendiğinde “*The Economist Dergisi*” 2011 Demokrasi indeksinde görüldüğü üzere (Tablo 12) bölge ülkeleri demokrasiden uzak bir rejim uygulamaktadırlar. Tablo 12'de de gözüktüğü üzere bölgede “*Tam Demokrasiye*” sahip ülke yoktur. Bölgedeki “*Kusurlu Demokrasiler*” ülkeler olarak sadece İsrail ve Kıbrıs gözükmektedir. Tunus, Mısır ve Irak ise; “*Melez Rejimler*” olarak görülmektedir. Diğer Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ise; “*Otoriter Rejimlerin*” içinde yer almaktadır. Ülkeler indekse göre 4 gruba ayrılıyor. 8:00-10.00 arasındakiler Tam Demokrasi, 6:00-7.99 arası Kusurlu Demokrasi, 4:00-5:99 arası Karma Rejimler, ve 4:00ın altı ise Otoriter devletler grubunu oluşturuyor. Puanlar 5 kategori üzerinden veriliyor. Kategoriler seçim süreci ve çoğulculuk, sivil özgürlükler,

devletin saydam ve etkin çalışması, politik sürece katılım ve politik kültürdür. Demokrasi indeksi bu 5 kategorinin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır⁹⁷.

Tablo 12. Bölgedeki Bazı Ülkelerin Demokrasi Endeksindeki Yeri (2011)

Ülkeler	Dünya Sıralaması	10 Üzerinden Genel Ort.
° İsrail	36	7.53
● Tunus	92	5.53
● Lübnan	94	5.32
● Irak	112	4.03
● Mısır	115	3.95
◀ Ürdün	118	3.89
◀ Fas	119	3.83
◀ Kuveyt	122	3.74
◀ Libya	125	3.55
◀ Cezayir	130	3.44
◀ Umman	134	3.26
◀ Katar	138	3.18
◀ Bahreyn	144	2.92
◀ Bir. Arap Em.	149	2.58
◀ Yemen	150	2.57
◀ Sudan	153	2.38
◀ Suriye	157	1.99
◀ İran	159	1.98
◀ Suudi Arab.	161	1.77

○ Kusurlu Demokrasiler ● Karma Rejimler ◀ Otoriter Rejimler

Kaynak: Mustafa Akgül, 2011 Demokrasi Endeksi, 21.12.2011, (Çevrimiçi), <http://blog.akgul.web.tr/?p=224>, (Erişim Tarihi: 02.04.2013)

Siyasi nedenler denildiğinde; Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da demokratik olmayan rejimlerin çokluğu, iktidarın genelde tek bir aileye dayalı olması ve babadan oğla intikal etmesi, siyasi katılımın az olması, özellikle gençlerin siyasetten uzak tutulması, tek partili gözükmemek adına gösterme muhalefetlerin olması ve bölgede baskıcı rejimlerin fazla olması gibi durumlar kastedilmektedir.

Siyasi dönüşüm hareketleri, bölgenin içinde bulunduğu bu yapının içinde meydana gelmiş ve gelişmiştir. Siyasi nedenleri açıkça göstermektedir ki halk daha demokratik, gençlerinde kendini ifade edebileceği sayıda temsil hakkı olan ve gerçek anlamda çok partili bir sisteme geçmek istemektedir. Bu istekleri yerine getirilirken de yolsuzluklardan uzak, iş adamlarının ya da yandaşlarının olduğu bir muhalefet değil adil bir seçim ortamı ve seçim istemektedirler.

⁹⁷ Mustafa Akgül, 2011 Demokrasi Endeksi, 21.12.2011, (Çevrimiçi), <http://blog.akgul.web.tr/?p=224>, (Erişim Tarihi: 02.04.2013)

Sonuç olarak siyasi nedenleri; Demokratik olmayan diktatörlük yönetimlerinin varlığı, özgürlüklerin kısıtlı olması, baskıcı, usulsüz ve yozlaşmış yönetimlerin varlığı şeklinde özetlemek mümkündür.

3.2.1.2. Toplumsal Nedenler

Gazeteci-Yazar Turan Kışlakçı “*Arap Baharı*” adındaki kitabında bölgedeki siyasi dönüşüm hareketlerinin oluşumunu alt yapısını anlatırken nedenlerine de değinmiş ve toplumsal nedenleri 7 ana başlık altında toplamıştır. Bunlar; işsizlik, toplumsal haksızlık, rüşvetin yaygınlaşması, idari ve ekonomik yolsuzluklar, orta tabakanın zayıflaması, işkencenin ve zulmün artması son olarak ta sosyal adaletin yokluğu başlıklarında toplamıştır⁹⁸. Bu başlıkları incelediğimizde ekonomik ve toplumsal(sosyal) nedenlerin içi içe olduğu görülmektedir. Ülke ekonomileri bir avuç ailenin elinde bulunması, bu kişilerin halkın açlık ve sefaletle uğraşırken rahat ve batılı yaşam sürmeleri, yoğun genç nüfusun sosyal medya üzerinden dünyadan haberdar olmaları, orta sınıfın neredeyse tamamen ortadan kalması halkı isyana sürüklemiştir.

3.2.1.3. Ekonomik Nedenler

Ortadoğu ve Kuzey Afrika’daki dönüşüm hareketlerinin çıkışındaki en önemli neden ekonomik sorundur. Bu zamana kadar halkların o ya da bu şekilde ayaklanmamasında en azından karınlarını doyurabiliyor olmaları etkindir. 2008 krizi sonrası dünya genelinde yaşanan krizden bu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler daha çok etkilenmiştir. Bunun sonucunda da işsizlik artmış ve gıda fiyatlarındaki hızlı yükselişinde bunu takip etmesiyle halk çareyi meydanlara koşmakta bulmuştur. Gıda sorunu o kadar ciddi bir hal almıştır ki Mısır’daki ayaklanmanın nedenlerinden birinin ekmek sorunu olduğunun farkında olan Mısır Cumhurbaşkanı Mursi, seçimlerden önce yaptığı vaatle; işbaşına geldikten sonra yakıt, güvenlik, trafik, temizlik ile birlikte ekmek sorununu çözeceğini beyan etmiştir⁹⁹. Halkları sokağa döken bir diğer önemli etkende kuşkusuz ki genç eğitilmiş işsizlerin sayısının her geçen gün artıyor olmasıdır.

⁹⁸ Turan Kışlakçı, *Arap Baharı*, 3.Baskı., İstanbul: İlim Yurdu Yayıncılık, 2012, s. 102-108

⁹⁹ Murat Tekek, *Arap Baharı ve Nedenleri*, 28.12.2012, (Çevrimiçi), <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/3674-arap-bahari-ve-nedenleri>, (Erişim Tarihi: 02.04.2013)

Örneğin Tunus'ta gerçekleşen gösteriler daha çok üniversite mezunu gençlerin işsiz kalmalarından ötürüdür. Bu gruptaki işsizlik oranı %14'e ulaşmıştır¹⁰⁰.

Bölgedeki değişimin ekonomik nedenlerinin anlaşılabilmesi için siyasi dönüşümün yaşandığı ülkelerin ekonomik performanslarının görülmesi yararlı olacaktır.

Tablo 13. Siyasi Dönüşüm Süreci Yaşanmış Ülkelerin Ekonomik Göstergeleri

Ülkeler	Veriler	2008	2009	2010	2011
TUNUS	G SYH (Milyar \$)	44,736,953	43,607,568	44,377,742	46,434,616
	Kişi Başı Milli Gelir \$	3,89	4,1	4,15	4,02
	Yıllık Enflasyon Oranı %	3.50	4.40	3.50	5.50
	Yıllık Büyüme Oranı %	4.60	3.00	3.00	-2.00
	İşsizlik %	12,4	13,3	13,00	*
MISIR	G SYH (Milyar \$)	162,818,181	188,984,088	218,894,280	229,530,568
	Kişi Başı Milli Gelir \$	5,71	5,91	6,02	6,12
	Yıllık Enflasyon Oranı %	12.00	11.00	10.00	10.00
	Yıllık Büyüme Oranı %	7,2	4,7	5,1	1,80
	İşsizlik %	8.70	9.00	9.00	*
LİBYA	G SYH (Milyar \$)	93,167,701	62,360,446	90,800,00	119,700,000
	Kişi Başı Milli Gelir \$	16,7	16,8	15,27	19,73
	Yıllık Enflasyon Oranı %	2.40	2.50	15.90	2.80
	Yıllık Büyüme Oranı %	3.80	2.10	-27.90	-28.80
	İşsizlik %	***	***	***	***
SÜRİYE	G SYH (Milyar \$)	52,581,913	53,934,534	59,147,033	43,315,000
	Kişi Başı Milli Gelir \$	4,79	5,05	5,08	*
	Yıllık Enflasyon Oranı %	2.60	4.40	4.60	13.00
	Yıllık Büyüme Oranı %	4.50	6.00	3.20	*
	İşsizlik %	10.90	8.10	8.40	*
S. ARAB.	G SYH (Milyar \$)	476,304,800	450,800,000	576,800,000	607,100,000
	Kişi Başı Milli Gelir \$	16790	16,25	16,61	17,82
	Yıllık Enflasyon Oranı %	5,2	5,4	5	4,9
	Yıllık Büyüme Oranı %	4,2	0,1	4,6	6,8
	İşsizlik %	5	5,4	5,8	6,3
ÜRDÜN	G SYH (Milyar \$)	23,400,000	25,400,000	27,700,000	29,900,000
	Kişi Başı Milli Gelir \$	5,149	5,271	5,405	5,6
	Yıllık Enflasyon Oranı %	-16.4	-2.4	4.0	4,20,
	Yıllık Büyüme Oranı %	7,2	5,5	2,3	2,6
	İşsizlik %	12.7	12.9	12.5	12.9
CEZAYİR	G SYH (Milyar \$)	280,200,000	292,800,000	306,500,000	319,700,000
	Kişi Başı Milli Gelir \$	7,94	8,13	8,44	8,62
	Yıllık Enflasyon Oranı %	5.7	3.9	4.5	7.1
	Yıllık Büyüme Oranı %	2.4	2,4	3,3	2,5
	İşsizlik %	11.3	10.2	10	9,7
LÜBNAN	G SYH (Milyar \$)	34,650,000	37,124,000	40,031,000	45,621,000
	Kişi Başı Milli Gelir \$	12,481	13,437	13,808	14,191
	Yıllık Enflasyon Oranı %	3.4	4.6	3.1	10.1
	Yıllık Büyüme Oranı %	8.5	7	1.5	10.1
	İşsizlik %	4,2	5,8	7	8

*Siyasi dönüşüm süreci nedeniyle veriler güvenilir bulunmamış **Veri paylaşılmamış

Kaynak: World Bank, Data Bank, (Çevrimiçi), <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>, (Erişim Tarihi: 14.04.2013)

Tablo 13'te de görüldüğü üzere değişim yaşanan ülkelerde ağırlıklı olarak yüksek işsizlik rakamları ve düşük büyüme oranları dikkat çekmektedir. Özellikle Tunus, Mısır, Ürdün ve Cezayir'de ayaklanmalar çıkmadan önce işsizlik devamlı artış göstermiştir. Birde bunu yükselen enflasyonlar takip etmiştir. Özellikle de Suriye'de 2008 de %2,6 olan enflasyon birden %4,40'lara ve iç savaşla beraberde %13 seviyelerine yükselmiştir. Bunun dışında büyüme rakamlarında sekiz ülkeden altısında düşüş yaşanmıştır.

¹⁰⁰ Kışlakçı, Arap ..., a.g.e. s.103

3.2.1.4. Dış Etkenler

Dış etkenlerden en önemlisi medya ve iletişimde yaşanan gelişmelerdir. Özellikle genç nüfusun sosyal medyayı yoğun şekilde kullanılması ve dünyayı bu yolla yaşananlardan haberdar etmesi olan bitenin tüm dünya tarafından farkına varılmasını sağlamıştır. Bir diğer önemli konuda sivil toplum örgütlerinin etkisidir. Sivil toplum örgütleri bölgede yaşanan baskı ve zulmü hazırladıkları rapor ve belgelerle dünyaya duyurmuşlardır.

Yaşanan gelişmeler bölgedeki İslamcı gruplarında dikkatini çekmiş ve siyasi dönüşüm sonrası kendilerine yer bulmak için onlarda meydanlara çıkmış hatta askeri çatışmalara dâhil olmuşlardır.

Bölge halklarının meydanlara çıkmasının arkasında petrol rezervlerinden pay almak isteyen güçlerin kışkırtmasının olduğu da dile getirilen dış etkenler arasındadır. Bu konuda çok da haksız sayılmayabilirler henüz Libya'da Kaddafi dönemi bitmemişken bile paylaşım senaryoları ortalıkta dolaşıyordu. Örneğin Enerji Danışmanı, Serdar İskender 10 Eylül 2011 tarihinde Dünya gazetesindeki "*Kaddafi sonrası Libya petroleri nasıl paylaşılacak?*" yazısıyla bu konuya değinmiştir.

Yukarıda özetlenen etkenler ve bunların dışında birçok iç ya da dış etkene bağlı olarak ülke halkları ayaklanmış aylarca meydanlara yönetimlerin değişmesi veya daha rahat yaşam olanaklarının sağlanması taleplerinde bulunmuşlardır. Bu gösterilerin sonuçları ülkeden ülkeye değişim göstermiştir. Kiminde küçük haklar verilerek halklar susturulmuş kiminde ise ciddi çatışma ortamlar yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir.

3.2.2. Siyasi Dönüşüm Hareketlerinin Ülke Bazlı Etkileri

Siyasi dönüşüm süreci ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Bazı ülkelerde halk almış olduğu bir takım hakları yeterli görmüş ve meydanları boşaltmış iken bazı ülkelerde halk yönetimdekileri yerinden indirene ve istedikleri yapılarına kadar meydanları boşaltmamıştır. Örneğin Libya ve Mısır'da halk istediklerini alana kadar durmamıştır. Birde Suriye gibi çatışmaların hala devam ettiği ülkeler vardır. Suriye'de

muhalliflere dış ülkelerden yapılan yardımlara ve Suriye'ye uygulanan ambargoya rağmen iç savaş devam etmektedir. Bu bölümde yaşanan olaylar iki kısımda ele alınacaktır. Birinci kısımda ülkede iç savaş ortamı yaşanmış ve meydanları uzun süre durulmamış olan ülkeler, “*Siyasi Değişim ve Çatışma Yaşanan Ülkeler*” başlığı altında anlatılacaktır. İkinci kısımda ise iç savaş ortamı yaşanmadan isteklerine kavuşan ülkeler “*Sosyal ve Ekonomik Reform Yaşanan Ülkeler*” başlığı altında anlatılacaktır.

Şekil 9. Siyasi Dönüşüm Hareketlerinin Yaşandığı Ülkeler ve Değişimler

Kaynak: Arap Baharı Haritası, http://tripline.net/trip/Map_of_the_Arab_Spring_Protests-2173004375451003A9ECA90105EA623D, (Erişim Tarihi:04.04.2013)

Şekil 9’da Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki değişimleri göstermektedir. Bu dönüşüm sürecinin hangi sırayla gerçekleştiğini göstermesi nedeniyle önemli bir haritadır.

3.2.2.1. Siyasi Değişim ve Çatışma Yaşanan Ülkeler

Siyasi dönüşüm süreci; Tunus, Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn ve Yemen’de büyük çapta; olmak üzere protestolar, halk ayaklanmaları ve silahlı çatışmalar şeklinde gerçekleşmiştir. Bu süreçte hükümetler düşmüş/değişmiş ve yeni hükümetler kurulmuştur. Büyük çaplı olayların yaşandığı ülkelerden Tunus, Mısır, Libya ve Suriye’deki gelişmelere değinilecektir.

3.2.2.1.1. Tunus

Siyasi dönüşüm hareketlerinin başladığı yerdir. Tunus'ta hayat pahalılığı ve işsizlik protestolarıyla başlayıp, onlarca kişinin ölümüne yol açan Cumhurbaşkanı Zeynelabidin Bin Ali'nin kaçıyla sonuçlanmıştır. Tunuslular tarafından “Yasemin Devrimi” olarak da adlandırılmıştır. Kuruluşundan beri Tunus'un ikinci devlet başkanı olan Zeynelabidin Bin Ali, halk baskısıyla ülkesinden kaçan ilk ve tek Arap devlet adamı olarak tarihe geçmiştir. Demokratik Emek ve Özgürlükler Forumu partisi lideri Mustafa Bin Cafer, sokağın baskısıyla ülkesinden kaçan Bin Ali'nin geri dönmeyeceğine inandığını bildirdi. Ancak, sürgündeki muhaliflerin ülkeye dönmekte özgür olduğunu dile getirmiştir. Ülkede hali hazırda ekonomik bir iyileşmenin olduğunu söylemek güçtür. Yapılan seçimlere gözlemci sıfatıyla Türkiye'den ve birçok ülkeden katılımcılar katılmış ve adil bir seçim ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır.

3.2.2.1.2. Mısır

Arap toplumlarındaki devrim süreçlerinin üç ana unsuru olan “ekmek”, “özgürlük” ve “onur”, Mısır'daki ayaklanmanın da hiç şüphesiz temel talep alanlarını oluşturmaktadır. Ülkenin ekonomik gelişim sürecine balta vuran yapısal sorunlar ve yıllardır otokratik yönetimin getirdiği kapalı devre paylaşım düzeni, Mısır'daki büyük çoğunluğun “ekmek” için isyanına zemin hazırlamıştır. Bu bakımdan Mısır'da yaşanmakta olan değişim sürecinde işçiler ve gençlerin ön saflarda yer alması tesadüf değildir. Olağanüstü hal yasasının dayanak sağladığı baskıcı düzen ve halkın taleplerini/eğilimlerini yansıtmaktan çok uzak olan anti-demokratik Mübarek yönetimi, Tahrir Meydanı'nda toplanan halk kitlelerinin “özgürlük” sloganlarının ne kadar haklı olduğunu göstermiştir. Mısır'da Hüsnü Mübarek'in görevi bıraktığının açıklandığı 11 Şubat günü Kahire'den İskenderiye'ye, İsmailiye'den Süveyş'e meydanlardaki göstericilerin sayısı tahminlere göre 15 milyona ulaşmıştır. 18 gün boyunca gösterilerini sürdüren ve baskılara direnen, farklı ideolojilerden, gelir ve eğitim seviyelerinden gelen Mısırlılar 30 senelik Hüsnü Mübarek rejimini sona erdirmeyi başarmışlardır¹⁰¹. Bu süreci takiben Muhammed Mursi cumhurbaşkanı seçilmiş ve anayasa çalışmaları

¹⁰¹ SETA, “25 Ocak'tan Yeni Anayasa'ya: Mısır'da Dönüşümün Anatomisi” Rapor, No:2, Ankara, Nisan 2011

yürütmüştür. Mübarek yanlıları ile yönetimden memnun olmayan çevrelerin protestoları devam etmektedir.

3.2.2.1.3. Libya

Libya'da Kaddafi rejimine yönelik halk isyanı, 17 Şubat 2011'de başlamıştır. Bu tarihi takiben ülke genelinde küçük çapta protestolarla başlayan süreç gittikçe kanlı bir hal almıştır. Ülke çapında kanlı savaş gittikçe büyümüş dış ülkelerin silah ve mühimmat yardımıyla muhalif güçler daha da güçlenmiştir. Silah yardımlarının dışında NATO bünyesindeki Amerikan, İngiliz ve Fransız uçakları Kaddafi'ye ait şehirleri bombalamıştır. Ülke çapında çatışmaların en yoğun geçtiği şehirler Bingazi ve Trablus'tur. Tek tek bütün şehirlerin yönetimini kaybeden Kaddafi 20 Ekim 2011 yılında memleketi Sirte'de yakalanmış ve linç edilerek öldürülmüştür.

3.2.2.1.4. Suriye

Suriye'de muhalifler(isyancılar), Tunus ve Mısır'daki gibi toplu gösterilerde bulunurken bir taraftan da güvenlik güçlerine karşı silahlı mücadele içerisine girmişlerdir. Bu bakımdan geniş kitlelerden destek aldıklarını söylemek çok ta güç değildir. Ancak bu destek sınıfsal kategorilerden çok, dinsel ve etnik ayrışmalarla sağlanmakta olduğu gözükmemektedir. İsyancıların 2010 yılının son çeyreğinden günümüze kadar ki süreçte vuku bulmuş Tunus, Mısır ve Libya'daki siyasal dönüşüm ve başkaldırıdan ve yarattığı sonuçlardan cesaret aldıkları kesindir. Birde buna uluslararası medya ve ülkelerin tavrı da eklenince cesaret bulan halk devrimi gerçekleştirmek için meydanlara koşmuştur. Bu suretçe binlerce kişi ölmüştür ve ölmeye de devam etmektedir.

Suriye'de olaylar, ilk olarak Dera'da, 15 Mart 2011 tarihinde başlamıştır. Sonradan Banyas, Hama, Humus ve Lazkiye kentlerine yayılmıştır. Muhaliflerde, Beşşar Esad'da dışarıdan askeri ve ekonomik destek almaktadır. Çatışmalar devam etmekle beraber, ülkede kontrolün şehir merkezlerinin dışında muhalefetin, şehir merkezlerinde ise önemli ölçüde Beşşar Esad'ın elinde olduğu söylenebilir. Bu şiddet ortamından kaçan halk Suriye'nin sınır komşularına sığınmıştır. Bugün Türkiye, Ürdün, Lübnan ve Irak'ta binlerce kişi mülteci olarak bulunmaktadır.

3.2.2.2. Sosyal ve Ekonomik Reform Yaşanan Ülkeler

Moritanya, Suudi Arabistan, Umman, Irak, Lübnan, Cezayir, Ürdün ve Fas'ta küçük çapta olaylar yaşanmıştır. Bu olaylar daha çok mitingler ve küçük çapta protestolar şeklinde yaşanmıştır. Küçük çaplı olayların yaşandığı ülkelerden Suudi Arabistan, Ürdün, Cezayir ve Lübnan'daki gelişmelere değinilecektir.

3.2.2.2.1. Suudi Arabistan

Siyasi dönüşüm hareketleri kapsamında Suudi Arabistan'da da hareketlenmeler görülmüştür. Suudi Arabistan'ın özellikle doğu bölgesinde Şiilerin yaşadığı kentlerde gösteriler yapılmış fakat bu gösteriler ülke çapında kitlesel gösterilere dönüşmemiştir. Kral Abdullah'ın vermiş olduğu hızlı kararların etkisiyle gösteriler bastırılmıştır. Öncelikle gösteriye karışan kişiler hemen tutuklanmış arkasından da yayınladığı kararnameler ve fetvalarla İslam dininde böyle ayaklanmaların olmadığını söyleyerek ayaklanmaların önünü kesmiştir. Takibinde ekonomik ve sosyal reformlar gerçekleştirmiştir. Örneğin; tarihinde ilk defa danışma meclisine kadınların girmesine izin vermiş ve ilk seferde kadın üye sayısı 6'ya daha sonrada 12 üyeye çıkarılmıştır. Bir diğer önemli reformda ekonomik anlamda olmuş ve bu kapsamda milyarca dolar harcama yapılmıştır. Bu sayede işsizlik ve geçim sıkıntısı gibi konulara önem vereceğini dile getirilerek Mısır ve Libya'daki gibi bir sonucun önüne geçmeyi Kral Abdullah ve yönetimi başarmıştır.

3.2.2.2.2. Ürdün

Ortadoğu'ya saran değişim rüzgârları Ürdün'e de varmıştır. Ülkede gerçekleşen yönetim karşıtı gösteriler, Ürdün Kralı Abdullah'ı da harekete geçirmiştir. Kral, Nisan ayında atadığı komisyon tarafından hazırlanan reform önerilerini hemen onaylamıştır. Yeni pakette bulunan, 42 anayasal reformlar arasında, Kral'ın bazı yetkilerinin parlamentoya devredilmesi ve parlamentonun, feshedildikten sonra iki yıl yerine 4 ay içinde seçime gidilmesi gibi düzenlemeler dikkat çekmektedir. Seçimleri izlemek üzere bağımsız bir komisyon kurulması, askeri mahkemelerin mali ve yolsuzluk davaları yerine artık sadece terör ve casusluk davalarına bakması da yeni reform paketinde yer

almaktadır¹⁰². Bu kararların alınması ile birlikte olaylar büyümeden sona ermiştir. Ülkede reformlarının istenilen ölçüde gerçekleştirildiği söylenemese de en azından ilk adımlar atılmıştır.

3.2.2.2.3. Cezayir

Cezayir’de 2010 Aralık ayında protestolar başlamıştır. Daha önceleri yerel düzeyde kalan gösteriler Ocak 2011 tarihi itibariyle büyük kitlelere yayılmıştır. Gösterileri engellemek amacıyla reform programları oluşturulmuştur. Bu kapsamla 1992 darbesinden beri devam eden Olağanüstü Hal kaldırılmış, reform talepleri dinlenmiş ve parlamento seçimlerinin demokratik bir ortamda yapılacağına vurgu yapılmıştır. 10 Mayıs tarihinde yapılan seçimlerde yine Ulusal Halk Cephesi kazanmıştır. Üstelikte oylarını ve milletvekilli sayısını arttırarak sandıktan çıkmıştır. Bu seçimleri gözlemek için dünyanın her yerinde 500’ün üstünde gözlemci gelmiştir. Yine de seçimlerin çokta şeffaf yapılmadığı düşüncesi hâkimdir. Atılan adımlara rağmen ülkedeki sosyal ve ekonomik sorunlar çözülememiştir. İşsizlik hala devam etmektedir. Çözülemeyen bu tür sorunların yönetimlerin başına sorun çıkarabilir ve Libya ve Tunus gibi olaylar yaşanabilir.

3.2.2.2.4. Lübnan

Lübnan’da doğrudan bir protesto ve gösteriler yaşanmamakla beraber Suriye sınırındaki Trablusşam kentinde Suriye muhalefetini destekleyen Sünnilerin, Esed rejimini destekleyen Nusayriilerin, Sünni Hizbut-Tahrir örgütünün ve diğer radikal grupların varlığı mezhepsel bir çatışmanın tüm Lübnan’da yeniden alevlenmesi tehlikesini doğurmaktadır. 2005 yılında Sedir devrimi yaşayan Lübnan 2010 yılında başlayıp bölgeyi saran bu süreçten etkilenmeden kurtulmaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye 2008 küresel krizi ve uzantısı olarak gelişen Euro Bölgesi borç krizinin etkilerinde korunmak için MENA bölgesine yönelmiş, bu bölgede yaşanan değişimleri hem ekonomik hemde siyasi açıdan iyi analiz etmeye çalışmıştır. Bu nedenle de 2010 yılının son çeyreğine MENA’da oluşan bu hareketlilik Türkiye’yi

¹⁰² Arap Baharı Ürdün’ü de Etkiledi, 15.08.2011, (Çevrimiçi), <http://www.ntvmsnbc.com/id/25241471/> (Erişim Tarihi: 05.04.2013)

bölgeyi daha iyi anlamaya ve ihracatına etkisini olumlu yönde arttırmak için çalışmalar yapmaya yönelmiştir. Bu çerçevede bölgeyi hedef bölge ve bölgedeki birçok ülkeyi de öncelikli ülke statüsüne getirmiştir. Bunu yapmasındaki asıl sebep ise ihracatını arttırmak ve 2023 yılı ihracat hedefi olan 500 milyar dolar hedefine ulaşmaktır.

3.3. Uzak Doğu'nun Ekonomik ve Siyasal Yükselişi

Uzak doğu bölgesi, batıda Pakistan'dan başlayarak doğuda Büyük Okyanusta yer alan Güneydoğu Asya adalarını, Çin, Moğolistan ve Japonya'yı içine alan büyük bir bölgedir¹⁰³. Bu bölgede hızlı büyüme rakamlarıyla dikkat çeken birçok ülke olmasına rağmen özellikle Çin ve Hindistan'ı diğerlerinden ayırmak gerekmektedir. Bu nedenle Uzakdoğu'nun yükselişini analiz ederken Çin ve Hindistan'ı ele almak daha anlamlı olmaktadır.

Çin ve Hindistan, Asya kıtasının en kalabalık ülkeleridir. ABD nüfus bürosunun tahminlerine göre 2020 yılında Çin'in nüfusu 1,4 milyar, Hindistan'ın nüfusu 1,3 milyar olması beklenmektedir¹⁰⁴. Her iki ülke hem genç nüfusları hem de gelişen ekonomileri nedeniyle tüm ülkeler için önemli bir pazar olarak görülmektedir. Son dönemde gittikçe artan ekonomik performansları nedeniyle geleceğin süper güçleri olarak gösterilen iki ülke sadece ticari performanslarıyla değil uluslararası siyasi ve ekonomik örgütlerde de önemlerini arttırmaya başlamaları nedeniyle tüm ülkeler tarafından dikkatlice takip edilmektedirler. Bu nedenle Çin ve Hindistan da son yıllarda ne tür değişiklikler olduğuna, bunların dünyadaki küresel güçler ve Türkiye'ye yansımalarının nasıl anlamlandırılması gerektiğini ele anlamak yararlı olacaktır.

3.3.1. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Yükselişi

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kara sınırlarının uzunluğu yaklaşık 22.800 km'dir. Doğuda Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti; kuzeyde Moğolistan; kuzeydoğuda Rusya; kuzeybatıda Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, batı ve güneybatıda Afganistan, Pakistan, Hindistan, Nepal, Sikkim ve Bhutan ile sınır komşusudur. Güneyinde Bonna,

¹⁰³ Uzakdoğu Asya Ülkeleri, b.t., (Çevrimiçi), <http://www.e-cografya.com/sayfalar.php?alan=37> , (Erişim Tarihi: 26.04.2013)

¹⁰⁴ T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırmalar ve Etütler Merkezi, **Küresel Geleceğin Haritası 2020**, b.t., (Çevrimiçi), <http://www.arem.gov.tr/Arem/defaultarem.aspx?icerik=96> , (Erişim Tarihi:29.04.2013)

Laos, Vietnam bulunmaktadır. Doğu ve güneydoğuda Kore Cumhuriyeti, Japonya, Filipinler, Brunei, Malezya ve Endonezya'nın denizden komşusudur¹⁰⁵.

Çin, son 20 yılın en muhteşem başarı öykülerinden birini gerçekleştirmiştir. Ülke otokrasi ve merkezi planlamayla karakterize edilen bir ekonomiden, tek partili sistemde, uluslararası ticarete ve yabancı sermayeye açık bir ekonomiye geçiş yapmıştır. Ekonomik büyüme hızla artmış ve ülke, dünya toplam ticaretinde ilk beşe girerek, dünya çapında bir ticari güç haline gelmiştir. Dahası Çin şu anda en çok yabancı sermaye çekebilen ülkeler listesinde ilk sırada bulunmaktadır. Tüm bunların sonucunda ülkede refah seviyesi gelişmiş ülkelerdeki ile rekabet edebilecek düzeye ulaşmıştır¹⁰⁶. Çin ekonomik performansı ile ilgili bilgiler Tablo 14'de verilmiştir.

Tablo 14. Çin'in Ekonomik Göstergeleri (2010-2012)

	2010	2011	2012
GSYH(Milyar ABD \$)	5.627	7.050	8.230
Kişi Başı GSYH (Bin ABD \$)	7.795	8.625	9.465
İhracat (Milyar ABD \$)	1.587	1.899	2.050
İthalat (Milyar ABD \$)	1.315	1.741	1.817
Enflasyon Oranı (Tüfe -Üfe)	%3.3 - %5.5	%5.5-%6.3	%2.6-%1.7
Büyüme Oranı	%10.2	%9.2	%7.8
İşsizlik Oranı	%4.2	%6.5	%6.5
Dış Borç (Milyar ABD \$)	413.9	657.3	687.3
Uluslararası Rezervler(Trilyon ABD \$)	2.769	3.212	3.294

Kaynak: Economist Intelligence Unit (EIU) verilerinden hazırlanmıştır.

Çin ekonomik gelişimini gittikçe arttırmaktadır. Tablo 14'de görüldüğü üzere ihracat ve ithalatı sürekli yükselmeye devam etmektedir. Özellikle 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne girmesiyle birlikte ihracatında hızlı bir artış yaşanmış ve ekonomisi daha hızlı gelişmeye başlamıştır.

Çin'in ekonomik performansı, son derece hızlı olmuştur; 1960-1990 yılları arasında Asya kaplanlarının ilk kuşağının kaydettiği çarpıcı büyüme rekorunu bile geçmiştir. Son otuz yıldır ise, Çin, yıllık %9'luk ortalama reel büyüme oranını aşarak, %13 ve 14'lere erişti. Sonuçta, Çin'de kişi başına düşen gelir, 1978-2003 yılları arasında her yıl %6'nın üzerine çıkarak, diğer tüm Asya ülkelerinden daha hızlı bir gelir artışı yakalamıştır. Hatta aynı dönemde Batı Avrupa ve ABD'deki ortalama gelir artışı

¹⁰⁵ R. Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin**. İstanbul: Q Yayınları, 2003, s.59

¹⁰⁶ Barış Sayar, "Çin'in Makro Ekonomik Performansını Analizi", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi,2007, Kahramanmaraş, s.1

ise, yılda %1,8 olup, Çin bu rakamlarla dünya ortalamasından da dört kat daha hızlı bir ivme kaydetmiş oldu. Çin'in 21 yüzyılın ilk yarısında GSYİH oranında ABD'yi geride bırakabileceği tahminleri yürütülmektedir¹⁰⁷.

Bunun dışında Çin, ekonomik ve siyasi anlaşmalarının da etkisiyle dünyada sayılı ekonomiler arasına girmiştir. Çin; Brezilya, Rusya, Hindistan ve son zamanlarda birliğe katılan Güney Afrika Cumhuriyeti ile birlikte BRICS ülkelerini oluşturmuştur. Bu birlik dünyada hızlı ekonomik gelişimleriyle dikkat çekmektedir. Bu ülkeler Dünya Bankasına alternatif olarak kalkınma bankası kurmaya vermiş ve bununla ilgili çalışmalara başlamışlardır. Böylelikle Avrupa ve ABD'den farklı bir yapılanma ve güç dengesi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Tek kutuplu dünyadan çok kutuplu dünyaya geçiş yaşanmaktadır.

Çin ekonomik ve siyasi alandaki gücünü her geçen gün arttırmaktadır. Öyle ki 2011 yılında dönemin cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, Euro Bölgesinin borç sorununu çözüme katkıda bulunması için Çin Devlet Başkanı Hu Jintao'nun kapısını çalacağını açıklamıştır. Yine Euro Bölgesinde İtalya'nın da borç krizine girmesiyle birlikte Çin'den yardım istemiş ve İtalya Hazine Bakanlığı yetkilileri, Ekonomi Bakanı Giulio Tremonti ile bir grup Çinli yatırımcı bir araya gelmiştir. Bu görüşme sonucunda İtalya'nın tahvillerinin Çin tarafından satın alınacağı haberi Avrupa borsalarında %1'lik artışlara sebep olmuştur. Çin bu gelişmeler sonucunda IMF'e Avrupa'daki borç krizinin sonlandırılmasına yardım etmek amacıyla 2012 yılında 43 milyar dolar ek fon sağlayacağını açıklamıştır. Çin ve genelinde BRICS ülkeleri bu yardımlarda bulunurken IMF'deki bir takım haklarının da arttırılmasını isteyerek küresel ekonomide daha da güç sahibi olmak istemektedirler. 2010 yılında G-20 zirvesinde IMF'deki oy haklarıyla ilgili yapılan düzenleme sonucunda Çin, % 3,65 olan oy hakkını % 6,19'a çıkarmıştır. BRIC ülkeleri olarak bilinen Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin, toplam % 14,18 oy hakkına ulaşmışlardır. Çin sadece IMF'de gücünü arttırmamıştır¹⁰⁸. Birde Dünya Bankası Kalkınma Komitesinin 2010 Bahar Toplantısında, gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere oy hakkı devrine ilişkin reform planı kabul etmesiyle birlikte Çin'in oy hakkı

¹⁰⁷ Ashley J. Tellis, Travis Tanner ve Jessica Keough , “Asia Responds To Its Rising Powers China and India”, 2011-2012, (Çevrimiçi), <http://carnegieendowment.org/files/saoverview2011-2012.pdf> , (Erişim Tarihi: 25.04.2013)

¹⁰⁸ **Gelişmekte Olan Ülkelerin IMF'de Söz Hakkı Arttı**, 23.10.2010, (Çevrimiçi), <http://haberrus.com/politics/2010/10/23/gelismekte-olan-ulkelerin-imfde-soz-hakki--artti.html> , (Erişim Tarihi: 29.04.2013)

% 2,77'den % 4,42'ye yükselmiştir¹⁰⁹.

Çin'in ekonomik ve siyasi gücü açısından bir diğer önemli örnekte Çin'in Kuzey Kore üzerindeki etkisini farkında olan Almanya Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle'den gelmiş ve Çin'den Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerinin sonlandırılması konusunda yardım istemiştir.

Bütün bu gelişmeler göstermektedir ki Çin ekonomik ve siyasi olarak küresel bir güç olma yolunda emin adımlarla ilerlemektedir. Her geçen gün hem ekonomide hem de uluslararası kurumlarda yükselişini sürdürmeye devam ettirmektedir.

Bütün bu değişimler ister istemez Türkiye'nin Çin ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerini de şekillendirmektedir. Türkiye Çin'in kurucu üyesi olduğu Şanghay İş Birliği Örgütü (ŞİÖ) ile ilişkilerini geliştirmiş ve 26 Nisan 2013 tarihinde "Diyalog Ortaklığı" mutabakat zaptı imzalamıştır. Türkiye'nin Çin'le ticari ilişkileri de her geçen gün artma eğilimi göstermiştir. TÜİK verilerine göre 2007'de 1.040 milyon dola olan ihracat, 2012 yılında 2.833 milyon dolara çıkmıştır. İkili ticaret hacmi ise 14.274 milyon dolardan, 24.128 milyon dolara yükselmiştir.

3.3.2. Hindistan'ın Yükselişi

Hindistan güney Asya'da yer almakta olup; güneyinde Hint Okyanusu, batısında Pakistan, kuzeyinde Çin, Bhutan ve Nepal, doğusunda ise Bangladeş ve Myanmar ile komşudur. Yüzölçümü bakımından dünyanın yedinci büyük devletidir¹¹⁰.

Hindistan'ın ekonomik yapısı ABD ve Çin'den farklılık göstermektedir. ABD, kapitalist sisteme örnek verilen bir ekonomi, Çin ise bir anlamda sosyalist piyasa ekonomisi örneği olarak değerlendirilmektedir. Hindistan ise, ikisinin ortasında; kapitalist sistemin ve sosyalist sistemin unsurlarını birlikte barındırmaktadır. Hindistan, çoklu bir ekonomik model içinde karmaşık bir yapıya sahip olmasına karşın büyük bir ekonomik güç olarak öne çıkmaktadır.

Hindistan bugün Çin'den sonra son 10 yılın en fazla büyüyen ülkesidir. Dahası

¹⁰⁹ Dünya Bankası'nda Çin'in oy oranı arttı, 26.04.2010, (Çevrimiçi), <http://www.haberortak.com/Haber/Ekonomi/26042010/Dunya-Bankasinda-Cinin-oy-orani-artti.php>, (Erişim Tarihi: 29.04.2013)

¹¹⁰ Sinan Yüzal, **Hindistan Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2013, s.2-3

ekonomik büyümesini kültürel, askeri ve uzay teknolojileri alanlarındaki büyümeleriyle desteklemiş dahası Kaşmir yüzünden Pakistan'la sınırda aşiretler arası çıkan sorunlar dışında her hangi bir savaşa da katılmamıştır. Bugün dünyanın bilgisayar ve elektronik donanımının yarısından fazlasının üretimine bir şekilde katkısı olan Hindistan Çin'in aksine ucuz üretimden çok kaliteli üretimle büyüyor. Ülkenin ciddi nüfus büyüklüğü hesaba katıldığında uzun vadede Çin'in üzerinde olan beşeri sermayesinin de etkisiyle dünyada 2040'larda ABD ve Çin ile beraber sayılı güçlerden olmaları beklenmektedir¹¹¹

Hindistan, Çin'in gerçekleştirdiği kadar uluslararası kurumlarda büyük başarılar elde etmese de uluslararası kurumlarda gücünü arttırmayı başarmıştır. Örneğin IMF'de Çin'in oy kullanma payı üçüncü sıraya yükseltilirken Hindistan da oy kullanma yüzdesini arttırmış ve sekizinci sıraya yükselmiştir. Bu gelişmeleri takiben Dünya Bankasındaki oy hakkı da değişime uğramış ve % 2,77'den % 2,91'e yükseltmiştir¹¹². Ayrıca Hindistan da BRIC ülkeleri içinde yer almaktadır ve birlik içinde kalkınma bankasının kurulması teklifi de Hindistan'dan gelmiştir. BRIC ülkeleri IMF'e fon aktararak "Euro Borç Krizi"nin atlatılmasına da destek vermektedirler. Hindistan ekonomik ve siyasi alanda yerini güçlendirirken komşularıyla da askeri ve ekonomik ilişkilerini hızlandırmaktadır. Örneğin Tacikistan'a 5,5 milyon dolar değerinde askeri yardımlarda bulunmaktadır.

Hindistan'ın ekonomik verileri incelendiğinde ise 1990'lı yıllarda yaşamış olduğu ekonomik krizi ardından hızla toparlanmayı başarmış ve geleceğin süper gücü olarak tanımlanmıştır. Tablo 15'de Hindistan'ın ekonomik verileri özetlenmiştir.

Tablo 15. Hindistan'ın Ekonomik Göstergeleri(2009-2011)

	2009	2010	2011
GSYH (Milyar ABD \$)	1.334.018	1.678.297	1.897.517
Reel GSYİH Büyüme Oranı (%)	8,2	9,6	6,9
Kişi Başı GSYH (Bin ABD \$)	1.144	1.417	1.579
Tüketici Fiyat Enflasyonu (ortalama, %)	10,81	12,0	8,9
İhracat (Milyar ABD \$)	176.765	220.409	301.483
İthalat (Milyar ABD \$)	266.402	350.029	462.403
Dış Borç(Milyar ABD \$)	249,993	290,282	287,503
Uluslararası Rezervler(Milyar ABD \$)	265,182	275,277	271,285

Kaynak: Economist Intelligence Unit (EIU) verilerinden derlenmiştir

¹¹¹ Bilal Ertuğrul, Kızıl Ejder Ganj Nehrinde Canlanıyor – Çin ve Hindistan'ın Önlenemez Yükselişi, 29.09.2012, (Çevrimiçi), <http://bilalertugrul.wordpress.com/2011/09/29/kizil-ejder-ganj-nehrinde-canlaniyor-%E2%80%93-cin-ve-hindistan%E2%80%99in-onlenemez-yukselisi/>, (Erişim Tarihi:29.04.2013)

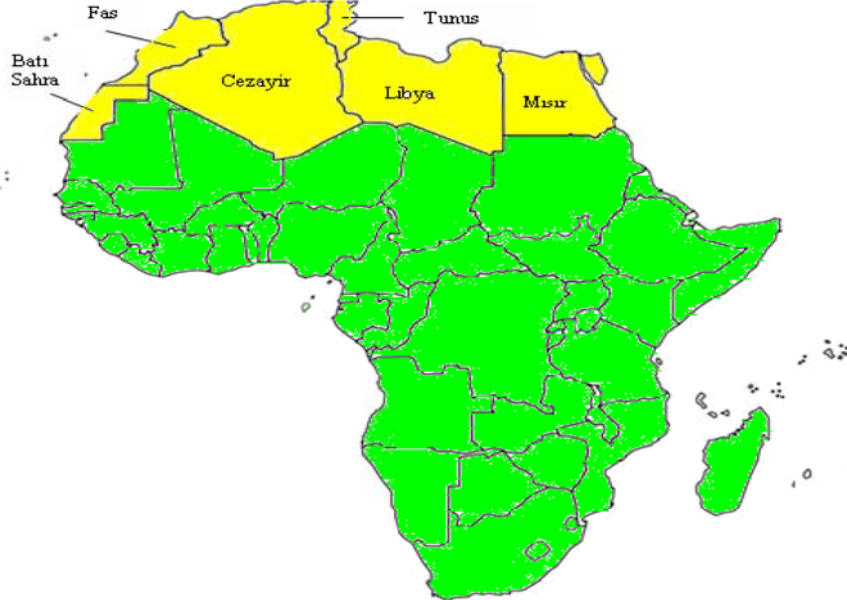
¹¹² Dünya Bankası'nda Çin'in oy oranı arttı, 26.04.2010, (Çevrimiçi), <http://www.haberortak.com/Haber/Ekonomi/26042010/Dunya-Bankasinda-Cinin-oy-orani-artti.php>, (Erişim Tarihi: 29.04.2013)

Hindistan son yıllarda ekonomik büyümede gösterdiği başarıya rağmen bunu ihracatını arttırmada gösterememiş ve dış ticaret açığı vermeye devam etmiştir. Hala gelişimi sürdürmesinde oluşan iç talebin ve İngiltere Kalkınma Bankasının da payı yadsınamaz. Son yıllarda göstermiş olduğu büyüme rakamları ve gelişim nedeniyle bu yardımlar 2015 yılına kadar kademli olarak kaldırılmaktadır. Bu tarihten sonra ise iki ülke arasında teknik alanda yardımlaşmanın devam edileceği vurgulanmaktadır.

Türkiye ile Hindistan arasındaki ticaret ise küresel gelişmelere paralel olarak değişim göstermiştir. Bu ticaret uzun yıllardır Türkiye aleyhine gerçekleşmektedir. 2000 yılında 393 milyon dolar olan Türkiye-Hindistan dış ticaret açığı 2012 yılında 5.052 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. Bunda petrol ve petrolden üretilen yarı mamullerin payı büyüktür¹¹³.

3.4. Küresel Ekonomik Güçlerin Yeni Çekim Merkezi Olarak Sahra Altı Afrika

Afrika kıtasında Kuzey Afrika ülkeleri dışında bütün Afrika ülkelerine Sahra Altı Afrika ülkeleri denilmektedir. Şekil 10'da tüm Sahra Altı ülkeleri gösterilmektedir. Bu ülkeler dünyada az gelişmişlikleri ve yüksek yoksulluk rakamları ile adı sık duyulan ülkeler durumundadır.

Şekil 10. Sahra Altı Afrika Ülkeleri Haritası

■ Kuzey Afrika Ülkeleri ■ Sahra Altı Ülkeleri

Kaynak: Afrika Haritası, <http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/af.htm>, (Erişim Tarihi: 29.04.2013)

¹¹³ Yüzal, Sinan, **Hindistan Ülke Raporu**, s.19-21

Sahra Altı ülkeleri sahip oldukları petrol ve madenler nedeniyle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin cazibe merkezi haline gelmektedir. Son yıllarda artan kişi başı GSYH ve büyüme oranlarının da etkisiyle gelişen bir pazar olarak da görülmektedir. Bu nedenle Çin, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, Japonya ve Almanya başta olmak üzere birçok ülke yatırımlarını ve yardımlarını bu bölgeye yöneltmiştir. Bunun somut adımlarına örnek olarak ABD başkanı Obama'nın seçim öncesi "Sahra Altı Afrika'na Yönelik Strateji" başlığı altında Afrika ile ilişkilerin çerçevesini çizmiş ve bu doğrultuda ziyaretlerini gerçekleştirmiştir. Çin alt yapı çalışmaları yürütmüş ve yeni modern binalar kurmuştur. Enerji yatırımı odaklı ülke olarak Brezilya'da bölgede oldukça faaldir. Yine Japonya'da yardım bütçesinin %10'unu bu bölgeye kullanmaktadır. Bu cazibe merkezini Türkiye geçte olsa fark etmiş ve yüzünü Afrika kıtasına döndürmüştü. Bu kapsamda pazar çeşitlendirilmesi çalışmalarında kıtaya ayrı bir önem vermiştir. Türkiye ciddi altyapı ihalelerini almaya başlamış ve Türk gıda şirketleri ciddi satışlar gerçekleştirmişlerdir¹¹⁴. Tablo 16'da Türkiye'nin Sahra Altı bölgesine olan ihracat düzeyleri gösterilmiştir

Tablo 16. Türkiye'nin Sahra Altı Bölgesiyle İhracat Düzeyleri

(000\$)	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Sahra Altı Afrika	371 236	430 060	554 243	764 791	1 086 849	1 469 127
Toplam İhracat	31 334 216	36 059 089	47 252 836	63 167 153	73 476 408	85 534 676
(000\$)	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Sahra Altı Afrika	1 946 661	3 212 341	2 738 866	2 257 898	3 633 016	3 913 437
Toplam İhracat	107 271 750	132 027 196	102 142 613	113 883 219	134 906 869	152 488 652

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Sorgulama, **Ülke gruplarına göre ihracat verileri**, 2001-2012, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12 , 16.03.2013, s.1

Tablo 16'da görüldüğü üzere Türkiye'nin ihracatında Sahra Altı ülkelerinin payı her geçen yıl biraz daha artmıştır. 2001 yılında 371 milyon dolarlık ihracatla toplam ihracattaki payı %1,18 olan Sahra Altı'nın Türkiye'nin de ihracatındaki artışa paralel olarak ihracatı artmış ve 2012 yılında 3.913 milyar dolara yükselerek ihracattaki payını da %2,57'ye çıkarmıştır. Bu payın daha da geliştirilmesi için Türkiye Ekonomi bakanlığınca belirlenen Hedef ülke ve Öncelikli ülke statülerine getirilmiş birçok Sahra Altı ülkesi de bulunmaktadır. Bunlara Nijerya, Kenya, Gana ve Güney Afrika Cumhuriyeti örnek verilebilmektedir.

¹¹⁴ Aydın Şahinalp, **Türkiye'nin Afrika Açılımı**, 23.04.2013, (Çevrimiçi),http://www.tumhaber.com.tr/HaberOku.php?haber_id=130385 , (Erişim Tarihi:01.05.2013)

4. EKONOMİK VE SİYASİ GELİŞMELERİN TÜRKİYE’NİN İHRACATINA ETKİLERİ

Üçüncü bölümde dünyayı ve Türkiye’yi etkileyen gelişmeler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu olaylar bir bütün olarak Türkiye’nin ihracatında değişimlere neden olmaktadır. Yaşanan değişimleri anlayabilmek için bu bölümde Türkiye’nin ihracat seyri detaylı bir şekilde incelenecektir. Özellikle siyasi dönüşüm hareketlerinin etkisiyle sınır illerindeki ticari değişim analiz edilmeye çalışılacaktır. Doğu ve güneydoğu bölgesindeki sınır illerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak kurulan ve kapanan firmaların sayıları ve nedenlerine değindikten sonrada Türkiye’nin ihracatta bağlılığını azaltmak ve dış ticaret hacmini geliştirmek amacıyla hayata geçirilen eylem planları ve planlar çerçevesinde belirlenen hedef ülke ve öncelikli ülkelere değinilecektir.

4.1. Türkiye’nin İhracatının 2008-2012 Döneminde Hacimsel ve Bölgesel Gelişimi

2008-2012 döneminde bölgesel ve küresel çapta birçok olay gerçekleşmiştir. Bunların başında 2008 küresel krizi ve sonrasında yaşanan Euro Bölgesi borç krizi ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da yaşanan siyasi dönüşüm süreçleri gelmektedir. Yaşanan gelişmelerin Türkiye ekonomisine orta ve uzun vadede nasıl etkilediği ve etkilemeye devam edeceği merak konusudur. 2008 krizinin etkilerinin tüm dünyada hissedilmeye başlamasıyla Türkiye’nin ihracatı da daralmış, bu daralmaya bağlı olarak ekonomik büyüme azalmış ve işsizlik oranı artmıştır. Krizin Türkiye’nin dış ticareti üzerindeki etkileri; dış talep daralması ve Euro/Dolar paritesindeki dalgalanma başta olmak üzere iki ana kanaldan olmuştur. Yaşanan gelişmeler neticesinde Türkiye’nin ihracat seyrinde Tablo 17’de de görüldüğü üzere değişimler yaşanmıştır. 2000-2008 yılları arasında artış eğilimi gösteren ihracat dış dalgalanmalar ve krizin etkisiyle bir önceki yıla oranla %22 küçülmüş ve 102 milyar dolara gerilemiştir. Bir sonraki yıl ekonomi biraz nefes almaya başlamış ve ihracatta da artış peşinden gelmiştir. Türkiye’nin kriz öncesi döneme dönmesi 3 yılını almış ve 2011 yılında; 2008 yılında 132 milyar dolara olan ihracatı

geçerek 134 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artışla birlikte son 13 yıllık büyüme ortalaması olan %15,28'i aşarak %18'lik bir büyüme gerçekleştirmiştir.

Tablo 17. Türkiye'nin İhracat Hacmi ve Seyri (2000-2013)

Yıllar	Yıllık (Milyon \$)		İhr / İth %
	İhracat	Değ.%	
2000	27.775	4,5	51,0
2001	31.334	12,8	75,7
2002	36.059	15,1	69,9
2003	47.253	31,0	68,1
2004	63.167	33,7	64,8
2005	73.476	16,3	62,9
2006	85.535	16,4	61,3
2007	107.272	25,4	63,1
2008	132.027	23,1	65,4
2009	102.143	-22,6	72,5
2010	113.883	11,5	61,4
2011	134.907	18,5	56,0
2012	152.489	13,0	64,5
(1) 2012, 2013 (Ocak-şubat)			
2012 (1)	22.097	12,7	62,7
2013 (1)	23.934	8,3	62,7

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Sorgulama, **Yıllara Göre Dış Ticaret, 2000-2013**, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12, 19.04.2013, s.2

Türkiye'nin ihracatının 2008 krizinden büyük ölçüde etkilenmesine rağmen 2010 Euro Bölgesi borç krizinden etkilenmeden ticaretini geliştirmesinde ihracatta bölgesel sektörel ve ürünsel çeşitlendirmeye gitmesi etkili olmuştur. Tablo 18 bölgesel çeşitlendirmeyi daha iyi göstermektedir.

Tablo 18. Ülke Gruplarının İhracattaki Payı % (2006-2012)

Bölgeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
AB	56,04	56,30	48,01	46,03	46,26	46,21	38,83
Diğer Avrupa (AB Hariç)	9,31	10,11	11,87	11,08	9,99	9,62	9,42
Kuzey Afrika	3,62	3,76	4,43	7,26	6,17	4,97	6,19
Diğer Afrika (Sahra Altı Afrika)	1,72	1,81	2,43	2,68	1,98	2,69	2,57
Kuzey Amerika	6,36	4,23	3,64	3,50	3,73	4,05	4,37
Orta Amerika ve Karayipler	0,64	0,51	0,63	0,61	0,53	0,47	0,50
Güney Amerika	0,40	0,48	0,68	0,66	1,09	1,36	1,44
Yakın ve Orta Doğu	13,23	14,06	19,26	18,79	20,46	20,70	27,84
Diğer Asya	4,61	4,87	5,36	6,56	7,53	7,56	6,94
Avustralya ve Yeni Zelanda	0,38	0,32	0,33	0,35	0,35	0,36	0,32
Diğer Ülke ve Bölgeler	0,23	0,80	1,07	0,55	0,09	0,12	0,07
Serbest Bölgeler	3,47	2,74	2,28	1,92	1,83	1,89	1,51
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK verilerinden hazırlanmıştır.

Gümrük Birliğinin de etkisiyle AB yıllarca Türkiye'nin en önemli ihracat pazarı olmuştur. Krizin etkilerinin derinleştiği 2008 yılı son çeyreğinden itibaren toplam ihracat içindeki payı belirgin olarak düşse de, AB ülkelerinin bu konumu değişmemiştir. Avrupa Birliği'ne yapılan ihracat 2011 yılında 2010 yılına göre yaklaşık % 19 artarak 52,7 milyar dolardan 62,4 milyar dolara çıkmıştır. AB'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı ise çok değişmemiş ve yüzde 46,2'de kalmıştır. 2012 yılına gelindiğinde ise AB'ne ihracat 59,2 milyar dolara düşmüş ve ihracattaki payı % 38,8'e gerilemiştir. Bunda 2008 finansal krizinden çok Türkiye'nin bölgesel çeşitliliğe önem vermesi etkili olmuştur. Bölgedeki en önemli ticaret partnerleri Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya'dır. Bu ülkelerin AB'ne yapılan ihracattaki payı ise 2012 yılında %58 olarak gerçekleşmiştir. PIIGS(Portekiz, İtalya, İrlanda, Yunanistan, İspanya) ülkelerinde yaşanan kriz Türkiye'nin bu ülkelere ihracatında değişime neden olmuştur. 2010 yılında Türkiye'nin Yunanistan hariç bütün PIIGS ülkeleri ihracatı yükselmişken, 2012 yılında krizin derinleşmesi nedeniyle bu ülkelerin hepsiyle ihracatında düşüşler yaşamıştır.

Bölgesel analizde önemli bir diğer bölgede AB dışındaki Avrupa ülkeleridir. Coğrafi yakınlık ve gelişmiş ekonomik yapıları ile önemli ticaret partnerleridir. Bu bölge ile ticarete devamlı artış göstermektedir. Bölgeye 2001 yılında sadece 2 milyar dolarlık ihracatta gerçekleştirilmişken bu rakam 2008 yılında 15,6 milyar dolara ulaşmıştır. 2009 yılında 11,3 milyar dolara gerilemiş olsa da yeniden artarak 2012 yılında 14,3 milyar dolara ulaşmıştır. İhracattaki payının düşmesinde diğer bölgelere yapılan ihracatın daha büyük ölçeklerde büyümesi etkili olmaktadır. Bu bölgede ticari ilişkilerin yoğun gerçekleştirildiği ülkeler ise Rusya, Ukrayna ve İsviçre'dir.

Temelde ABD ve Kanada'yı kapsayan Kuzey Amerika bölgesine 2000 yılında en büyük ikinci ihracat ortağı iken 2001 yılında Yakın ve Ortadoğu bölgesi, Kuzey Amerika'yı yakalamıştır. 2003 yılı itibariyle de Kuzey Amerika bölgesinin ihracattaki payı Yakın ve Ortadoğu bölgesinden sonra gelmiştir. Bu tarihten itibaren ihracat hacmi genişlemesine rağmen 2007 krizinin merkez üssü olmasının da etkisiyle 2008 yılında 4,8 milyar dolar olan toplam ihracatı 2009 yılında 3,5 milyar dolara gerilemiştir. Kuzey Amerika bölgesinin 2010 yılı itibariyle ihracattaki payı artmış ve 2012 yılına gelindiğinde 6,6 milyar dolara ulaşmıştır. Bölgedeki en önemli ticaret partneri Amerika Birleşik Devletleri'dir. Ülkeye yapılan ihracat son iki yıldır 4 milyar doların altına

düşmemiştir. Bugün birçok ülke gruplarıyla ihracat rakamları bile bu rakamın altına düşmektedir. Tek başına ihracattaki yeri bu çapta büyük olan ülkede yaşanan 2008 krizi nedeniyle ihracat 2009 yılında 3,2 milyar dolara seviyelerine düşse de şimdilerde tekrar toparlanmış ve 2012 yılında 5,6 milyar dolara yükselmiştir. Kanada için de durum farklı değildir. 2008 krizine bağlı olarak düşüş yaşanmakla beraber ihracatta yine artış yaşanmıştır. 2001 yılında 172 milyon dolar ihracat yapılan ülkeye 2012 yılında 1 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'nin ihracatta ikinci en önemli pazarı yakın ve Ortadoğu bölgesidir. 2003 yılından itibaren, Türkiye'nin yeni pazarlara yönelme stratejisinin de etkisiyle Ortadoğu ülkelerine yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı yeniden artmaya başlamış, küresel krizin etkilerinin hissedilmeye başlandığı 2008 yılında hızla yükselmiştir. Bölgeye ihracat 2010-2012 yılları arasında yaşanan Siyasi dönüşüm sürecine rağmen sekteye uğramamış ve 2010 yılında ihracatı 23,2 milyar dolarken 2011 yılında % 20,70 büyüyerek 27,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yaşanan gelişmeler nedeniyle düşeceği tahmin edilen ihracat 2012 yılında beklenenin aksine 42,4 milyar dolara yükselerek, ihracattaki payını % 27,84'e yükselmiştir. 2010 yılının son ayında yaşanan gelişmelerin etkisi 2011 yılında hissedilmiştir. 2011 yılında Suriye, Ürdün, Kuveyt, Bahreyn ve Yemen ile olan ihracatta azalma yaşanırken Lübnan, Irak, İran, İsrail, Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'daki ticaret hacmine bağlı olarak ihracat hacminde artış devam etmiştir. Bu bölgede Türkiye'nin en önemli ticaret partneri olan Suriye ile ihracat 2011 yılında 1,6 milyar dolar gerçekleştirilirken Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle 2012 yılında % 68,8'lik düşüşle 500 milyon dolara gerilemiştir.

Toplam ihracat içindeki payı görece olarak düşük görünmekle birlikte Kuzey Afrika ülkeleri de son dönemde yükselen pazarlar olmuşlardır. Özellikle Afrika ülkelerine yönelik ihracat açılımı nedeniyle 2000 yılında 72 milyon dolar gerçekleşen ihracat, hızla yükselme eğilimi göstermiştir. Yaşanan siyasi dönüşüm sürecinin etkisiyle 2010 yılında 7 milyar dolar olan ihracat 2011 yılında 6,7 milyar dolara gerilemiş ve ihracattaki payı %6,17'den %4,97'ye düşmüştür. 2012 yılında alınan önlemler neticesinde Türkiye'nin ihracatındaki payı %6,19 artarak 9,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bölge ülkelerinden en önemli ihracat kaybı Libya'da yaşanmıştır. 2010 yılında 1,9 milyar dolar ihracat gerçekleştirilen ülkeye 2011 yılında yaşanan iç savaş

nedeniyle 747 milyon dolara kadar gerilemiştir. 2012 yılında suların durulması ve siyasi yapının oturmasıyla tekrar yükselmiş ve 2,1 milyar dolara çıkmıştır. Siyasi dönüşüm sürecinin yaşandığı ülkelerden Mısır ve Tunus'ta ise ihracat hiç sekteye uğramamıştır. Örneğin 2010 yılında Mısıra olan ihracat 2,2 milyar dolarken 2012 yılında bu rakam 3,6 milyar dolara yükselmiştir. İki ülkede ihracatın olumsuz etkilenmemesinin nedeni ise her iki ülkede devlet başkanları düşmesi/devrilmesi sırasında iç savaşın yaşanmaması etkili olmuştur.

Kuzey Afrika bölgesi Sahra Altı ülkelere açılan bir kapı durumundadır. Bu nedenle Diğer Afrika başlığı içindeki ülkeler ile ticarete önemlidir. Sahra Altı Afrika ile ticaret her geçen gün artmaya devam etmektedir. 2010 yılında 2,2 milyar dolar olan ihracat 2012 yılında 3,9 milyar dolara yükselmiştir. Bu bölge adeta keşfedilmeyi bekleyen bir cevherdir. Bu cevheri farkında olan AB ülkeleri ve Çin stratejik konumu ve hammadde maliyetlerinin düşük olması gibi nedenlerle Afrika'ya yönelmiş bu bölgeye yatırımlarını arttırmışlardır. Yatırımlar nedeniyle gelir seviyesinin yükselmeye başlaması, büyümeyi de hızlandırmış ve fırsatlar bölgesi haline getirmiştir. Bölgede en yoğun ticari ilişkiler BRICS üyesi olan Güney Afrika Cumhuriyeti ile yapılmaktadır. Ülke Sahra Altı Afrika'sının en gelişmiş ve gelişmekte olan ülkesi konumundadır. Türkiye'nin bu ülkeyle ticarete devamlı olarak açık verdiği görülmektedir.

Türkiye'nin ihracatında bir diğer önemli bölgede Asya'dır. Tabloda diğer Asya ülkeleri içinde Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan gibi Orta Asya Türk devletlerinin dışında, geleceğin süper gücü olarak adlandırılan Çin ve Hindistan ile "Asya Kaplanları" veya "Asya Ejderleri" olarak bilinen Güney Kore, Singapur, Tayvan ve Hong Kong'da yer almaktadır. Bu ülkeler hızlı büyüme oranları ve gelişimleri nedeniyle Türkiye için önemli pazarlardır. Türkiye'nin bu bölgeye olan toplam ihracatı 2000 yılında 1,2 milyar dolarken 2012 yılında bu rakam 10,5 milyar dolara ulaşmıştır. Bu süre zarfında bölge ticareti hiçbir olumsuz gelişmeden etkilenmemiştir. 2006 yılında ihracattaki payını % 4,61'den %7,56 (2011 yılında) seviyelerine kadar yükseltmiştir. 2012 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki artan ticarete bağlı olarak ihracattaki payında bir miktar düşüş yaşayarak %6,94'e düşmüş olmasına rağmen bölgeye ihracat hız kesmeden devam etmektedir. Bölgede en önemli ticaret partnerleri Hindistan, Çin ve Güney Kore'dir. Bu üç ülke ile ticarete Türkiye hep dış ticaret açığı vermektedir.

Tablo 19. Türkiye'nin İhracatında İlk 10 Ülke (2009- 2012)

*	2009	2010	2011	2012
1	Almanya	Almanya	Almanya	Almanya
2	Fransa	İngiltere	Irak	Irak
3	İtalya	İtalya	İtalya	İngiltere
4	İngiltere	Fransa	İngiltere	Rusya
5	Irak	Irak	Fransa	İtalya
6	Rusya	Rusya	Rusya	Fransa
7	ABD	ABD	ABD	ABD
8	İspanya	İspanya	İspanya	S.Arabistan
9	Mısır	İran	İran	İspanya
10	Romanya	B.Arap Emir.	Hollanda	Mısır

*Sıralama toplam ihracat rakamına göre düzenlenmiştir.

Kaynak: TÜİK verilerinden hazırlanmıştır

Türkiye'nin ihracatında önemli yere sahip bölgelerle ilgili açıklamaların ardından Tablo 19'da ihracattaki ilk 10 ülke gösterilmiştir. Bu bilgiler de Türkiye'nin ihracatında AB'nin payını ve büyüklüğünü göstermektedir. İhracatta ilk 10 ülke arasında 2009 ve 2010 yılında 5 AB ülkesi, 2011 yılında 6 ve son olarak 2012 yılında yine 5 AB üyesi ülke bulunmaktadır. Bu tabloda diğer dikkat çekici bilgi ise Mısır, Irak ve İran gibi Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin Türkiye'nin ihracatındaki yeridir. İlk 20 ülke içinde ise Libya, Cezayir, İsrail... gibi Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin payının her geçen yıl arttığı gözlenmektedir. İran'ın 2012 ihracatında ilk 10'a girememesinde ABD ve AB'nin, İran'a uyguladığı yaptırımların etkisi olmuştur. Uygulanan yaptırımlar nedeniyle her iki ülke arasında daha çok takas işlemleri uygulanılmaya başlanması söz konudur¹¹⁵.

4.2. Sınır İllerinin İhracattaki Rolü

Sınır illerinin ihracata etkisi sınır komşularına ve diğer gümrüklü bölgelere yapılan ihracat yoluyla olmaktadır. Bu işleme sınır ticareti de denmektedir. Sınır ticareti; komşu iki ülke arasında özel anlaşmalara dayanılarak yürütülen ve her iki ülkenin sınır ve kıyı bölgelerine yakın yerleşim yerlerini kapsamına alan ticarettir¹¹⁶. Sınır ticareti; “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bulunan sınır illerinde

¹¹⁵ Ufuk Şanlı, **İran'dan Türkiye'ye Veto**, Vatan Gazetesi, 25.02.2013, (Çevrimiçi), <http://haber.gazetevatan.com/Haber/517627/1/Gundem> , (Erişim Tarihi: 19.04.2013)

¹¹⁶ Yaser Gürsoy, **Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi**, 6. b., Bursa: Ekin Kitabevi, 2010,s.31

mukim gerçek kişilerin zaruri ihtiyaçlarını karşılamak üzere karşılıklı olarak yaptıkları ticari işlemler” şeklinde de tanımlanmaktadır¹¹⁷.

1/12/2008 Tarihli ve 2008/14451 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Eki “Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar” ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sınır ticareti yapmaya yetkili kılınan iller ve sınır kapıları Tablo 20’de gösterilmiştir.

Tablo 20. Sınır Ticareti Yapılabilecek İller

YETKİLİ SINIR İLİ	YETKİLİ GÜMRÜK KAPISI	AÇILDIĞI ÜLKE
ARTVİN	SARP	GÜRCİSTAN
ARDAHAN	TÜRKGÖZÜ	GÜRCİSTAN
IĞDIR	DİLUCU	NAHÇIVAN
IĞDIR	GÜRBULAK	İRAN
AĞRI	GÜRBULAK	İRAN
VAN	KAPIKÖY	İRAN
HAKKÂRİ	ESENDERE	İRAN
HAKKÂRİ	HABUR	IRAK
ŞIRNAK	HABUR	IRAK
MARDİN	NUSAYBİN	SURİYE
ŞANLIURFA	AKÇAKALE	SURİYE
GAZİANTEP	KARKAMIŞ	SURİYE
KİLİS	ÖNCÜPINAR	SURİYE
HATAY	CİLVEGÖZÜ	SURİYE

Kaynak: T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, **Sınır Ticareti** <http://www.gumrukticaret.gov.tr/icerik/68/302/sinir-ticaretine-iliskin-bilgiler.html>, (Erişim Tarihi: 18.04.2012)

Sınır ticaretinin önemli yararları bulunmaktadır. Özellikle üretimi ülkede coğrafik ya da farklı nedenlerle mümkün olmayan ürünlerin, sınır ülkelerinden olaylıkla getirilebilmesi ve darboğazların aşılabilesidir. Örneğin Türkiye’nin sınır ticaretine başladığı 1978-1979 yıllarında en büyük sıkıntısı petrol yetersizliğiydi. O zaman İran’la yapılan bir anlaşma ile sınırdan petrol getirilmesi karara bağlanmış ve Türkiye önemli bir eksiğini giderme yönünde adımlar atmıştır. Tıpkı bunun gibi ülkemizde üretilmeyen baharat vb. tarım ürünlerinin yurt dışından sınır ticareti yoluyla getirilmesi, normal ithalata kıyasla daha ucuz olmaktadır¹¹⁸.

¹¹⁷ Nurettin Öztürk, , “Türkiye’de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2006, C.2, S.3, s.109

¹¹⁸ Aysel Nur Mercan, “Sınır Ticaretinin Geliştirilmesi ve Sınırların Serbest Yerler Haline Dönüştürülmesi”, **Mevzuat Dergisi**, Y.14, S.158, 2011, s.1, (Çevrimiçi), <http://mevzuatdergisi.com/2011/02a/01.htm>, (Erişim Tarihi:18.04.2013)

Tablo 21. Sınır İllerinden Gerçekleştirilen İhracat(2007-2013)

İhracat (Bin Dolar)								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	O.- Ş. 2012	O.- Ş. 2013
Ağrı	28.101	50.687	44.339	76.904	77.697	42.138	7.029	7.999
Artvin	60.354	91.620	54.987	61.115	62.091	77.594	8.370	6.200
Edirne	93.857	103.431	93.267	79.095	60.340	46.906	7.785	7.716
G.Antep	2.447.656	3.237.061	2.952.993	3.517.993	4.759.952	5.580.561	828.092	930.561
Hakkâri	178.962	203.373	399.111	309.076	339.112	363.152	43.345	30.584
Hatay	1.199.654	1.762.181	1.417.802	1.697.374	2.050.555	2.039.783	309.958	385.336
Mardin	317.444	434.210	549.972	563.835	804.233	949.676	137.716	139.121
Ş.Urfa	86.388	147.445	128.893	173.072	148.312	110.179	16.278	24.401
Van	13.473	13.073	17.341	18.824	20.127	21.708	2.612	3.025
Şırnak	265.202	382.885	607.255	624.800	910.482	1.018.297	139.869	154.497
İğdır	68.582	86.497	79.642	101.692	98.080	84.663	10.106	16.685
Kilis	12.865	23.907	16.456	23.296	30.546	11.671	2.601	2.537
Kars	57.363	344	236	159	1.094	3.241	232	31
Ardahan	0	1.359	1.882	3.306	1.595	1.881	196	245

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Sorgulama, **İllere Göre Dış Ticaret**, 2007-2013, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12 , 19.04.2013, s.2

Sınır illerinden gerçekleştirilen ticaret Tablo 21’de verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere özellikle de Gaziantep ve Hatay illeri yüksek miktarlar da ihracat gerçekleştirmektedirler. Gaziantep bölgesinde ticari faaliyetlerin yüksek olmasında Suriye- Karkamış sınır kapısı oldukça etkili olmaktadır. Yine Hatay içinde bu durum değişmemekte ve Cilvegözü sınır kapısının yakın olması ihracatını arttırıcı etki yapmaktadır. Suriye’nin içinde bulunduğu iç savaş ortamı sınır ticaretini pozitif yönde etkilemektedir. Sınıra yakın illerin muhaliflerin elinde bulunması ve Esad yönetiminin muhalifleri karşı aldığı önlemler nedeniyle bölgede yaşayan halk ihtiyaçlarını en yakın ülkelerden temin etmeye çalışmaktadır. Burada da Suriye’ye en uzun sınır komşusu olan Türkiye diğer ülkelerin önüne geçmektedir. Sınır illeri içinde Gaziantep ve Hatay dışında yüksek ihracat rakamlarına ulaşan başka şehir bulunmamaktadır.

2007-2008 yılları arasında bütün sınır illerinde ticaret artma eğilimi göstermiştir. Bu dönemde Ağrı %80,37 ile ihracatını en çok arttıran il, Edirne ise %10,2 artış ile en az arttıran il olmuştur. 2008-2009 yılı arasında sınır illerinde belirgin bir azalma yaşanmışken Hakkâri %96,25, Şırnak %58,6 ve Ardahan da %38,48’lik bir artış yaşanmıştır. 2009-2010 döneminde toparlanan Ağrı ve Ardahan ihracatını yaklaşık olarak %74 arttırmış aynı dönemde en belirgin düşüş ise %32,68 ile Kars ilinde yaşanmıştır. 2010-2011 döneminde en iyi toparlanan il Kars’tır ihracatını %588 arttırmıştır. Bu ili sırasıyla %45,72 ile Şırnak, %42,64 ile Mardin ve %35,3 ile

Gaziantep takip etmiştir. 2011-2012 yılları arasındaki değişimde ise Kars yükselişi sürdürmüş ve ihracatını %196 arttırmıştır. Bu dönemde milyon dolarlık ihracat gerçekleştirebilen iller arasına Şırnakta eklenmiştir.

Sınır illerde yaşanan gelişmeler bölgede ticari faaliyet gösteren gerçek ya da tüzel kişi sayısında da değişime neden olmuştur. Tablo 22’de bu değişim gösterilmiştir.

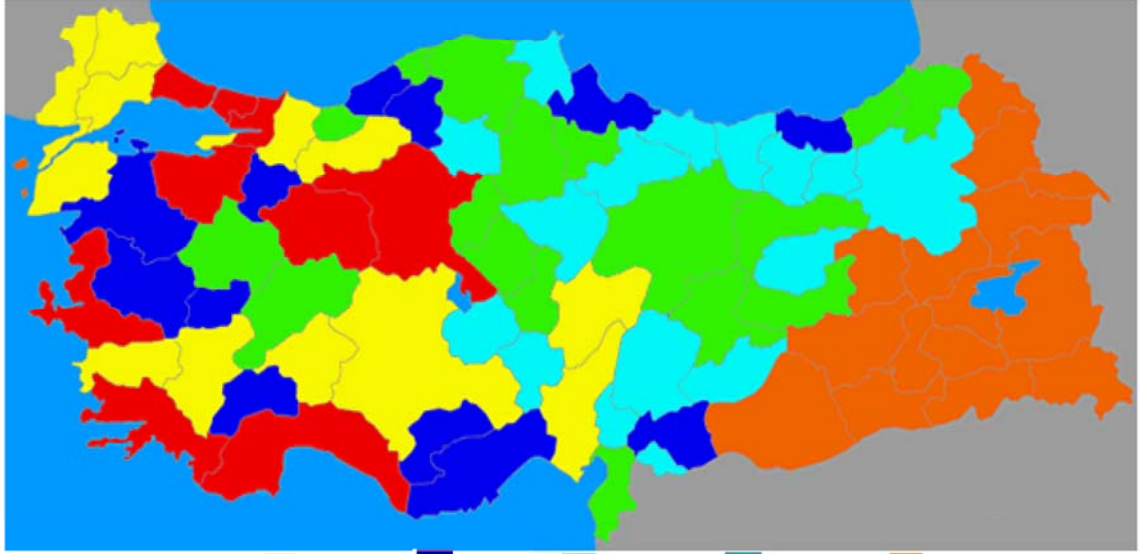
Tablo 22. Sınır İllerindeki İhracatçı Firma Sayısı (2008-2013)

İL ADI	2008	2009	2010	2011	2012	O.- Ş. 2012	O.-Ş. 2013	Değişim	
								2011-2012	2012-2013
Ağrı	46	43	54	53	51	30	28	-%3,77	-%6,67
Artvin	76	87	88	88	83	47	49	-%5,68	%4,26
Edirne	83	82	81	67	62	27	26	-%7,46	-%3,7
Gaziantep	976	1.046	1.086	1.163	1.270	751	840	%9,2	%11,85
Hakkâri	74	122	107	84	90	55	26	%7,14	-%52,73
Hatay	665	660	675	699	714	401	486	%2,15	%21,2
Mardin	138	177	207	224	230	144	137	%2,68	-%4,86
Ş.Urfa	92	123	131	149	124	60	69	-%16,78	%15
Van	36	45	50	51	53	27	21	%3,92	-%22,22
Şırnak	207	221	220	226	212	142	127	-%6,19	-%10,56
İğdır	66	86	102	108	106	67	68	-%1,85	%1,49
Kilis	22	33	29	26	27	16	15	%3,85	-%6,25
Kars	3	5	2	2	7	1	1	%250	0
Ardahan	3	3	3	3	3	2	2	0	0

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Sorgulama, İllere İhracatçı Firma Sayısı, 2007-2013, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12 , 19.04.2013, s.2

İhracat düzeylerinden de tahmin edilebileceği gibi firma sayısında da yoğunlaşma Gaziantep ve Hatay illerinde yaşanmaktadır. Gaziantep de 2007 yılında 932 firma bulunurken bu sayı 2012 sonunda 1270’e yükselmiştir. En önemlisi de ildeki ihracatçı firma sayısının devamlı artış göstermesidir. Hatay içinde durum farklı değildir. 2007’de 647 olan firma sayısı 2012’de 714’e yükselmiştir. Diğer illerde ise çokta fazla ticari faaliyetin gerçekleştirildiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. İller arasındaki bu farklılığın kapatılması için yatırım teşviki çıkarılmış ve bölgeye yatırım çekilerek istihdamın ve ihracatın artırması hedeflenmektedir.

Yatırım teşvikleri için öncelikli bölgeler belirlenmiş ve Türkiye 6 bölgeye ayrılmıştır. Şekil 11’de gösterilmektedir.

1. Bölge 2. Bölge 3. Bölge 4. Bölge 5. Bölge 6. Bölge

Şekil 11. Teşvik Sistemine Göre Bölgeler

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, Teşvik, b.t., (Çevrimiçi), <http://www.tesvik.gov.tr/>, 03.05.2013

Yatırım, teşvik ve indirimler uygulanarak istihdamı arttırmak, bölgesel kalkınma sağlamak ve ihracatı geliştirmek hedeflenmiştir. Dikkat edildiğinde görülmektedir ki Edirne üçüncü bölge, Hatay ve Artvin dördüncü bölge son olarak da Kilis beşinci bölgedeki yer almakta olup bunların dışındaki tüm sınır illeri 6. bölge kapsamına alınmıştır. Özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinden birçok ili içine alan 6. bölgenin gelişimi arttırmak amacıyla gelir vergisi stopajı desteği ve sigorta primi desteği de sağlanmaktadır. Bu yönde yapılan çalışmalar doğrultusunda kullanılan teşvik belgeleri Tablo 23 gösterilmektedir.

Tablo 23. 2011-2013 (Ocak-Şubat) Dönemi Kullanılan Teşvik Belgeleri

	1. Bölge	2. Bölge	3. Bölge	4. Bölge	5. Bölge	6. Bölge	Muhtelif	Toplam
2011	243	137	107	110	62	82	0	741
2012	197	108	100	75	40	53	0	573
2013	303	133	107	75	79	115	1	813
Toplam	743	378	314	260	181	250	1	

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, Ekonomik Görünüm, www.ekonomi.gov.tr/files/EkonomikGorunum.ppt, 15.04.2013, s.56

Teşvik sisteminden 2012 yılında en çok yararlanan bölge 1. bölgedir. Bu bölge 2012 Ocak –Şubat döneminde 303 belge kullanılmıştır. Bu bölgeye teşviklerin yoğun olmasında nüfus yoğunluğunun ve gelir seviyesinin yüksek olması, gelişmiş sanayi bölgelerini barındırıyor olması etkili olmaktadır. Yine 2. ve 3. bölgelerde ana ulaşım

güzergâhları üstünde olmaları ya da liman bağlantıları nedeniyle yatırım çekmektedir. 2013 yılının ilk iki ayında 6. bölgeye de talep artmış ve 115 belge kullanılmıştır.

Türkiye'nin teşvik sistemine ihtiyaç duymasında yaşanan bölgesel ve küresel krizler etkili olmaktadır. Bu kriz ortamları ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurmaktadır. Kriz ortamında yaşanan en büyük sıkıntı kapanan işletmelerle olmaktadır. Bu işletmelerin kapanması demek bölge ekonomisinin küçülmesi yatırımın ve istihdamın azalması demektir. Bu nedenle Tablo 24'de Türkiye'de özellikle sınır illerinde kurulan ve kapanan(+ tasfiye edilen) firma sayıları verilmiştir.

Tablo 24. Sınır İlleri Bazında Kurulan ve Kapanan (+Tasfiye) Şirket Sayıları

İL ADI	Kurulan			Kapanan(+Tasfiye)		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Ağrı	158	227	199	96	142	849
Artvin	154	164	140	90	152	121
Edirne	339	354	344	293	382	491
Gaziantep	1.622	1.742	1.764	592	628	515
Hakkâri	128	116	127	182	38	32
Hatay	960	1.288	1.096	641	663	1.193
Mardin	391	464	548	96	141	110
Ş.Urfa	980	1.168	1.160	244	294	594
Van	497	618	725	374	448	361
Şırnak	204	233	187	30	58	39
Iğdır	142	157	119	79	187	677
Kilis	58	67	94	77	74	76
Kars	150	101	102	66	79	71
Ardahan	46	51	46	48	66	52

Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Bilgi Erişim Müdürlüğü, **Kurulan Kapanan Şirketler**, 2010-2012, <http://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketIstatistikleri.aspx>, 16.04.2013, s.1

Tablo 24'de görüldüğü üzere yine sınır illeri içinde en yoğun hareketlilik Gaziantep, Hatay ve Ş.Urfa'da yaşanmaktadır. 2011 yılında bir önceki yıla göre kurulan şirket sayısında en hızlı yükseliş %43,67 ile Ağrı ve %34,17 ile Hatay'da yaşanmıştır. Aynı dönemde kapanan şirket sayısında en yoğun artış %136,71 ile Iğdır ve %93,33 ile Şırnak'ta yaşanmıştır. 2012 yılında ise 2011 yılına göre kurulan şirket sayısında %40,3 ile Şırnak başta gelmiş ve sınır illerinin çoğunluğunda kurulan şirket sayısında bir azalma meydana gelmiştir. Aynı dönemde kapanan şirket sayılarında Ağrı %497,89'lük bir artış yaşamıştır. Bu ili % 262,03 ile Iğdır takip etmiştir. Artvin, Gaziantep, Hakkâri, Van, Kars, Şırnak ve Ardahan illerinde kapanan ve tasfiye edilen şirket sayısında

azalma yaşanmıştır. 2011-2012 yılında özellikle Suriye'ye sınır illerinde kapanan şirket sayılarındaki artışın nedeni lojistik faaliyetlerin durma noktasına gelmesidir. Bölgede çok sayıda lojistik firması Suriye'de yaşanan gelişmeler nedeniyle çalışamaz duruma gelmiş ve kapanmak zorunda kalmıştır.

Sınır illerinin ihracattaki rolü anlatılan bu bölümde ortaya çıkan en önemli sonuç sınır illerinin ihracattaki payında olan değişimdir. Bu sonuçları Tablo 25'deki gibi özetlemek mümkündür.

Tablo 25. Sınır İllerinin İhracattaki Payı (2007-2012)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Sınır İllerinin İhracattaki Payı	%4,50	%4,95	%6,23	%6,37	%6,94	%6,79
5 Büyük İlin İhracattaki Payı*	%79,47	%80,49	%78,52	%75,16	%74,23	%76,18

*İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa

Kaynak: TÜİK verilerinden hazırlanmıştır.

Sınır illerinin ihracattaki payı son 5 yılda yükselme eğilimi göstermektedir. Diğer illerde ise daha dalgalı bir süreç yaşanmaktadır. 2008 yılında bir önceki yıla göre sınır illerindeki ihracatta %35,37'lik diğer 5 ilde ise %24,65'lik bir atış yaşanmıştır. 2008 küresel krizin etkilerinin hissedildiği 2009 yılında ise bir önceki yıla göre her iki grupta da düşme yaşanmışsa da sınır illerinin %2,66'luk küçük bir düşüş yaşamışken 5 büyük il %24,53'lük ciddi bir küçülme yaşamıştır. 2010-2011 yılları arasında her iki grupta da ihracat artmış olmasına rağmen sınır illerindeki artış oranı 5 büyük ili geride bırakmış ve 2010 yılında %13,93, 2011 yılında %29,15'e ulaşmıştır. Bu yıllarda ihracattaki payını da %6,37'den %6,94'e yükseltmiştir. 2012 yılında her iki grupta da ihracatta artmış olsa da sınır illerinde bir yavaşlama olmuş ve %10,54'lük artışa rağmen ihracattaki payı azalmış ve %6,79.'a gerilemiştir.

4.3. Türkiye'nin 1. ve 2. Kuşak Ülkelerle Ticari ve Siyasi İlişkilerindeki Olumlu Gelişmelerin İhracat Üzerindeki Etkisi

Türkiye siyasi ilişki içinde bulunduğu ülkelerle gerçekleştirmiş olduğu dış politikalar sonucunda birçok ülke ile vizelerin kaldırılması, ticari ve ekonomik işbirliği geliştirilmesi amaçlı anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmaların uluslararası ticareti

arttırıcı etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle 2008-2012 dönemi baz alındığında Türkiye'nin hangi ülkelerle vizeleri kaldırdığına ve Türk Hava Yollarının sefer sayısının arttırılmasının ihracatta olumlu yansımalarına, hangi ülkelerle ekonomik ve ticari anlaşmalar imzaladığı ve bu anlaşmaların gerçekleştirilmesindeki asıl neden olarak belirlediği hedef ülke ve öncelikli ülkelere değinilecektir. Türkiye'nin belirlediği ülkeler bağlamında açılan elçiliklerin ihracata yansımaları ele alınacaktır.

Vize, bir devletin ülkesine seyahat edecek bir yabancıнын pasaportuna koyduğu ve bu yabancıнын ülkesine girebileceğini gösteren bir kayıttır. Vizeler, seyahat edilecek ülkenin büyükelçiliğinin konsolosluk bölümünden; başkonsolosluktan veya konsolosluktan alınır. Bu işlemler sırasında bazen kişileri maddi ve manevi zorlayan belgeler istenebilir. Bu nedenle bireyler ülkeye giriş yapmaktan vazgeçebilmektedir. Bu da hem turizm hem ticaret sektörünü etkileyebilmektedir. Artık günümüzde ülkeler vize kaldırmak için birbirleriyle işbirliği kurmaya çalışmaktadır. Son dönemde Türkiye'de gerçekleştirdiği anlaşmalar ile Türkiye'ye karşı vize uygulamayan ülke sayısı arttırılmıştır. Son dönemde karşılıklı vize uygulaması kaldırılan ülkeler içinde; Güney Sudan, Belarus, Kolombiya, Rusya, Moğolistan, Nijerya, Etiyopya, Brunei ve Moldova sayılabilmektedir. Bu ülkelerinde katılımıyla sayı her geçen gün artmaktadır. Vize muafiyeti sağlanan ülkelerin yoğunlaştığı ülkeler ağırlıklı olarak Asya ve Afrika kıtasında yer almaktadır. Bu kıta içinde yer almayan Rusya gibi ülkelere bazıları da Türkiye'nin belirlemiş olduğu ihracattaki hedef ülkeler arasında yer almaktadır.

Türkiye'nin vize uygulamalarını karşılıklı kaldırmasının dışında Türk Hava Yolları (THY) yönetimi, Afrikalı işadamlarını Türkiye'ye çekmek için Dışişleri ile İçişleri bakanlıklarından özel izin almıştır. Böylelikle, ABD veya Schengen vizesi olan bir Afrika ülkesi vatandaşı İstanbul'a vizeyi beklemeden uçabilmekte ve vizesini kapıda alabilmektedir. THY'nin gerçekleştirdiği bu imkân sayesinde işadamları ülkeye yatırım amacıyla girmesi kolaylaştırılmıştır. THY'nin ihracata katkısı yalnız bu imkânla sınırlı kalmamaktadır. Her geçen gün yurtdışı seferlerine yenisini ekleyen THY'nin seferlerini gerçekleştirdiği ülkelere ihracatta da artış yaşanmaktadır. Örneğin seferler başlattıktan sonra Türkiye'nin Tanzanya'ya olan ihracatı % 349 artış göstermiştir¹¹⁹. THY'nin

¹¹⁹ Seçkin Ürey, **THY bileti Afrikalı işadamına vize oldu**, Haber Türk Gazetesi, 04.02.2013, (Çevrimiçi), <http://ekonomi.haberturk.com/is-yasam/haber/817038-thy-bileti-afrikali-isadamina-vize-oldu>, (Erişim Tarihi: 19.05.2013)

seferleri tüm ülke ve bölgelerde artış göstermiştir. Özellikle Afrika ve Ortadoğu ülkelerine olan seferler arttırılmıştır. Örneğin 2012 yılında Ortadoğu'da 8 destinasyonda seferlere başlamıştır. Yine aynı dönemde Afrika'da 15 destinasyonda uçuşlarını başlatmıştır. 2012 yılında yeni açılan destinasyonları: Douala, Yaounde, Kinshasa, Djibouti, Hurghada, Sharm El-Sheikh, Abidjan, Mombasa, Sebha, Nouakchott, Niamey, Kigali, Mogadishu, Kilimanjaro, Buenos Aires, Gence, Aalborg, Billund, Bremen, Leipzig, Novosibirsk, Bilbao, Edinburgh, Osh, Maldivler, Ulan Bator, Isfahan, Kermanshah, Taif, Yanbu ve Aden hatları açılmıştır¹²⁰. 2012 yılı sonu itibariyle toplam dış hat sayısını 181'e çıkarmış ve bunlardan 33'ünü Afrika, 31'ini Ortadoğu, 26'sını Uzakdoğu ve 84'ünü ise Avrupa ve Commonwealth of Independent States (CIS) bölgesi oluşturmuştur¹²¹.

THY'nin seferlerini arttırdığı ülkelerde ihracatında artmasının sebepleri incelendiğinde ise karşımıza ilk olarak dış ticaret politikası kapsamında Afrika açılımının söz konusu olması önemli bir etken olarak gözükmektedir. Buna bağlı olarak ülkeden yoğun bir talep olmakta ve sonuçta da THY seferlerini arttırma yoluna gitmektedir. Bir diğer önemli faktör ise THY'nin iş adamlarına yönelik sağladığı kolaylıkların bulunmasıdır. Böylelikle vize problemi olmadan rahatlıkla seyahat edilebilmesi Türkiye'yi cazip hale getirmektedir. Bütün gelişmeler çerçevesinde bölge ülkelerinden Türkiye'ye yapılan ziyarette de artış yaşanmaktadır. Bu yolla bavul ticaretinin de gelişmesini arttırmıştır. Son dönemde Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü(DTÖ)'ne üye olmasıyla azalan bavul ticaretinin yönü Rusya'dan Afrika'ya dönmüştür¹²².

Ticari ve siyasi ilişkileri gösteren bir diğer önemli konuda Ekonomik ve ticari etkili anlaşmalardır. Son dönemde gerçekleştirilen ikili anlaşmaların tarih ve ülke bilgileri Tablo 26'de verilmiştir. Bu anlaşmaların dışında Türkiye ikili ve çok taraflı anlaşmalar ve bölgesel entegrasyonlara önem vermeye devam etmektedir. Bu kapsamda müzakere çalışmalarının devam ettiği anlaşmalarda bulunmaktadır (MERCOSUR gibi).

¹²⁰ Türk Hava Yolları, **2012 Faaliyet Raporu**, (Çevrimiçi), http://www.turkishairlines.com/download/investor_relations/annual_reports/yillik_rapor_2012.pdf, (Erişim Tarihi:19.05.2013), s. 3.

¹²¹ a.g.r., s. 8.

¹²² **Bavul ticaretinde yeni rota Afrika**, 16.03.2012. (Çevrimiçi), <http://www.dunya.com/bavul-ticaretinde-yeni-rota-afrika-148629h.htm>, (Erişim Tarihi: 19.05. 2013).

Tablo 26. Türkiye'nin İmzaladığı Ticareti Arttırıcı Anlaşmalar (2008-2013)

BÖLGELER	ÜLKELER	TARİH	ANLAŞMANIN ADI
AB	Kosova	2011	Ekonomik İşbirliği Anlaşması
	Karadağ	2010	Ekonomik İşbirliği Anlaşması
	Sırbistan	2010	Ekonomik İşbirliği Anlaşması
	Hırvatistan	2009	Ekonomik İşbirliği Anlaşması
	Slovak Cum.	2009	Ekonomik İşbirliği Anlaşması
	Bulgaristan	2009	Teknik Düzen., Standardizasyon, Uygunluk Değerlen. ve Metroloji Alanlarında Danışma ve İş. Mek. Tesis Edilmesine Dair Mutabakat Zaptı
Asya Pasifik	Laos	2010	Ekonomik İşbirliği Anlaşması
Avrasya	Gürcistan	2008	Serbest Ticaret Anlaşması
	Kazakistan	2008	Uzun Vadeli Ticari ve Ekonomik İşbirliği Programı ve İcra Planı
	Türkmenistan	2008	Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Anlaşma
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	Lübnan	2009	Teknik Düzenlemeler, Standardizasyon, Metroloji, Akreditasyon ve Uygunluk Değerlendirmesi Alanlarında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı
	Suriye	2011	Teknik ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
	İsrail	2009	Standardizasyon, Uygunluk Değerlendirmesi ve Metroloji Alanında İşbirliği Anlaşması
	Libya	2011	Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması
Sahra Altı	Angola	2011	Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması
	Fildişi	2008	Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması
Amerika	Kolombiya	2009	Ticaret İşbirliği Anlaşması
	Guatemala	2011	Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
	Paraguay	2011	Ticaret İşbirliği Anlaşması
	Uruguay	2009	Ticari, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması
	Ekvator	2010	Ticaret İşbirliği Anlaşması

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Dış Ticaret Anlaşmaları**, 2008–2012, <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=78EDC600-19DB-2C7D-3DE8D1F9512448D6> , (Erişim Tarihi: 20.04.2013)

Türkiye'nin imzaladığı Tablo 26'da yer alan anlaşmaların ticarete ne kadar etkili olup olmadığını şöyle özetlenebilmektedir. TÜİK verilerinden elde edilen verilerin analizlerine göre 2008 yılında imzalanan anlaşmalardan Türkmenistan ve Fildişi ile yapılan anlaşmanın ihracata etkisi çok daha büyük olmuştur. 2007'den 2012'ye ihracat Türkmenistan ile %335,42, Fildişi ile %136,87 oranında artış göstermiştir. Kazakistan ile ihracat hacminde ise %1'lik küçük bir düşüş yaşanmıştır. 2009 yılında imzalanan anlaşmaların özellikle Uruguay ve Kolombiya pazarları açısından olumlu geçmiştir. Kolombiya'ya ihracat 2008-2012 döneminde %103,89 ve Uruguay'a ise %215,4 oranında artmıştır. 2010 yılında imzalanan anlaşmaların ihracata etkisi bütün ülkeler için olumlu gerçekleşmiştir. Özellikle 2009–2012 döneminde Laos %638,53 ve Ekvator %211,67'lik artışlarıyla dikkat çeken ülkeler olmuştur. 2011 yılında imzalana

anlaşmalarda da Guatemala %69,38'lik ve Angola %114,96'lık artışla ihracatta yeni bir pazar olarak keşfedildikleri görülmektedir.

Türkiye belirlemiş olduğu dış ticaret politikalarından dolayı bazı ülkeleri öncelikli ülke bazı ülkeleri ise hedef ülke olarak belirlemiştir. Bu kapsam da gerçekleştirilen kararlar neticesinde bu ülkelerle ihracatı geliştirici mekanizmalar kurmaya çalışmaktadır. Bunu da vizelerin kaldırılması ve dış ticaret anlaşmaları yoluyla yapmaktadır. Aşağıdaki Tablo 27'de 2010–2011 dönemi ile 2012–2013 dönemi öncelikli ve hedef ülkeler karşılaştırılmıştır.

Tablo 27. Hedef ve Öncelikli Ülkeler (2010–2013)

2010–2011		2012–2013	
Hedef Ülkeler	Öncelikli Ülkeler	Hedef Ülkeler	Öncelikli Ülkeler
A.B.D.	Meksika	ÇHC	Türkmenistan
Ç.H.C.	Şili	Rusya	Azerbaycan
Rusya	Peru	Hindistan	Meksika
Hindistan	G.Kore	ABD	Peru
Brezilya	Endonezya	Polonya	Şili
Kanada	Malezya	Brezilya	G. Kore
Polonya	Vietnam	İran	Malezya
Katar	Pakistan	Nijerya	Vietnam
Nijerya	Ukrayna	Mısır	Kenya
Mısır	Kazakistan	Libya	Gana
İran	Türkmenistan	Endonezya	Tanzanya
S.Arabistan	Gürcistan	S. Arabistan	Bir. Arap Em.
Cezayir	Azerbaycan	Irak	Almanya
Libya	Irak	Kazakistan	Romanya
Ürdün	Suriye	Ukrayna	Slovakya
	Lübnan	Japonya	İsveç
	Umman	Güney Afrika C.	Norveç
	BAE		Angola
	Tunus		Etiyopya
	İsveç		Singapur
	Hırvatistan		Kuveyt
	Kosova		Arjantin
	Güney Afrika C.		Kolombiya
	Kenya		Cezayir
	Gana		Kanada
	Senegal		Ürdün
	Tanzanya		Katar

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Hedef ve Öncelikli Ülkeler**, b.t., (Çevrimiçi), <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=0F24E22E-D8D3-8566-4520CEA0C95BDA1A>, (Erişim Tarihi: 21.04.2013)

Pazara giriş faaliyetlerinin en yoğun olarak yürütüleceği, “*Hedef Ülkeler*” ve pazara giriş faaliyetlerinin yoğunlaştırılması anlamında hedef ülkelerin hemen ardından gelen “*Öncelikli Ülkeler*” belirlenmiştir¹²³. Tablo 27 incelendiğinde de özellikle bazı ülkelerin Türkiye’nin ihracat çeşitlendirmesinde vazgeçilmez hala geldiği görülmektedir. Her iki dönemde de “*Hedef Ülkeler*” içinde yer alan ülkeler; ABD, Mısır, Libya, Nijerya, Çin Halk Cumhuriyeti, Brezilya, Suudi Arabistan ve Hindistan’dır. Yine her iki dönem içinde “*Öncelikli Ülkeler*” içinde yer alan 13 ülke bulunmaktadır. Bunlardan bazıları ise; Meksika, Şili, Peru, G. Kore, Malezya, Vietnam, İsveç, Gana, Tanzanya ve Kenya’dır.

2010-2011 döneminde “*Hedef Ülkeler*” içerisinde yer alan 15 ülke olan ihracattaki değişim 2009-2011 yılları arasında “*Hedef Ülkeler*” arasında yer alan Brezilya’ya %127,7, Kanada’ya %158,8, Rusya’ya %88, İran’a %77,3, Suudi Arabistan’a % 56,3, Çin’e %54,2, Nijerya’ya %53,2, ABD’ye %41,9 ve Hindistan’a %84,8 oranında ihracat artışı yaşanmıştır¹²⁴. 2010-2011 yılları arasında “*Öncelikli Ülkeler*” içinde yer alan 27 ülkenin 2009-2011 yılları arasındaki ihracattaki değişimleri incelendiğinde ise Peru %363’lük, Şili %284,9’luk, Tanzanya %208,9’luk ve Gana %200’lük değişimle en yüksek artış yaşayan ülkeler durumundadır. Bunları %125,3’le G. Kore, %103,4 ile de Umman izlemektedir.

2012-2013 için hazırlanan eylem planının da aynı doğrultuda ihracatı geliştirici etkisi olması beklenmektedir. İhracatın sosyal ve ekonomik faktörlerinde etkisiyle farklılaşacağı unutulmamalıdır. Bu sebeple ticareti, genelinde de ekonomiyi dış politikadan ayrı tutmak imkânsızdır. Bu nedenle 2013 yılı itibarıyla dış politikadaki değişim iyi analiz edilmesi ve eylem planlarının ona göre çeşitlendirilmesi Türkiye’nin 100. yılında 500 milyar ihracat hedefine ulaşmasında oldukça etkili olacaktır.

Türkiye’nin Afrika açılımı kapsamında tek yönlü bir çalışma yürütmemektedir. Konuyu tüm yönleriyle irdelemektedir. Ekonomik temasların yanında siyasi temaslarla Afrika açılımını desteklemektedir. Bu kapsam da, Türkiye son 10 yılda 27 ülkede yeni büyükelçilik açmıştır. Bu büyükelçiliklerin 19’u ise Afrika’da açılmıştır. Türkiye, 2009 yılında Tanzanya’da Darüsselam Büyükelçiliği ile Fildişi Sahili’nde Abidjan

¹²³ T.C. Ekonomi Bakanlığı, b.t., **Hedef ve Öncelikli Ülkeler**, (Çevrimiçi), <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=0F24E22E-D8D3-8566-4520CEA0C95BDA1A>, (Erişim Tarihi: 21.04.2013)

¹²⁴ **2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı**, (Çevrimiçi), www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120613-31-1.pdf_s.13, (Erişim Tarihi: 21.04.2013)

Büyükelçiliği'ni, 2010 yılında Kamerun'da Yaounde, Gana'da Akra, Mali'de Bamako, Uganda'da Kampala, Angola'da Luanda, Madagaskar'da da Antananarivo Büyükelçilikleri'ni, 2011 yılında Zambiya'da Lusaka, Mozambik'te Maputo, Moritanya'da Nuakşot, Zimbabve'de Harere, Somali'de Mogadişu, Gambiya'da Banjul, Nijer'de ise Niamey Büyükelçiliği ve Güney Sudan'da da Juba Büyükelçiliklerini son olarakta 2012 yılında Nabimya'da Windhoek, Gabon'da Libreville, Burkina Faso'da Ugodudu büyükelçilikleri hizmete sokmuştur. Öte yandan, Afrika ülkeleri dışında 2008'de Karadağ'da Podgorica Büyükelçiliği, 2008'de Kazakistan'da Astana Büyükelçiliği, 2009'da Malta'da Valetta Büyükelçiliği, 2010'da Peru'da Lima Büyükelçiliği, 2010'da Kolombiya'da Bogota Büyükelçiliği, 2012'de Myanmar'da Naypidav Büyükelçiliği, Ekvator'da ise Quito Büyükelçiliği hizmete girmiştir¹²⁵.

Açılan elçiliklerin bulunduğu ülkeler ile Türkiye'nin ihracatındaki değişim Tablo 28'de gösterilmiştir.

Tablo 28. Türkiye'nin Elçilik Açtığı Ülkelerle İhracat Düzeyleri (2007-2012)

Milyon \$													
Ülkeler	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Ülkeler	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tanzanya	30	53	55	89	171	131	Gambiya	18	17	21	21	40	35
Fildişi Sahili	32	39	60	48	66	77	Nijer	11	16	11	15	24	39
Kamerun	24	33	50	49	105	116	Namibya	1	3	1	3	2	4
Gana	84	100	73	96	219	223	Burkina Faso	5	7	6	10	15	13
Mali	12	9	9	10	18	19	Karadağ	20	48	26	27	27	29
Uganda	9	11	10	14	24	23	Kazakistan	1.080	891	633	819	948	1.069
Angola	48	182	152	109	221	235	Malta	621	956	664	410	900	919
Madagaskar	11	22	19	27	51	57	Peru	15	125	62	159	287	246
Zambiya	3	6	3	6	6	13	Kolombiya	79	75	36	53	111	152
Mozambik	15	18	24	46	103	36	Ekvator	25	68	16	35	50	51
Somali	2	8	4	5	40	44							

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Sorgulama, **Ülkelere göre ithalat ve ihracat verileri**, 2007-2012, <http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?altid=12>, 16.03.2013. s.1

Tablo 28'de görüldüğü üzere Türkiye'nin ihracatı elçiliklerin açılımına bağlı olarak artış göstermektedir. Örneğin 2010 yılında Madagaskar'a kurulan elçilikle beraber ihracat 2009 yılında 19 milyon dolar olan ihracat 2012 yılında 235 milyon dolara yükselmiştir.

¹²⁵ Türkiye'nin 10 yılda elçilik açtığı 27 ülke, 04.05.2012, (Çevrimiçi), <http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/876733-turkiyenin-10-yilda-elcilik-actigi-27-ulke>, (Erişim Tarihi: 19.05.2013)

SONUÇ

Soğuk savaş sonrasında küreselleşmenin etkileri tüm dünyayı sarmıştır. Bunun sonucunda da ülkeler ticari, ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Başlarda sınırlı ülke ya da bölgelerle gerçekleştirilen ticaret günümüzde globalleşme ile birlikte tüm dünya ülkeleri ile gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu nedenle ekonomisi dışa açık ülkelerin ticaret hacimlerinde dünya genelinde bir artış gerçekleşmiştir. Bu gerçekleşmede ülkelerin sınır komşuları ile ticaret yapmasının yanı sıra küresel boyutlarda ticari faaliyetlerde bulunmaları da etkili olmuştur. Türkiye’de yaşanan küreselleşme çerçevesinde tüm ülke ve birliklerle ticari faaliyetlerini geliştirmiştir.

Türkiye bulunduğu coğrafi konum itibariyle gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler ile çevrilmiş durumdadır. Bu durum ihracatta farklı ülke gruplarına hitap edebilmesine imkân ve fırsat sağlamaktadır. Ürün çeşitliliği arzına imkân sağlamaktadır. Bölgesel çeşitlendirmeye ve ürün çeşitlendirmesine gitmesinde etkili olan diğer unsurlar ise ekonomik ve sosyal faktörlerdir. Uluslararası ticareti etkileyen bu faktörler yardımıyla Türkiye ihracatına hem ürün bazında hem de ülke bazında yön verebilme ve alternatif imkânlar bulabilmektedir. Böylelikle ihracatında değişime sebep olabilecek ekonomik ve siyasi krizlere karşı alternatif tedbirler alabilmektedir.

Türkiye ve bölgesindeki sosyal ve ekonomik değişimin Türkiye’nin ihracatına etkilerinin incelendiği bu çalışmada 2008–2012 yılları arasında yaşanan gelişmelerin ihracata etkileri şöyle özetlenebilmektedir:

Türkiye’nin ihracatı 2008 krizi, Euro borç krizi ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika’daki siyasi dönüşüm hareketlerine bağlı olarak değişimler yaşamıştır. Bunun sonucunda 2008 yılında 132 milyar dolar olarak gerçekleşen ihracat hacmine ancak 2011 yılının sonunda ulaşabilmiştir.

2008–2012 döneminde yaşanan gelişmeler nedeniyle ihracatındaki değişime paralel olarak bölgesel olarak ekonomik ve siyasi değişimler yaşanmıştır. Bunda krizden kurtulma çabası çerçevesinde bölgesel çeşitlemeye gidilmesi etkili olmuş ve

AB'nin ihracattaki payı azalmış, yakın ve Ortadoğu bölgesinin payında da 2007 yılına göre yaklaşık olarak %100'lük bir artış gerçekleşmiştir.

Yapılan çalışmanın bir diğer önemli sonucu ise 2008 yılında yaşanan krizin etkilerinin 2010 yılında Avrupa'yı da sarmasıyla hem ABD'de hem de Euro bölgesinde ekonomik ve ticari değişim yaratmış bunun sonucunda da dünya ekonomisine Hindistan ve Çin gibi yeni aktörler girmiştir. Yaşanan olumsuz gelişmeleri fırsata çeviren iki ülkede ekonomik ve siyasi arena da daha güçlü hale gelmişlerdir.

Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye'nin sınır ihracatının Euro borç krizi ve 2008 krizinden çok az etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Buna rağmen siyasi dönüşüm süreçlerinin yaşandığı ülkelere yakın sınır ticareti illerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak ihracat payında artış ve azalışlar olmuştur.. Bu artış ve azalışlar şüphesiz ki sınır illerinde kurulan ve kapanan (+ tasfiye edilen) firma sayılarını da etkilemiştir.

Yaşanan gelişmeler Türkiye'yi bir dizi önlem almaya sevk etmiş ve bu çerçevede vizelerin kaldırılması, öncelikli ve hedef ülkelerin belirlenerek ticarete çeşitlendirilmeye gidilmesi gibi çalışmalar yürütülmüştür. Bunların sonucunda da ticari anlaşmalar imzalanmıştır. Yapılan çeşitlendirmeler ve imzalanan anlaşmalar etkilerini hızlı bir şekilde göstermiş, belirlenen hedef ve öncelikli ülkeler ile ihracatta artışlar yaşanmıştır.

Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin ihracatının yaşanan gelişmelerden pozitif ya da negatif yönde etkilendiğini göstermektedir. Türkiye ihracatını daha arttırmak istiyorsa eline geçen bütün fırsatları değerlendirmesi gerekmektedir. Türkiye'nin ihracatını geliştirmesi için önünde birçok fırsat vardır. Bu kapsamda ticareti arttırıcı öneriler şu şekilde özetlenebilir:

Türkiye'nin ihracatı sadece mal alım satımı olarak görülmemelidir. Türkiye'nin son yıllarda önemini yeni fark ettiği yerli dizi film ihracatı da önemli bir ihracat kalemi haline gelmeye başlamıştır. Türk dizilerinin ihraç edilmesi yoluyla sadece gösterim hakkının satılması yoluyla değil Türk kültürünün tanıtımı ve imaj çalışmaları da gerçekleştirilebilmektedir. Buna ilaveten dizilerde kullanılan kıyafetler nedeniyle tekstil ihracatını arttırılabileceği gibi, kullanılan aksesuarlar yoluyla da takı sektörünün ihracatı

da geliştirilebilmektedir. Dizilerin çekim yerleri kişilerde görme isteği uyandıracak için Turizm sektörünün de büyümesine imkân sağlayabilecektir.

Turizm sektörünün Türkiye'nin ihracatındaki payı dikkate alındığında ihracat gelirleri içinde turizm gelirlerinin payı 2009 yılında %15 olan gerçekleşmiştir. Bu da göstermektedir ki Türkiye'nin turizm ihracatı potansiyelinin altında gerçekleşmektedir. Sadece deniz turizmi ile potansiyel ihracat rakamlarına ulaşılması imkânsızdır. Bu nedenle de turizm sektörü, fuar ve organizasyonlar yardımıyla dünyaya daha iyi tanıtılmalıdır. Bu kapsamda yapılan çalışmalar ihracat rakamlarından da anlaşıldığı üzere yeterli gözükmemektedir. Son yıllar da dünya genelinde gittikçe artan kültür ve sağlık turlarına Türkiye'nin de önem vermesi gerekmektedir. Farklı turlar (örneğin gastronomi turları) ile ülke tanıtımının artırılması ihracatın artırılmasına katkı sağlayacaktır.

Türkiye uluslararası organizasyonlara katılımını arttırmalıdır. Örneğin spor organizasyonlarına katılımı yoluyla ülke tanıtımı desteklenmelidir. Türkiye'nin 2020 Olimpiyat Oyunlarına adaylığı önemli bir gelişmedir. Türkiye gerçekleştirilmesi ülke tanıtım açısından önemli bir yer tutmaktadır. Olimpiyat oyunları Türkiye'de yapılmasa bile Türkiye'nin her branşta sporcu ile temsil edilmesi ülke imajını pozitif olarak artmasında yardımcı olacaktır. Bu nedenle tüm spor branşlarda sporcular desteklenmelidir.

Türkiye'nin yurtdışında birçok ülkede okulları bulunmaktadır. Bu okullar desteklenmelidir. Unutulmamalıdır ki o okullardan yetişen bireyler o ülkelerde geleceğin mühendisleri, hâkimleri, bürokratları olacaklardır. Bu da gelecekte Türkiye'yi tanıyan nesillerin oluşumuna destek vermek demektir. Örneğin Afrika'da birçok Türk Okulu sayesinde Türkiye tanınmaktadır. Bu okullar ülke imajına katkı sağlamakla kalmayıp ağızdan ağza pazarlama yoluyla Türkiye'ye olan ilgiyi de arttırmaktadır.

Dünya ticareti günümüzde Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerinden hızla Asya ve Latin Amerika ülkelerine doğru kaymaktadır. Türkiye hedef ve öncelikli ülkelerini belirlerken bu durumu dikkate almalıdır. Özellikle son yıllarda Ortadoğu ve Afrika'ya yönelen Türkiye Latin Amerika ülkeleriyle de ticari faaliyetlerini geliştirmeye devam

etmelidir. Bunu yaparken diğer ülkeler ile ticaretini azaltarak değil; sadece alternatif fırsatlar geliştirme faaliyetlerinde bulunmalıdır.

Dünya ticareti 2000’li yıllar itibariyle üretimden çok tasarım ve markalar yoluyla gerçekleştirilmektedir. Birçok küresel firma üretim bantlarını Asya gibi düşük işçilik maliyetlerinin olduğu ülkelere yaptırarak üretim den çok tasarıma yönelmiştir. Türkiye’de üretimlerini artırmanın yanında tasarım ve markalaşmaya önem vermelidir. Hali hazırda Türkiye’nin dünya çapında bilinen marka sayısı azdır ve bunun arttırılması ihracatın geliştirilmesine katkıda bulunacağı aşikâr bir gerçektir.

Türkiye’nin ihracatının arttırılması ne kadar önemli ise ihracatın ithalatı karşılama oranı da o kadar önem arz etmektedir. Bu nedenle ihracatı arttırıcı çalışmalar gerçekleştirilirken ithalatı azaltıcı önlemlerde alınmalıdır. İthalat kalemleri önem sırasına göre belirlenmeli ve Türkiye’nin bu ithalat kalemlerine olan bağımlılığı azaltılmalı eğer mümkün ise de bağımlılığını ortadan kaldıracı faaliyetlerde bulunmalıdır. Türkiye’nin ithalatında önemli yere sahip olan kalemlere bakıldığında enerji, silah, ilaç ve teknoloji ürünleri önemli yer tuttuğu görülmektedir. Bu nedenle sayılan kalemler için bazı önlemler alınmalıdır.

Enerji: Enerji bağımlılığı azaltılması gerekmektedir. Bu kapsamda bir an önce yenilenebilir enerji kaynaklarından üretim arttırılmalıdır. Enerji üretiminde en hızlı enerji üretimi nükleer santraller yoluyla olmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de nükleer santral kurmalıdır. Bu konuda unutulmaması gereken tek konu güvenlik önlemlerine dikkat etmek ve son teknolojik imkânlarla donatılmış santraller kurmaktır.

Silah: Yerli savunma sanayine önem verilmelidir. Bu ürünlerin ihracatı da Türkiye tarafından desteklenmelidir. Bu konu sadece ihracat açısından önemli olmamaktadır. Ülke güvenliği açısından da yerli savunma sanayinin desteklenmesi gerekmektedir. Bu durum ithalatı azaltırken ihracatın artmasına imkân sağlayacaktır.

İlaç: İlaç sektöründe Türkiye neredeyse tamamen yurtdışına bağlı bulunmaktadır. Bu nedenle yerli ilaç sanayi de desteklenmelidir. İlaç sektörünü desteklemek Türkiye’nin başka firmalara bağımlılığını da önleyebilecektir. Örneğin 2012–2013 yılları arasında bazı ilaçlar Türkiye’ye yeterli sayıda getirilememesi birçok kanser hastasının ilaç simsarlarının tuzağına düşmesine ve ilaç bulamamasına neden olmuştur.

Teknoloji: Türkiye teknolojik açıdan birçok Afrika ve Asya ülkesinde daha iyi olsa da yeterli araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetleri gerçekleştirilmediği için teknoloji açısından Avrupa ülkelerine ve Amerika'ya bağlı durumdadır bu durumundan kurtulabilmek için ülke genelinde AR-GE merkezleri kurulmalıdır. Bu kapsamda kurulan merkezlere üniversite ve devlet desteği arttırılmalıdır.

Türkiye bulunduğu coğrafik konum itibariyle dört mevsimin yaşandığı ülkeler içinde yer almaktadır. Bu nedenle de tarıma elverişli bir ülkedir. Türkiye sanayiye yönelerek tarıma eskisi kadar önem vermese de halen ihracatında tarım ürünleri oldukça önemli bir yere sahiptir. Günümüzde gıda fiyatlarının gittikçe yükseldiği düşünülecek olursa Türkiye'nin bir an önce tarıma gerektiği önemi vermesi gerekmektedir. Tüm dünyada gıda güvenliği ve gıda sıkıntısı yaşanırken Türkiye'nin elindeki bu şansı farkına varması, tarımı ve içme suyu kaynaklarını destekleyici politikalarına önem vermesi gerekmektedir.

Türkiye sıralanan bu öneriler çerçevesinde ihracatını geliştirirse 2023 ihracat hedefi olan 500 milyar dolarlık ihracata gerçekleştirebileceği gibi dünya ticaretinden aldığı payı da arttırma imkânı bulabilecektir. Bu yolla ihracatla ithalatı karşımının ötesine geçilerek dış ödemeler dengesi pozitif olarak sonuçlanabilecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ALKİN, Kerem. **“Yeni Dünya Düzeninde Yapısal Reformlar ve Türkiye”**. İstanbul: Ticaret Odası Yayınları. 2010.
- BADLEY, Frank. **Uluslararası Pazarlama Stratejisi**. Türkçeye Çeviren: İçlem Er. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi. 2002.
- EĞİLMEZ, Mahfi. **Küresel Finansal Krizi. Piyasa Sisteminin Eleştirisi**. 5.b. İstanbul: Remzi Kitapevi. 2009.
- ERGİN, Muharrem. **Türk Dil Bilgisi**. 20.b. İstanbul: Bayrak Basım. 1993.
- ERTEK, Tümay. **Makro Ekonomiye Giriş**. 2.b. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.. 2005.
- ERTÜRK, Emin. **Uluslararası İktisadi Birleşmeler**. Bursa: Vipaş A.Ş.. 2002.
- GÜRSOY, Yaser. **Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi**. 6.b. Bursa: Ekin Kitabevi. 2010.
- KARACA, R. Kutay. **Dünyadaki Yeni Güç Çin**. İstanbul: Q Yayınları. 2003
- KIŞLAKÇI, Turan. **Arap Baharı**. 3.b.. İstanbul: İlim Yurdu Yayıncılık. 2012.
- KÜLÜNK, Metin. **Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Engeller ve İhracatçılarımızın Karşılaştığı Zorluklar**. İstanbul: Erkam Matbaası. 2004.
- MEMİŞ Ekrem. **Kaynayan Kazan Ortadoğu**. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları. 2002.
- SEYİDOĞLU, Halil. **“Uluslararası İktisat”**. İstanbul: Güzem Yayınları. Geliştirilmiş 14.b.. 2001.
- WEBER, Max. *Economy and society: An outline of interpretive sociology*. Vol. 1. Univ of California Press, 1978.

Sürelî Yayınlar

- ALANTAR, Doğan. “Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerinde Bir Değerlendirme”. **Maliye Finans Yazıları**. C.22. S.81. Y. 2008. ss.75-86
- ARSLAN İbrahim ve Bozkurt Cuma. “Küresel Ekonomik Kriz ve Kapitalizm”. İnönü Üniversitesi.İ.İ.B.F.. **Turgut Özal Uluslar Arası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1. Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetim Bildirisi**. 2010. ss. 1597-1605
- ASLAN, M Yasin. “Savaş Hukukunun Temel Prensipleri”. **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**. S.79. 2008. ss. 235-274
- ATLAŞ, Dilek ve Selay Giray Turgan.“Avrupa Birliği (AB) ve OECD’ ye Üyelikte Etkili Olan Ekonomik ve Demografik Değişkenlerin İncelenmesi”. Marmara Üniversitesi **İ.İ.B.F. Dergisi**. C24. S1.2008. ss 285-298
- BAGCI, Hüseyin. “İç Savaş” Kavramına Genel Bakış”. **Hariciye Dergisi**. (Çevrimiçi).http://www.academia.edu/2276808/Ic_Savas_Kavramina_Genel_Bakis . (Erişim Tarihi:12.04.2013)
- GÖÇER, İsmet. Şahin Bulut ve M. Metin Dam. “Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye’nin İhracat Performansına Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz”. **Business and Economics Research Journal**. Volume 3. Number 2. 2012 . (Çevrimiçi). http://www.berjournal.com/wp-content/plugins/downloads-manager/upload/BER_I3%282_%292012article2.pdf . (Erişim Tarihi:10.04.2013)
- EDWARDS, Sebastian. Does the current account matter?. In: Preventing currency crises in emerging markets. **University of Chicago Press**, 2002. p. 21-76.
- EKİN, Nusret. “Türkiye’de İşsizlik: “İş aramayan İşsizler- Kırsal Yoksullar- Kentsel Kayıtdışı Yapay İstihdamdakiler-Açık İşsizler””. **KAMU-İŞ İş Hukuku ve İktisat Dergisi**. C:7. S:2. 2003. (Çevrimiçi). <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/729.pdf> (Erişim Tarihi:10.04.2013)
- ERSUNGUR, Ş. Mustafa ve İlkay Noyan Yalman. “Bölgesel Kalkınmada İhracat Teşviklerinin Etkinliği: Sivas İlinde Bir Uygulama”. **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. C.10. S.1. 2009. ss.81-98
- GENÇ M. Artan S. ve Berber M.. 2011. “Karedeniz Ekonomik İş Birliği Bölgesinde Ticaret Akımlarının Belirleyicileri”. **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. C.25. S.2. 2011. ss.207-224
- GERNİ, Cevat, Ö. Selçuk Emsen ve M. Kemal Değer.“Erken Uyarı Sistemleri Yoluyla Türkiye’deki Ekonomik Krizlerin Analizi”. **Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları**. S.2. 2005. ss. 39-62
- GÜRBÜZ. Mehmet ve Murat Karabulut. “ SSCB’nin Dağılmasıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Sosyo-Ekonomik Benzerlik Analizi”.**Bilig.Yaz/2009**. S.50. ss.31-50

- GÖZGÖR, Giray ve Ali Pişkin. “İşsizlik ve Dış Ticaret: Türkiye’deki Bölgeler İçin Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi-Dinamik Panel Veri Yaklaşımı”. **Business and Economics Research Journal**. C.2. S.3. 2011. ss.121-138
- HOLLAND, Jonna and James W. Gentry. “Ethnic Consumer Reaction to Targeted Marketing: A Theory of Intercultural Accommodation”. **Journal of Advertising**. Volume XXVIII. Number 1. Spring 1999. ss.65-77
- KARLUK, Rıdvan. “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı” Ekonomik İstikrar. Büyüme ve Yabancı Sermaye. TARHAN, A.. (der.) **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası**, İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, Eğitim Müdürlüğü. Ankara. Şubat 2001. (Çevrimiçi). www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkyabsermyat.doc. (Erişim Tarihi: 06.04. 2013)
- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut. “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler. 1969-2001”. **Yeni Türkiye Dergisi. Ekonomik Kriz Özel Sayısı**. C.1. Y.7. S.41. 2001. ss. 174-182.
- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, “2006–2011 Küresel Ekonomik Krizin Bileşenleri ve Karmaşıklığı”, **MPRA Paper**, 2011
- MERCAN, A. Nur,” Sınır Ticaretinin Geliştirilmesi Ve Sınırların Serbest Yerler Haline Dönüştürülmesi”. **Mevzuat Dergisi**, Y.14. S.:158. 2011. (Çevrimiçi). <http://mevzuatdergisi.com/2011/02a/01.htm> .(Erişim Tarihi:18.04.2013)
- ÖZTÜRK, Nurettin. “Türkiye’de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. 2006. C.2. S.3. ss.107-127
- POLAT, Çetin. “Türkiye’de Uygulanan İhracat Teşvik Politikaları”. **Yaklaşım Dergisi**. Y.12. S.142. Ekim 2004. ss.515-531
- YAYAR. Rüştü. Yusuf Demir ve Yunus Emre Birol. “Geçiş Ekonomileri Bağlamında Türkiye-Kazakistan Dış Ticaretine Uygulamalı Bir Bakış”. **International Conference On Eurasian Economies 2012**. (Çevrimiçi). www.econ.info/papers/490.pdf . (Erişim Tarihi: 16.02.2013).
- YUMUŞAK, İbrahim Güran ve Mahmut. Bilen. “Gelir dağılımı-Beşeri sermaye ilişkisi ve Türkiye üzerine bir değerlendirme”. **KÜ Sosyal Bilimler Dergisi**. Y.1. S.1. 2000. ss.77-96

Diğer Yayınlar

- 2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı**, (Çevrimiçi), www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120613-31-1.pdf_s.13, (Erişim Tarihi: 21.04.2013)
- AKGÜL, Mustafa. **2011 Demokrasi Endeksi**. 21.12.2011. (Çevrimiçi). <http://blog.akgul.web.tr/?p=224>. (Erişim Tarihi: 02.04.2013)
- ALKİN, Kerem. **Uluslararası Ekonomi ve Küreselleşme Ders Notları**. 2011
- ARSLAN, Akın. **Krizi Anlamak... :Krizden ve Kriz Yönetiminden Ne Anlamalıyız?**. 09.03.2009. (Çevrimiçi). http://www.cozumvar.com.tr/tr/Yayinlarimiz/Kuresel_Rekabet_ve_Yeni_Ekonomi/Krizi_anlamak.asp. (Erişim Tarihi: 20.04.2013)
- ASHLEY J., Telis, Travis Tanner ve Jessica Keough . “Asia Responds To Its Rising Powers China and India”. 2011-2012. (Çevrimiçi). <http://carnegieendowment.org/files/saoverview2011-2012.pdf>. (Erişim Tarihi: 25.04.2013)
- ASLAN, Pınar. **Slovenya Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. 2011.
- ATEŞAĞAOĞLU, Ümit. **Filistin Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- ATEŞAĞAOĞLU, Ümit. **İran Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- ATEŞAĞAOĞLU, Ümit. **İsrail Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- ATEŞAĞAOĞLU, Ümit. **Ürdün Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- BEKTAŞ, Banu. **Romanya Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- BEKTAŞ, Banu. **Sırbistan Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2011.
- BENLİ ÖZBAŞ, Ayşe Oya. **Rusya Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). “**AB İle İlişkiler Tarihçesi**”. b.t.. (Çevrimiçi) www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/993/tarihce.doc.(Erişim Tarihi: 16.03.2013).
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK). **Kosova Ülke Bülteni**. Ankara. 2011.
- ERDOĞAN, Bülent. “Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler ve Finansal Kriz Modelleri.”. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. 2006. Kahramanmaraş.
- International Labour Organization (ILO). **Global Employment Trends**. Geneva. 2013.

- İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA). **Ortadoğu Raporu**. Gaziantep. 2011.
- İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri (İTKİB). **Tekstil ve Ev Tekstili Pazarı Olarak Hırvatistan**. Ankara. 2012.
- KADİROĞLU, Turgay. **Türkiye-Türkmenistan İlişkileri İlerleme Raporu**. (Çevrimiçi).13.01.2010. <http://www.turkbirdev.org/dil-turkce/makalelerdetay.asp?makaleNo=49&makaleBasligi=T%DCRK%DDYE-T%DCRKMEN%DDSTAN%20%DDL%DD%DEK%DDLER%DD%20%DDLERLEME%20RAPORU>. (Erişim Tarihi: 16.02.2013)
- Kıbrıs Türk Ticaret Odası (KKTO). **Aylık İthalat ve İhracat Raporu (Ocak-Haziran 2010-2011)**. (Çevrimiçi). <http://www.ktto.net/turkce/ithalatihracatraporu.pdf>. (Erişim Tarihi:12.04.2013)
- KONCA, Koray Ali. **Türkmenistan Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2011.
- OCAK, Arda. **Ukrayna Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- ONUR, Gülsevin. **Bahreyn Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- ONUR, Gülsevin. **Bir. Arap Emir. Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- ONUR, Gülsevin. **Kuveyt Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- ORAKÇI Serhat. **“Türkiye’yi Afrika Kanatlandırır”**. 02.09.2010. (Çevrimiçi). <http://afrikacilim.blogspot.com/2010/09/turkiyeyi-afrika-kanatlandr.html>. (Erişim Tarihi: 20.04.2012)
- ÖZDEN, Yavuz Selim. **Fas Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- ÖZDEN, Yavuz Selim. **Irak Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- ÖZDEN, Yavuz Selim. **Suudi Arabistan Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- PULAT, Behiye Tülin. **Bosna Hersek Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- PULAT, Behiye Tülin. **Karadağ Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- PULAT, Behiye Tülin. **Makedonya Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- SAYAR, Barış. **“Çin’in Makro Ekonomik Performansını Analizi”**. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. 2007. Kahramanmaraş.

- SERDENGECİ, Turan. **Türkiye’de Yatırım Teşvik Uygulamaları**. Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü Yayınları. Ankara. 2000.
- SETA. “**25 Ocak’tan Yeni Anayasa’ya: Mısır’da Dönüşümün Anatomisi**” Rapor. No:2. Ankara. Nisan 2011
- SEVİM, Ümit. **KKTC Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- SEVİM, Ümit. **Suriye Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- SEZGİN, Tarhan. **Cezayir Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- SEZGİN, Tarhan. **Libya Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- SEZGİN, Tarhan. **Tunus Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- SOMUNCUOĞLU, Tuğrul. **Kırgızistan Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2011.
- SÖNMEZ, Ayper. **Katar Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- SÖNMEZ, Ayper. **Lübnan Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- SÖNMEZ, Ayper. **Umman Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- ŞANLI, Ufuk. **İran’dan Türkiye’ye Veto**. Vatan Gazetesi. 25.02.2013. (Çevrimiçi). <http://haber.gazetevatan.com/Haber/517627/1/Gundem>(Erişim Tarihi:19.04.2013)
- TAŞTEPE BİLGİ, Zeynep. **Mısır Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- TAYLAN, Tolga. **Bulgaristan Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2012.
- TEKEK, Murat. **Arap Baharı ve Nedenleri**. 28.12.2012. (Çevrimiçi). <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/3674-arap-bahari-ve-nedenleri>. (Erişim Tarihi: 02.04.2013)
- TEKİN TURHAN, Gökçe. “Kara Sınırı Komşuları İle Ticaretin Türkiye’nin Kalkınmasına Etkisi-Çekim Modeli Yaklaşımı”.Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi. İstanbul. 2012.
- T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı. **Avrupa Birliği’nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik**

- Girişimler: “Euro Rekabet Paktı”.** 2011. (Çevrimiçi). <http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/europluspact.pdf>. (Erişim Tarihi:15.03.2013).
- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. **Afrika Ülkelerine Yönelik İhracat Potansiyelinin Değerlendirilmesi.** Ankara. 2007. ix
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. “**1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Kararı)**”. b.t.. (Çevrimiçi). <http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari-gumruk-birligi-karari.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 16.03.2013)
- T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırmalar ve Etütler Merkezi. **Küresel Geleceğin Haritası 2020.** b.t.. (Çevrimiçi). <http://www.arem.gov.tr/Arem/defaultarem.aspx?icerik=96>. (Erişim Tarihi: 29.04.2013)
- T.C. Resmi Gazete. **2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı.** (Çevrimiçi). www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120613-31-1.pdf. s.13. (Erişim Tarihi: 21.04.2013)
- Türk Dil Kurumu (TDK). **Dil.** (Çevrimiçi).http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5176e9f39b3003.55808462. (Erişim Tarihi: 15.04.2013)
- Türk EXİMBANK. **2011 Faaliyet Raporu.** (Çevrimiçi). http://www.eximbank.gov.tr/dosyalar/kurumsal/FaaliyetRaporlari/Eximbank_FaaliyetRaporu_2011.pdf (Erişim Tarihi:11.04.2013)
- Türk Hava Yolları. **2012 Faaliyet Raporu.** (Çevrimiçi). http://www.turkishairlines.com/download/investor_relations/annual_reports/yillik_rapor_2012.pdf. (Erişim Tarihi: 19.05.2013)
- United Nations Committee of Trade and Development (UNCTAD). **World Investment Raport.** New York. 1994.
- ÜMİT, Sevim. **Yemen Ülke Raporu.** T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.
- ÜREY, Seçkin. **THY bileti Afrikalı işadamına vize oldu.** Haber Türk Gazetesi. 04.02.2013. (Çevrimiçi). <http://ekonomi.haberturk.com/is-yasam/haber/817038-thy-bileti-afrikali-isadamina-vize-oldu>. (Erişim Tarihi: 19.05.2013)
- YILDIRIM, Kemal ve Doğan Karaman. **Makro Ekonomi.** Eskişehir: Eğitim. Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları. 2001.
- YILMAZ, Mustafa. **Arnavutluk Ülke Raporu.** T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2012.
- YÜZAL, Sinan. **Hindistan Ülke Raporu.** T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. Ankara. 2013.

İnternet Kaynakları

- Afrika Haritası.** <http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/af.htm>. (Erişim Tarihi: 29.04.2013)
- Afrika'nın nüfusu 1 milyarı geçti.** 23.08.2009. (Çevrimiçi). <http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1131262>. (Erişim Tarihi: 20.04.2012)
- Arap Baharı Haritası.** http://tripline.net/trip/Map_of_the_Arab_Spring_Protests-2173004375451003A9ECA90105EA623D, (Erişim Tarihi:04.04.2013)
- Arap Baharı Ürdün'ü de Etkiledi.** 15.08.2011. (Çevrimiçi). <http://www.ntvmsnbc.com/id/25241471/> (Erişim Tarihi: 05.04.2013)
- Azerbaycan Türkiye Ticaret Rehberi.** b.t.. (Çevrimiçi). <http://www.azerbaycan-turkiye.com/ticariiliskiler.htm>. (Erişim Tarihi:16.02.2013)
- Batı Afrika: Kaçakçılığın dağıtım merkezi mi?.** b.t.. (Çevrimiçi). http://www.nato.int/docu/review/2009/Organized_Crime/Transnational_Trafficking_West_Africa/TR/index.htm. (Erişim Tarihi: 06.05. 2013)
- Bavul ticaretinde yeni rota Afrika.** 16.03.2012. (Çevrimiçi). <http://www.dunya.com/bavul-ticaretinde-yeni-rota-afrika-148629h.htm> . (Erişim Tarihi: 19.05. 2013)
- Dünya Bankası'nda Çin'in oy oranı arttı.** 26.04.2010. (Çevrimiçi). <http://www.haberortak.com/Haber/Ekonomi/26042010/Dunya-Bankasinda-Cinin-oy-orani-artti.php> . (Erişim Tarihi: 29.04.2013)
- Dünyada Dini İnanç Dağılımı.** (Çevrimiçi). <http://www.dunyadinleri.com/tr-tr/AnaSayfa/Oku/dunya-din-haritasi>. (Erişim Tarihi:12.04.2013)
- Dünya Dilleri.** (Çevrimiçi). <http://www.linguisticsearchsolutions.com/linguistic-search/linguistic-coverage/> (Erişim Tarihi: 03.05.2013)
- Economist Intelligence Unit (EIU). China & Indian.** <http://www.eiu.com/>. (Erişim Tarihi:20.04.2013)
- ERTUĞRUL. Bilal. Kızıl Ejder Ganj Nehrinde Canlanıyor – Çin ve Hindistan'ın Ölenemez Yükselişi.** 29.09.2012. (Çevrimiçi). <http://bilalertugrul.wordpress.com/2011/09/29/kizil-ejder-ganj-nehrinde-canlaniyor-%E2%80%93-cin-ve-hindistan-%E2%80%99in-onlenemez-yukselisi/>. (Erişim Tarihi:209.04.2013)
- Eurostat, Statistics,** http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database , (Erişim Tarihi: 14.04.2013)
- EVLİYAĞULLARI, Buket. Doğal Afet Nedir ve Afet Türleri.** 03.01.2013. (Çevrimiçi). <http://dogalafetler.blogspot.com/2013/01/afet-turleri.html> . (Erişim Tarihi:10.04.2013)
- Gelişmekte Olan Ülkelerin IMF'de Söz Hakkı Arttı.** 23.10.2010. (Çevrimiçi). <http://haberrus.com/politics/2010/10/23/gelismekte-olan-ulkelerin-imfde-soz-hakki--artti.html> . (Erişim Tarihi: 29.04.2013)

- Gümrük ve Ticaret Bakanı Yazıcı Slovenya'da.** 16.11.2012. (Çevrimiçi). <http://www.haberler.com/gumruk-ve-ticaret-bakani-yazici-slovenya-da-4094043-haberi/>. (Erişim Tarihi: 15.02.2013)
- International Centre. **Italy Export and Import.** 2007-2011. <http://legacy.intracen.org/appli/tradecom/TPTPCIP.aspx?TY=T&IN=00&RP=381&YR=2011>. (Erişim Tarihi: 01.04.2013)
- İflas Eden Şirket Sayısı Artıyor.** 06.11.2012. (Çevrimiçi). <http://www.finansgundem.com/haber/iflas-eden-sirket-sayisi-artiyor/238759#ixzz2PJ2uL6o7>.(Erişim Tarihi: 01.04.2013)
- İrlandalılar Krizden Kaçıyor.** 26.12.2011. (Çevrimiçi). <http://www.dunya.com/irlandalilar-krizden-kaciyor-141518h.htm>. (Erişim Tarihi: 01.04.2013)
- Map of world ethnic groups & related nationalities,** (Çevrimiçi), <http://euroheritage.net/worldethnicgroups.shtml> , (Erişim Tarihi:12.04.2013)
- Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Haritası.** <http://www.turkbirlik.gen.tr/lang-tr/Haberler/56-turkiye-haberler/1725-vize-uygulamalari.html> . (Erişim Tarihi:10.04.2013)
- ŞAHİNALP, Aydın. **Türkiye'nin Afrika Açılımı.** 23.04.2013. (Çevrimiçi). http://www.tumhaber.com.tr/HaberOku.php?haber_id=130385. (Erişim Tarihi: 01.05.2013)
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı. Dış Politika. Bölgeler. Balkanlar. **Yunanistan.** b.t.. (Çevrimiçi).<http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?199113bb-f534-408f-a373-64fe1946f1b7> (Erişim Tarihi:10.10.2012)
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı. Tiflis Büyükelçiliği. **Türkiye-Gürcistan İkili İlişkileri.** b.t.. (Çevrimiçi). <http://tbilisi.emb.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=121563>. (Erişim Tarihi: 15.02.2013)
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı. **Türkiye - Azerbaycan Siyasi İlişkileri.** b.t.. (Çevrimiçi). <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 16.02.2013)
- T.C. Ekonomi Bakanlığı. **Hedef ve Öncelikli Ülkeler.** b.t.. (Çevrimiçi). <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=0F24E22E-D8D3-8566-4520CEA0C95BDA1A>. (Erişim Tarihi: 21.04.2013)
- T.C. Ekonomi Bakanlığı. **Dış Ticaret Anlaşmaları.** 2008-2012. <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=78EDC600-19DB-2C7D-3DE8D1F9512448D6>. (Erişim Tarihi: 20.04.2013)
- T.C. Ekonomi Bakanlığı. **Ekonomik Görünüm.** www.ekonomi.gov.tr/files/EkonomikGorunum.ppt . 15.04.2013. s.56
- T.C. Ekonomi Bakanlığı. **Müzakere Süreci Devam Eden STA'lar.** b.t.. (Çevrimiçi). <http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm?sayfa=1056C6C1-D8D3-8566-4520709EF0392FBA> . (Erişim Tarihi: 10.04.2013)
- T.C. Ekonomi Bakanlığı. **Teşvik.** . b.t.. (Çevrimiçi). <http://www.tesvik.gov.tr/>.(Erişim Tarihi: 03.05.2013)

- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. **Sınır Ticareti**. <http://www.gumrukticaret.gov.tr/icerik/68/302/sinir-ticaretine-iliskin-bilgiler.html>. (Erişim Tarihi: 18.04.2012)
- The Wall Street Journal.**Comparing Debt Ratios**. <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703789104576272891515344726.html>.(Erişim Tarihi:14.04.2013)
- Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi**. b.t.. (Çevrimiçi). <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1>. (Erişim Tarihi: 16.03.2013)
- Türkiye AB'nin 6'ncı büyük ticaret ortağı oldu**. 16.03.2013. (Çevrimiçi). <http://www.Zaman.com.tr/haber.do?haberno=1259656>.(Erişim Tarihi:16.03.2013)
- Türkiye İstatistik Kurumu. İstatistik Sorgulama. **İllere Göre Dış Ticaret**. 2007-2013. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12 . 19.04.2013. s.2
- Türkiye İstatistik Kurumu. İstatistik Sorgulama. **İllere İhracatçı Firma Sayısı**. 2007-2013. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12 . 19.04.2013. s.2
- Türkiye İstatistik Kurumu. İstatistik Sorgulama. **Ülke gruplarına göre ithalat ve ihracat verileri**. 2007-2012. <http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?altid=12>. 16.03.2013. s.1
- Türkiye İstatistik Kurumu. İstatistik Sorgulama. **Ülkelere göre ithalat ve ihracat verileri**. 2007-2012. <http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?altid=12>. 16.03.2013. s.1
- Türkiye İstatistik Kurumu. İstatistik Sorgulama. **Yıllara Göre Dış Ticaret**. 2000-2013. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12. 19.04.2013. s.2
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. Bilgi Erişim Müdürlüğü. **Kurulan Kapanan Şirketler**. 2010-2012. <http://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.aspx>. 16.04.2013. s.1
- Türkiye'nin 10 yılda elçilik açtığı 27 ülke**. 04.05.2012. (Çevrimiçi). <http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/876733-turkiyenin-10-yilda-elcilik-actigi-27-ulke>. (Erişim Tarihi: 19.05.2013)
- Türkiye ve Özbekistan'ın dış ticaret hacmi geriledi**. 21.10.2012. (Çevrimiçi). http://www.zaman.com.tr/ekonomi_turkiye-ve-ozbekistanin-dis-ticaret-hacmi-geriledi_2005395.html. (Erişim Tarihi: 16.02.2013)
- Uzakdoğu Asya Ülkeleri**. b.t.. (Çevrimiçi).<http://www.e-cografya.com/sayfalar.php?alan=37>. (Erişim Tarihi: 26.04.2013)
- Wikipedia. **Balkanlar**. b.t.. (Çevrimiçi). <http://tr.wikipedia.org/wiki/Balkanlar> .(Erişim Tarihi: 03.04.2013)
- Wikipedia. **Din**. b.t.. (Çevrimiçi). <http://tr.wikipedia.org/wiki/Din>. (Erişim Tarihi: 20.04.2013)
- Wikipedia. **İnanç**. b.t.. (Çevrimiçi).<http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nan%C3%A7>.(Erişim Tarihi:20.04.2013)
- World Bank. **Data Bank**. (Çevrimiçi).<http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>. (Erişim Tarihi: 14.04.2013)